

Jules Verne
Az örök Ádám

Fantasztikus elbeszélések

Fordította: Timár György

TARTALOM
A HUMBUG
HÍJJ-ZUTTY
ZAKARIÁS MESTER
OX DOKTOR HÓBORTOS ÖTLETE
A XXIX. SZÁZADBAN
AZ ÖRÖK ÁDÁM

A HUMBUG - avagy: amerikai erkölcsök¹

1863 márciusában fölszálltam a New York és Albany között közlekedő *Kentucky* gőzhajóra.

Lévén az év e szakában a piaci felhozatal igen nagy, a két város közötti áruforgalom meglehetősen élénk volt, amiben egyébként nincs semmi rendkívüli. Már csak azért sem, mivel a New York-i vállalkozók megbízottaik útján a legtávolabbi országrészekkel is állandó kapcsolatot tartanak fenn, s ily módon messze vidékekre eljuttatják az Óvilág termékeit; egyszersmind pedig külföldre szállítják saját hazájuk portékáit.

Albanyba való elutazásom újabb alkalmat szolgáltatott, hogy megcsodáljam a New York-i sürgés-forgást. Mindenfelől özönlöttek az utasok; olyik a csomagjai alatt görnyedező hordárokat szapulta, olyik maga cipelte a holmiját, mint azok az angol turisták, akiknek egész ruhatára elfér egy aprócska táskában. Mindenki tülekedett, hogy fölférjen a gőzösre, melynek befogadóképessége - amerikai módra - tetszés, azaz üzleti érdek szerint volt tágítható.

Másodszor is megkondult a jelzőharang: a későnjövőkben meghűlt a vér. A rakpart szinte behorpadt az utolsóknak érkezők súlya alatt; mellesleg mindig és mindenütt azok érkeznek utolsóknak, akik jócskán ráfizetnének útjuk elhalasztására. A tömeg végül mégiscsak elhelyezkedett. Csomagok és utasok összerázódtak, megállapodtak. A kazáncsövek földübörögtek, a *Kentucky* fedélzete megrengett. A nap, mely erőlködve iparkodott keresztülhatolni a reggeli ködön, némiképp fölmelegítette a márciusi levegőt, amely rendszerint arra kényszeríti az embert, hogy föltúrje gallérját, kezét zsebébe süllyessze, s a várható szép napról beszélve biztatgassa magát.

Minthogy nem üzleti útra indultam, s minthogy útításkámban minden szükséges és szükségtelen holmim elfért, továbbá, minthogy elmémet sem kecségető spekulációk, sem megfigyelni való piacok nem foglalkoztatták, szabad voltam, mint a madár, s éppen a véletlennek, a turisták meghitt barátjának kegyére bízam, hogy valamilyen kellemes és szórakoztató kalandot sodorjon utamba, amikor észrevettem a tőlem három lépésre álló Mrs. Melvilt, amint kedvesen rám mosolyog.

- Hogyan! - kiáltottam akkora meglepetéssel, hogy hozzá csupán örömöm volt fogható - ön, Mistress, kiteszi magát egy hudsoni gőzhajózás veszélyeinek és kényelmetlenségeinek!

- Úgy bizony, kedves uram - válaszolta Mrs. Melvil, miközben angol szokás szerint a kezét nyújtotta. - Egyébként nem vagyok egyedül: derék öreg Arsinoém elkísér.

Odamutatott egy gyapjúbugyorra, melyen hűséges néger cselédje ült, gyöngéd tekintet vetve úrnőjére. A gyöngéd szót e vonatkozásban külön alá kellene húzni, hiszen a fekete bőrű cselédeken kívül senki nem képes így nézni.

- Bármily segítséget és támaszt jelent is önnek Arsinoé, Mistress - mondtam -, boldoggá tesz a jog, hogy utunk során oltalmazójául szegődhettek.

- Ha ez jog - válaszolta nevetve -, úgy le sem kötelez vele. De hogyan lehetséges, hogy önt itt találom? Hiszen azt mondta, hogy csak néhány nap múlva utazik! Miért nem említette nekünk tegnap, hogy már ma távozik?

¹ E kiadatlan ötlet 1863 táján íródott. - *Verne jegyzete.*

- Magam sem tudtam - feleltem. - Pusztán azért határoztam el, hogy Albanyba megyek, mert a gőzös reggel hatkor a legédesebb álmomból kongatott föl. Látja, mitől függnék a dolgok. Ha csak hét órákor ébredek, talán Philadelphiába indulok! De hát, Mistress, ami önt illeti, tegnap este még a világ legotthonülőbb asszonyának látszott.

- Kétségkívül! Ne is lássa itt bennem Mrs. Melvilt, csupán Henry Melvil New York-i halálszati nagyvállalkozó első számú ügynökét, aki egy Albanyba irányuló szállítmány érkezését ellenőrzi. Ön, az agyoncivilizált Óvilág lakója ezt persze nem érti!... Mivel a férjemnek ma reggel New Yorkban kell maradnia, én helyettesítem őt. Kérem higgye el, hogy a könyvvitel ettől egy jöttányi kárt sem szenved, s a számlák sem lesznek kevésbé pontosak.

- Erősen megfogadtam, hogy többé semmin sem lepődöm meg - rikkantottam. - Mindamellett, ha Franciaországban történnék ilyesmi, ha az asszonyok végeznék el a férjük teendőit, úgy hamarosan a férjek végeznék az asszonyokét. Ők zongoráznának, szednének virágot, hímeznének nadrágtartókat...

- Ön nem nagyon hízeleg honfitársainak - jegyezte meg Mrs. Melvil kacagva.

- Ellenkezőleg! utóvégre fölteszem, hogy a feleségük hímzi a nadrágtartójukat...

E pillanatban a hajóharang harmadszor szólalt meg. Az utolsó utasok fölrohantak a hajópallóra, miközben a hajósok kurjongatva megragadták hosszú csákllyáikat, hogy a hajót eltaszítsák a rakparttól.

Karomat nyújtottam Mrs. Melvilnek, s egy kissé hátrébb vezettem őt, oda, ahol nem volt olyan sűrű a tömeg.

- Elláttam önt Albanyba szóló ajánlólevelekkel... - kezdte mondani.

- Bizony. Óhajtja, hogy ezredszer is megköszönjem?

- A legkevésbé sem, hiszen ezek most teljesen fölöslegessé váltak. Tekintve, hogy címzettjük-höz, vagyis apámhoz utazom, engedje meg, hogy most már ne pusztán bemutassam önt neki, hanem föl is ajánljam nevében a vendégszeretetét.

- Igazam volt hát - mondtam -, amikor a véletlenre bízta, hogy kellemessé tegye utamat. Pedig kis híja volt, hogy itt nem ragadtunk, ön is, én is.

- Hogyhogy?

- Egy utas, afféle különc, aminő Amerika fölfedezése előtt csakis Angliában termett, saját magának akarta lefoglalni az egész *Kentuckyt*.

- Valami kelet-indiai, aki nagy csapat elefánttal és bajadérral utazik?

- Dehogysz! Jelen voltam, amikor az illető összerúgta a patkót a kapitánnyal, aki hallani sem akart a kéréséről, s egyetlen elefántot sem láttam a beszélgetésbe elegyedni. Ez a köpcös fickó meglehetősen eredeti és vidám embernek látszott, s nyilván kényelmesen akart utazni, ez minden... Nini! ő az, Mistress! Ráismerek... Látja azt a loholó utast ott a rakparton, aki kézzel-lábbal hadonászik és üvöltöz? Most majd késésünk lesz miatta, hiszen a gőzös már éppen indulna.

Egy - irdatlan kobakja két oldalán csipkebokorszerű, égővörös barkót viselő, kettős gallérú, hosszú császárkabátba és széles karimájú gaucho-kalapba öltözött - kövérkés férfi érkezett teljesen kifulladásra a rakodóra, melynek pallóját éppen partra vonták. Hadonászott, tombolt és bömbölt, ügyet sem vetve a köréje sereglő tömeg hahotájára.

- Hé, maguk ott a *Kentucky*n!... Ezer ördög! a helyemet lefoglaltam és kifizettem, a poggyászjegyemet úgyszintén, s itthagynak?... Ezer ördög! kapitány, felelőssé teszem a fő-fő bíró és valamennyi ülnöke előtt!

- Úgy kell a későnjövőknek! - kiáltotta az egyik csörlődob tetejéről a kapitány. - Nekünk pontosan, időre kell megérkeznünk, s már kezd beállni az apály.

- Ezer ördög!... - kiáltotta ismét a köpcös férfiú. - Százezer dollár kártérítést fogok kapni maguktól, sőt többet!... Bobby - vetette oda két néger kísérője egyikének -, törődj a csomagokkal, szaladj vissza értük a szállóba, közben Dacopa elköt valami ladikot, hogy odaevezhessünk ehhez az átkozott *Kentucky*höz!

- Fölösleges - kiáltotta le a kapitány, s parancsot adott az utolsó hajókötel eloldozására.

- Rajta, Dacopa! - nógatta négerét a köpcös.

A megszólított abban a pillanatban kapta el a kötelet, amikor ezt a gőzös húzni kezdte; azzal máris rátekerte a rakodópart egyik horgonygyűrűjére. Ezzel egy időben a csökönys utas a tömeg éljenzése közepett belevetette magát egy csónakba, s néhány farevezőcsapással elérte a *Kentucky* hágsóját. Fönn termett a fedélzeten, odaszaladt a kapitányhoz, s hevesen kérdőre vonta, akkora lármát csapva egymaga, mint tíz férfiú, s szaporábban jártatva lepénylesőjét, mint húsz pletykás vénasszony. A kapitány belátva, hogy egyetlen fia érv kifejtésére sem nyílik módja, továbbá, hogy az utas már birtokon belül van, elhatározta, hogy nem törődik tovább az üggyel. Fölkapta szócsövét, s a hajógépek felé indult. Abban a szempillantásban, amikor éppen jelet adott volna az indulásra, a köpcös férfiú újra feléje rontott, kiáltozva:

- Hát a csomagjaim, ezer ördög?

- Hogyhogy a csomagjai? - fakadt ki a kapitány. - Csak nem azok volnának, amelyek ott érkeznek?

Az utasok, akiket ez az újabb késedelem türelmetlenné tett, zúgolódni kezdtek.

- Rám haragszanak? - fordult feléjük az elszánt utas.

- Nem vagyok-e az Amerikai Egyesült Államok szabad polgára? Augustus Hopkinsnak hívnak, s ha e név nem mond önöknek eleget...

Fogalmam sincs, vajon e név valóban hatással volt-e a jelenlevők táborára. Akár igen, akár nem, a kapitány mindenképpen kénytelen volt újra kikötni, hogy fölvegye Augustus Hopkinsnak, az Amerikai Egyesült Államok szabad polgárának cókómókját.

- Különös egy ember, meg kell adni - mondtam Mrs. Melvilnek.

- Kevésbé különös, mint a csomagjai - válaszolta ő, odamutatva két társzekérre, mely két óriási, húsz láb magas, viaszosvászonnal borított és spárgák, csomók kibogozhatatlan szövésével összekötözött ládát szállított a hajóállomásra. Vörös betűk jelezték, hol van a ládák teteje és alja, az egy láb magas nyomtatott betűkkel kiírt „Törékeny” szótól pedig száz lépésnyi körzetben inogni kezdett a felelős hatósági közegek térde.

Hopkins uram addig-addig ügyködött kézzel-lábbal, fejjel és tüdővel, mígnem e behemót ládákat a fölbukkanásuk kiváltotta általános morgás ellenére, sok üggyel-bajjal és tetemes késedelem árán sikerült a fedélzeten elhelyezni. Végül is a *Kentucky* kifuthatott a kikötőből, s elindult a Hudsonön fölfelé, a folyót keresztül-kasul szántó hajók között.

Augustus Hopkins két négere a világért el nem mozdult volna gazdája ládái mellől. Ezek egyébként igencsak fölcsigázták az utasok kíváncsiságát. A fedélzeten levők zöme odasüندörgött a közelükbe, olyasfajta végletes föltételezésekbe bocsátkozva, amilyeneket csak a tengerentúliak képzelete ismer. Mrs. Melvilt is élénken foglalkoztatta a dolog, én viszont, mint vérbeli francia, minden igyekezetemmel azon voltam, hogy közönyt színleljek.

- De fura ember ön! - fordult hozzám Mrs. Melvil. - Nem is izgatja, mi lehet ezekben a böhom micsodákban. Ami engem illet, a kíváncsiság szinte kifúrja az oldalamat.

- Megvallom - feleltem -, hogy mindez nemigen érdekel. Mihelyt megpillantottam ezt a két terebélyes jószágot, mindjárt a legmerészebb elképzeléseim támadtak. Úgy gondoltam, vagy egy ötemeletes ház rejlik bennük lakóstud, vagy semmi az égvilágon. Márpedig e két szélsőségesen furcsa eset egyike sem lepne meg különösebben. Mindazonáltal, Mistress, ha úgy kívánja, érdeklődöm, s közlöm önnel, amit megtudtam.

- Kitűnő - helyeselt -, én pedig, amíg ön oda jár, átnézem ezeket az elszámolásokat.

Rendkívüli útitársnőmet magára hagytam számláival, amelyeket olyan sebességgel kezdett összeadni, mint a New York-i Bank pénztárosai, akiknek, mint mondják, elegendő egyetlen pillantást vetniük valamely számoszlopra, s máris fűjják a végösszeget.

E furcsa módon, a bájos amerikai asszonyok kétlaki életmódján merengve lépdeltem ama férfiú felé, aki minden tekintet céltáblája, minden beszélgetés tárgya volt.

Jóllehet a két láda teljesen eltakarta a hajó orrát és a Hudson folyását, a kormányos vak bizodalommal irányította a gőzöst, fittyet hányva az akadályoknak. Pedig ilyenek szép számmal akadhattak, hiszen - a Temzét sem kivéve - soha folyón nem járt annyi vízi alkotmány, mint az egyesült államokbélieken. Abban az időben, amikor Franciaországnak a vámhivatal kimutatása szerint mindössze tizenkét-tizenháromezer hajója volt, s még Angliának is csupán negyvenezer, az Egyesült Államok hajóparkja már hatvanezer hajót számlált, egyebek közt kétezer világjáró gőzöst. E számok alapján képet alkothatunk a kereskedelmi forgalomról, s magyarázatot kaphatunk arra, hogy az amerikai folyamokon miért olyan gyakoriak a szerencsétlenségek.

Igaz, a merész vállalkozóknak e katasztrófák, összeütközések és hajótörések nem sok fejfájást okoznak. Mi több, új üzleti lehetőségeket kínálnak a biztosító társaságoknak, melyek ugyancsak ráfizetnének a dologra, ha biztosítási díjaik nem volnának elképesztően magasak. Amerikában egy embernek csekélyebb az értéke és jelentősége, mint egy zsák vele azonos súlyú és térfogatú barnaszénnek, vagy egy bála kávénak.

Meglehet, hogy az amerikaiaknak igazuk van, de én bizony a földkerekség összes köszvénybányájáért és kávéültetvényéért oda nem adnám szerény kis francia életemet! Úgyhogy meglehetősen aggasztott teljes gőzzel való száguldásunk az akadályok sokaságán keresztül.

Augustus Hopkins a jelek szerint nem osztozott aggályaimban. Alighanem az a fajta ember volt, aki inkább csődbe jut, elbukik, kútba ugrik, semhogy egy üzletet elszalasszon. Annyi szent, hogy figyelemre sem méltatta a sebesen elíramló Hudson-part szépségét. New York, a kiindulópont, és Albany, az úticél között a számára pusztán tizennyolc elfecsérelt óra volt. Sem a gyönyörű parti települések, sem a festői fekvésű városkák, sem az itt-ott föltünező ligetek, melyek olyanok voltak, mint egy primadonna lábához hajított csokrok, sem a csodálatos folyam virgonc sodra, sem a tavasz első sugarai, semmi sem volt képes kiszakítani ezt az embert üzleti töprengéseiből. Föl s alá járkált a *Kentucky* egyik végétől a másikig, mondattöredékeket motyorászva, némelykor meg hirtelen leült egy bála tetejére, és számos zsebének egyikéből előhalászott egy iratok ezrével degeszre tömött levéltárcát. Olyan érzésem volt, hogy szándékosan fitogtatja a kereskedelmi aktagyártók firkoncmunkáit. Mohón matatott a roppant levélkötegekben, s a legkülönfélébb országokból keltezett, a legkülönfélébb nemzeti-ségű bélyegekkal ellátott leveleket teregetett széjjel, fölöttébb figyelemreméltóan - és úgy vélem, fölöttébb nagy figyelemmel is kísértén - feledkezve bele sűrűn teleírt soraikba.

Úgy tetszett hát, hogy lehetetlen hozzá fordulnom felvilágosításért. Számos kíváncsiskodó a rejtélyes ládák mellett posztoló két négert iparkodott szóra bírni, de eredménytelenül: Afrika e két gyermeke, fajtájának szokásos közlékenységét meghazudtolva, ezúttal néma volt, akár a sír.

Már azon voltam, hogy visszatérek Mrs. Melvilhez, s beszámolok neki személyes benyomásaimról, amikor egyszer csak a *Kentucky* élénken szónokló kapitányát körülvevők csoportjában találtam magam. Hopkins volt a téma.

- Ismétlem - mondta a kapitány -, ez a csudabogár mindig ezt csinálja. Már tizedszer teszi meg az utat a Hudsonön New Yorktól Albanyig, tizedszer intézi úgy, hogy késve érkezzék, s tizedszer visz hasonló rakományt. Hogy aztán mire jó mindez? Fogalmam sincs. Úgy hírlík, Mr. Hopkins valamilyen nagy vállalkozásba fogott néhány mérföldre Albanytól, s ezért szállítanak neki a világ minden zugából ég tudja, miféle árucikkeket.

- Ez az ember bizonyára az Indiai Társaság fő megbízottainak egyike, s azért jött ide, hogy megnyissa a Társaság amerikai fiókját - mondta az egyik jelenlevő.

- Vagy tán inkább egy kaliforniai aranymező tulajdonosa - tódította egy másik. - Valami fölszerelés lehet barátunk titka.

- De az is lehet, hogy versenytárgyalásra készül bocsátani valamit, amire árajánlatot tehetnénk - vélte nyomban egy harmadik. - Mintha a *New York Herald* már célozgatott volna is efféle az utóbbi napokban.

- Meglátják, nem telik bele sok idő - szötte tovább a beszélgetés fonalát egy negyedik -, s egy új társaság legalább ötszázmillió dollár névértékben bocsát ki részvényeket. Elsőnek vásárlók majd belőlük, mégpedig nem kevesebb, mint száz darab ezerdolláros részvényt.

- Miért elsőnek? - kotnyeleskedett valaki. - Talán máris tud valami biztatót erről az üzletről? Jómagam kész vagyok leszurkolni kétszáz részvény árát, sőt, szükség esetén többet is.

- Ha én hagyok belőlük! - rikkantott oda messziről valaki, akinek arcát nem láthattam. - Nyilvánvaló, hogy az Albany-San Francisco vasútvonal létesítéséről van szó, a bankár pedig, akié a részvények eladásának joga, a legjobb barátom.

- Mit vasút! Ez a Mr. Hopkins azért jön, hogy villamos kábelt süllyesszen az Ontario-tó fenekére; nagy ládáiban nyilván sok mérföldnyi huzal és guttapercha² van.

- Kábelt az Ontarióba? De hisz ez bombaüzet! Hol van ez az úriember? - kiáltozott vérszemet kapva több kereskedő. - Mr. Hopkins bizonyára örömmel megismertet bennünket vállalkozásával. Az első részvények az enyéim!...

- Az enyéim, ugye, Mr. Hopkins!...

- Nem, az enyéim!...

- Hogyisne, az enyéim!... Ezer dollár felpénzt ajánlok föl!...

Kérdések és válaszok röpködtek, általános lett a zűrzavar. Noha az üzlet hidegen hagyott, követtem a sáplesők siserahadát, mely a *Kentucky* hőse felé nyomult. Hopkins, akit csakhamar sűrű embererdő vett körül, még csak tekintetre sem méltatta a társaságot. Jókora jegyzetömbjén lenyűgöző mennyiségű nullával végződő számok hosszú oszlopa sorakozott. Ceruzája csak úgy ontotta a négy számtani alpműveletet. Szájából záporoztak a milliók; úgy látszott, hogy az egész emberen a számolás tébolya lett úrrá. Körös-körül csend lett, a viharos bozsgás ellenére, melyet a kereskedői szenvedély ezekben az amerikai fejekben fölkeltett.

Végül, befejezván egy tengerikígyó műveletet, melynek során háromszor is beletörte ceruzája hegyét egy nyolc tündökletes nulla élén álló főséges 1-esbe, Augustus Hopkins az alábbi magasztos szót ejtette ki:

² Kaucsukszerű anyag.

- Százmillió.

Ennekutána villámgyorsan visszagyömködte papirosait iszonytató levéltárcájába, s elővonta két sor igazgyönggyel kirakott zsebóráját.

- Kilenc óra! Már kilenc óra! - kiáltotta. - Hát egy helyben topog ez az átkozott hajó? Kapitány!... Hol a kapitány?

Hopkins e szavakkal hirtelen keresztültört az öt ostromlók háromszoros gyűrűjén, s a kapitányt a gépházba vezető nyílásnál találta, amint éppen utasításokkal látja el a gépészt.

- Tudja-e, kapitány - kezdte nagy garral -, tudja-e, hogy tízperces késés számottevő üzlettől üthet el engem?

- Ön beszél nekem késésről - válaszolta a kapitány, akit ez a szemrehányás egészen elképesztett -, ön, e késés egyedüli oka?

- Ha maga nem vette volna a fejébe, hogy otthagya a parton - csattant föl egy oktávval magasabb hangon Hopkins -, nem vesztett volna annyi időt, pedig az idő igen drága ám ebben az évszakban.

- Ha pedig ön meg a tisztelt ládáit a kellő időben érkeztek volna - vágott vissza ingerülten a kapitány -, akkor kihasználhattuk volna a dagályt, s most jó három mérfölddel odább lennénk.

- Nem óhajtok erről vitatkozni. Tény, hogy éjfél előtt Albanyban kell lennem, a *Washington* szállóban, s ha éjfél után állítok be, kár is volt elhagynom New Yorkot. Figyelmeztetem, hogy ebben az esetben kártérítési eljárást indítok maga és a hajótársaság ellen.

- Nyugton hagyja végre? - fakadt ki a kapitány, akiben már forrt a méreg.

- Addig semmiképpen, amíg az a veszély fenyeget, hogy a maga pipogyasága és az üzemanyaggal való fukarkodása miatt csillagászati nyereségtől esem el!... Gyerünk, fűtők! négy-öt jókora lapát szenet a kazánba; maguk pedig, gépészek, le ne vegyék lábukat a kazánszelepről, hadd hozzuk be az elvesztett időt!

És Hopkins a gépházba hajított egy erszényt, amelyben néhány dollár csillogott.

A kapitányt elöntötte az epe, megveszekedett utasunknak azonban sikerült a fölháborodott hajóst túlordítani. Ami engem illet, én sietve eliszkoltam az összetűzés színteréről, tudván tudva, hogy a gépésznek adott, a szelep lezárására vonatkozó utasítás, melynek a gőznyomás fokozása és a hajó sebességének növelése volt a célja, a lehető legbiztosabb módja annak, hogy a kazán a levegőbe repüljön.

Fölösleges mondanom, hogy útítársaink e kétélű fogásban pofon egyszerű megoldást láttak. Nem is tettem róla említést Mrs. Melvilnek, akit alaptalan félelmem alighanem könnyekig megnevettetett volna.

Amikor visszatértem hozzá, már befejezte terjedelmes számításait, s az üzleti gondok immár nem felhőzték be bájos homlokát.

- Ön egy kereskedőt hagyott itt - mondta -, s a helyén egy társasági hölgyet talál. Szórakoztassa hát, amivel csak tetszik, beszéljen neki művészetről, érzelmekről, költészetről...

- Művészetről, álmokról és költészetről beszélni, azok után, amiket láttam és hallottam! - kiáltottam föl. Nem, nem! engem lelkem mélyéig átjárt a haszonlesés szelleme, olyannyira, hogy már csak a dollárok csengését hallom, s tündöklő ragyogásuk elvakít. Immár nem látok e szép folyamban egyebet, mint árucikkek fölöttébb kényelmes útját; ezekben az elbájoló partokban csupán kedvező terepet egy kirakodóvásárhoz; e csinos városkákban csak egy sor

édesség- és pamutboltot; s komolyan foglalkoztat a gondolat, gáttal elrekeszteni a Hudsont, hogy vizével egy kávédarálót hajtsanak!

- No nézd csak! a kávédarálótól eltekintve az ötlet nem is rossz!

- Miért ne lehetnének, kérem, ugyanolyan ötleteim, mint akárki másnak?

- Ej, csak nem az ipar ördöge bújt magába? - kérdezte nevetve Mrs. Melvil.

- Ítélje meg ön - feleltem.

Elbeszéltem neki a különféle jeleneteket, amelyeknek tanúja voltam. Elmélyülten figyelt rám, ahogyan az amerikai értelmiségiek körében illik, s elgondolkodott. Egy párizsi nő a felét se hagyta volna végigmondanom.

- Nos, Mistress, mit tart erről a Hopkinsról?

- Ez az ember - válaszolta - éppúgy lehet nagy üzleti lángelme, aki gigantikus vállalkozásba fog, mint a legalpáribb baltimore-i vásár medvetáncoltatója.

Elnevettem magam, s a beszélgetés más tárgyra terelődött.

Utunk további incidensek nélkül ért véget, hacsak azt nem említjük, hogy Hopkins kis híján vízbe pottyantotta óriásiládáinak egyikét, melyet a kapitány intelmével dacolva odább akart emelni. Az ebből eredő szóváltás során szerét ejtette, hogy ismét fennen hirdesse üzleti ügyeinek fontosságát és csomagjainak értékét. Különben úgy ebédelt és vacsorázott, mint aki nem elhasznált energiáit kívánja pótolni, hanem a lehető legtöbb pénzt elverni. Mire megérkezünk, ahány utas csak volt a hajón, az mind csodákat regélt e rendkívüli személyiségről.

A *Kentucky* még a végzetes éjféli időpont előtt kikötött Albanyban. Karomat nyújtottam Mrs. Melvilnek, föllélegezve, hogy épségben-egészségben értem partot, Augustus Hopkins pedig, miután két ámulnivaló ládáját emberei nagy hajcihővel elvontatták, diadalmasan, tekintélyes tömeg élén vonult be a *Washington* szállóba.

Mr. Francis Wilson, Mrs. Melvil édesapja azzal a kedvességgel és közvetlenséggel fogadott, amely a vendégszeretet savát-borsát megadja. Szabódás ide-oda, kénytelen voltam elfogadni a tiszteletre méltó nagykereskedő házának egy szép kék szobáját szállásul. Palotának mégsem nevezhetem a roppant épületet, mert tágas lakosztályai jelentéktelennek tetszettek a valamennyi ország portékáival dugig tömött, hatalmas raktárhelyiségek mellett. Tömérdek tisztviselő, munkás, ügynök, kocsikísérő nyüzsgött e város méretű kereskedésben, amelyről a Le Havre-i és bordeaux-i kalmárházak csupán tökéletlen képet adhatnak. Jóllehet a házigazdát dolga ezerfelé szólította, olyan volt a sorom, mint egy püspöknek: nemcsak, hogy kérnem, de még csak áhítanom sem kellett semmit. Ráadásul a személyzet négerekből állt, s akit egyszer négerek szolgáltak ki, az jobbat már csak önmagától remélhet.

Másnap bebarangoltam a gyönyörű Albanyt, melynek pusztája neve is mindig elbájolt. A városban New York-i sürgés-forgást tapasztaltam. Ugyanaz az üzleti tempó, ugyanaz a sokoldalú érdeklődés. A kereskedők nyereségvágya és serénysége, az a törekvésük, hogy az ipar és a spekuláció nyújtotta minden úton-módon pénzt teremtsenek elő, nem olyan visszatetsző, mint olyik tengeren-inneni társuk esetében. Van az itteniek viselkedésében valami fölöttébb rokonszenves nagyság. Megértjük, hogy ezeknek az embereknek sokat kell keresniük, hiszen sokat is költenek.

A beszélgetések, melyek a fényűző étkezések alatt és esténként előbb általánosságban mozogtak, apránként meghatározott mederbe terelődtek. A városra, szórakozási lehetőségeire, színházra fordult a szó. Mrs. Wilson, amint tapasztaltam, igen jártas e nagyvilági mulatságok terén, ám a lehető legamerikaibbnak mutatkozott, mihelyt azok az - egész városokat magukkal ragadó -

hóbortok kerültek szóba, melyek a magunkfajta európai szemében bizony fölöttébb különösnek tetszenek.

- Ön a híres Lola Montezzel kapcsolatos magatartásunkra céloz? - fordult hozzám Mr. Wilson.

- Persze - válaszoltam. - Csak az amerikaiak vehették komolyan Lansfeld grófnőt.

- Komolyan vettük - felelte Mr. Wilson -, hiszen komolyan viselkedett; aminthogy a legsúlyosabb ügyekkel sem törődünk, ha könnyedén tálalják őket.

- Ön nyilvánvalóan azon ütközött meg - szólalt meg gúnyosan Mrs. Melvil -, hogy Lola Montez egyebek közt leányneveldeinkbe is ellátogatott.

- Őszintén megvallva - válaszoltam -, furcsállottam a dolgot, tekintve, hogy e bájos táncosnő nem éppen olyan személy, akit példának állítanék fiatal leányok elé.

- Nálunk a leányok - magyarázta Mr. Wilson - függetlenebb szellemben nevelkednek, mint önöknél. Amikor Lola Montez meglátogatta őket, nem a párizsi táncosnő lépett otthonaikba, még csak nem is Bajorországi Lansfeld grófnő, hanem egy híres asszony, akire kellemes ránézni. A gyermekeknek, akik kíváncsian megbámulták, nem lett ettől semmi bajuk. Ünnepp volt ez a számukra, öröm, szórakozás. Hol itt a baj?

- Ott, hogy a nagy művészek megkötyagosodnak az effajta túlméretezett ünnepléstől. Elviselhetetlenek lesznek, amikor egyesült államokbeli turnéjukról hazatérnek.

- Volt-e panaszra okuk? - kérdezte élénken Mr. Wilson.

- Ellenkezőleg - válaszoltam -, de hát hogyan is érné be mondjuk Jenny Lind az európai vendégszeretettel, ha itt azt tapasztalja, hogy a legtisztesebb férfiak a kocsija elé fogják be magukat, s szinte ünnepélyt rendeznek a tiszteletére? Miféle reklám érhet föl valaha is impresszáriója nevezetes kórházalapítási följajlásával?

- A féltékenység beszél önből - csattant föl Mrs. Melvil. - Azért haragszik erre a kiváló művésznőre, mert többé nem hajlandó Párizsban föllépni.

- Koránt sincs így, Mistress; mellesleg nem is tanácsolom neki, hogy hozzánk látogasson, nálunk ugyanis nem részesítenék olyan fogadtatásban, mint amilyenben önök itt.

- Sokat vesztenek vele - jegyezte meg Mr. Wilson.

- Kevesebbet, mint ő maga, úgy vélem.

- Ha mást nem, kórházakat legalábbis vesztenek - nevette el magát Mrs. Melvil.

Az eszmecsere derűs hangnemben folyt tovább. Kis szünet után Mr. Wilson e szavakkal fordult hozzám:

- Minthogy önt érdeklik a látványosságok és a reklámok, nem is érkezhett volna jobbkor. Holnap bocsátják versenytárgyalásra a Sontag asszony koncertjére szóló első jegyeket.

- Versenytárgyalásra?! Mintha csak egy vasútról lenne szó?

- Úgy, úgy, s az a vásárló, aki a legnagyobb igényekkel lép föl, egy egyszerű albanyi kalapos.

- Nyilván zenebolond - firtattam.

- Ez?!... John Turner?!... Utálja a muzsikát. A legkellemetlenebb zörejek tartja.

- Akkor hát mi a célja?

- Hogy a közönség fölfigyeljen rá. Ez reklám. Ily módon szóbeszéd tárgya lesz, mégpedig nemcsak a városban, hanem az ország minden szögletében, Amerikában csakúgy, mint Európában, s vásárolják majd a kalapjait, ő meg az egész világra rásózta ócskaságait.

- Lehetetlen!

- Holnap majd meglátja, s ha netán szüksége volna kalapra...

- Tőle nem veszek! Utálatosak lehetnek.

- Adta adáz párizsija! - kiáltott föl Mrs. Melvil, miközben asztalt bontott.

Elbúcsúztam vendéglátóimtól, s tünődni kezdtem Amerika furcsaságain.

Másnap olyan komoly képpel vettem részt a Sontag asszony hangversenyére szóló nevezetes első jegy árverésén, hogy az Államok legflegmatikusabb lakosa is büszke lehetett volna rá. Minden tekintet John Turner kalaposra, az újfajta hóbort hősére tapadt. Barátai úgy dongták-bókolták körül a jóembert, mintha ő vívta volna ki a haza függetlenségét. Mások biztatgatták. Az emberek mindenféle fogadásokat kötöttek, részint az ő, részint tisztelt vetélytársai esélyeire.

Az árverés megkezdődött. Az első jegy ára négy dollárról hamarosan felszökött két-, majd háromszorosára. John Turner biztos volt a dolgában, mármint, hogy ő lesz a végső ajánlattevő. Mindig csupán csekélyke összeggel toldotta meg az ellenfelei által megajánlott árat, hiszen elegendő volt neki, ha mindössze egyetlen dollárral nyer; persze kész volt szükség esetén akár egy ezrest is fölládozni a becses ülőhely megszerzéséért. A három-, négy-, öt- és hatszáz-as szám meglehetősen hamar következett egymásra. A jelenlevők izgalma a tetőfokra hágott, s helyeslő zúgás köszöntötte a csak kicsit is merészebb licitálókat. Ennek az első jegynek felbecsülhetetlen értéke volt valamennyiük szemében; a többivel jószerint nem is törődtek. Egyszóval, becsületbeli ügyről volt szó.

Egyszer csak a többinél hosszabb éljenzés harsant föl. A kalapos ugyanis érces hangon így kiáltott:

- Ezer dollár!

- Ezer dollár - ismételte meg a kikiáltó. - Senki többet?... A hangverseny első jegyéért ezer dollár!... Senki többet?...

A kiáltások közti csöndben hallani lehetett, hogy tompa moraj fut végig a termen. Én sem tudtam kivonni magam az élmény hatása alól. Turner, aki biztosra vette győzelmét, végig-sétáltatta elégedett tekintetét csodálóin. Kezében egy, az Egyesült Államok hatszáz bankjának valamelyikében kibocsátott bankjegyeköteget lóbált, miközben ismét fölharsantak a bűvös szavak:

- Ezer dollár!...

- Háromezer dollár! - kiáltotta egy hang. Nyomban arrafelé fordultam.

- Hurrá! - rikoltotta az elragadtatott terem.

- Háromezer dollár - ismételte meg a kikiáltó.

Ilyen versenytárs láttán a kalapos lesúnyt fejjel osont ki; távozását az általános lelkesedés közepett a kutya se vette észre.

- Háromezer dollár, senki többet, harmadszor! - hirdette ki a kikiáltó.

Ki mást láttam ekkor előlépegetni, mint Augustus Hopkinst, az Amerikai Egyesült Államok szabad polgárát, teljes életnagyságban? Persze, most egy csapásra híres ember lett, s ettől fogva csupán hódolat illette.

Nehezen szabadultam a teremből, s csak nagy keservesen bírtam utat törni magamnak a győztes üdvözlésére az ajtónál egybecsődült tízezer ember gyűrűjén keresztül. Mihelyt az ünnepelt megjelent, éljenzés fogadta. Egyetlen nap leforgása alatt immár másodízben kísérte mámoros tömeg a *Washington* szállóhoz, ő közben szerénykedően pöfeteg képpel biccentgetett erre-arra, este pedig, engedve a közóhajnak, az őrző embererdő tapsai közepett megjelent a szálló legtagabb erkélyén.

- Nos, mit gondol minderről? - fordult hozzám Mr. Wilson, amikor vacsora után beszámoltam neki a nap eseményeiről.

- Azt gondolom, hogy Sontag asszony lesz olyan aranyos, és mint franciának és párizsinak, rendelkezésemre bocsát majd egy jegyet, anélkül, hogy tizenötezer frankot kellene érte fizetnem.

- Magam is úgy vélem - válaszolta Mr. Wilson -, de ha ez a Mr. Hopkins ügyes, akkor e háromezer dollár százezret hozhat a konyhájára. Olyasvalakinek, aki a hírnév ilyenén fokára vergődött, elegendő lehajolnia, s milliókat szedegethet föl.

- Micsoda lehet ez a Hopkins? - kérdezte Mrs. Melvil.

Ugyanezt kérdezte ebben az időpontban egész Albany.

Az események csakhamar megadták a választ. Néhány nap múltán ugyanis újabb, még különösebb alakú és terjedelmű ládák érkeztek a New York-i gőzhajóval. Egyiküket, mely házra hasonlított, megfontolatlanul - vagy éppen nagyon is megfontoltan, ahogy tetszik - Albany egyik keskeny, külvárosi utcáján szállították. A láda kisvártatva elakadt, s úgy állt ott az utca közepén, rendületlenül, mint egy sziklatömb. A városi lakosság huszonnégy óra hosszat járt a csodájára. Hopkins megragadta a csődület szolgáltatata alkalmat, s parádés szónoklatokat tartott. Mennydörögve bélyegezte meg a málé helybéli építészeket, s nem követelt kevesebbet, mint a város utcáinak kiszélesítését, hogy csomagjait rendben elszállíttathassa.

Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy két megoldás közt kell választani: vagy szétverik a ládát, amelynek tartalma mindenki kíváncsiságát följajzotta, vagy lerombolják az útját álló kalyibát. A minden lében kanál albanyiak persze az első változatot látták volna szívesebben, Hopkins azonban más véleményen volt. Csakhogy a dolog nem maradhatott ennyiben. A negyedben elakadt a közlekedés, s a rendőrség azzal fenyegetőzött, hogy hatósági jóváhagyással vereti szét az átkozott ládát. Hopkins úgy vágta ki magát a nehéz helyzetből, hogy megvásárolta, majd leromboltatta a láda útjába eső házat.

Önökre bízom, hogy elképzeljék, ez utóbbi tétével a hírnévnek micsoda magaslataira hágott. Neve és története közszájon forgott a társas összejöveteleken. A *Függetlenek Klubjában* csakúgy, mint az *Unió Klubban*, egyes-egyedül róla folyt a szó. Albany kávéházaiban új fogadásokat kötöttek e titokzatos férfiú terveire vonatkozólag. Az újságok a legvalószínűtlenebb találgatásokba bocsátkoztak, átmenetileg elterelve a figyelmet a Kuba és az Egyesült Államok közt keletkezett feszültségről. Úgy tudom, egy nagykereskedő meg egy városi tisztviselő még párbajt is vívott, s kettejük közül Hopkins embere lett a győztes.

Így aztán, amikor sor került Sontag asszony hangversenyére, melyen magam is ott voltam - igaz, szerényebben meghúzódva, mint hősrünk -, ez utóbbi pusztja jelenlétével is csaknem megváltoztatta az est célját.

A rejtélyről végül is lehullt a lepel, s Augustus Hopkins maga sem titkolta többé, miben sántikál. Ez az ember közönséges vállalkozó volt, s azért jött, hogy valamiféle világiállítást rendezzen Albany környékén. A maga zsebére vágott bele egy olyan, roppant méretű vállalkozásba, melynek monopóliumát a kormányok eladdig maguknak tartották fenn.

Evégett megvásárolt egy Albanytól három mérföldre elterülő hatalmas parlagot. Nem állt ezen az elhagyatott pusztaságon egyéb épület, mint az immár romos William-erőd, mely valaha az angol kereskedelmi ügynökségeket volt hivatva Kanada határán védelmezni. Hopkins máris munkásokat toborzott, hogy megkezdhesse a gigászi munkálatokat. Irdatlan ládáit minden bizonnyal az építkezés céljait szolgáló szerszámokat és gépeket rejtik.

Mihelyt ennek híre eljutott az albanyi tőzsdére, az üzletemberek tűzbe jöttek. Mindegyikük megpróbálta megkörnyékezní a nagy vállalkozót, hogy részvényekre vonatkozó ígéreteket csikarjon ki tőle. Hanem Hopkins kitért e kísérletek elől. A képzelt részvényeknek ennek ellenére kialakult egy fiktív árfolyama, s e perctől kezdve az ügy egyre elképesztőbb méreteket öltött.

- Ez az ember - szólt hozzám egy napon Mr. Wilson - igen élelmes spekuláns. Fogalmam sincs, vajon milliomos-e vagy koldus; mert hiszen ahhoz, hogy valaki ilyesfajta vállalkozásba belefogjon, vagy Jóbnak, vagy Rothschildnak kell lennie; de annyi szent, hogy barátunk alaposan meg fog tollasodni.

- Már nem is tudom, mit higgyek, kedves Mr. Wilson, sem pedig, hogy melyiket bámuljam jobban: az embert, akinek van mersze ilyen üzletekbe belevágni, vagy az országot, amely ezeket az üzleteket minden további nélkül támogatja és magasztalja.

- Így jut az ember vagyonhoz, drága uram.

- Vagy a tönk szélére - válaszoltam.

- Nos - vágott vissza Mr. Wilson -, tudja meg, hogy Amerikában egy csődön mindenki nyer, tönkre nem megy senki.

Csakis a tények szolgáltathattak igazat nekem Mr. Wilson ellenében. Türelmetlenül vártam hát, mit is eredményeznek ezek az - engem valósággal lenyűgöző - manőverek és reklámfogások. Az Augustus Hopkins vállalkozására vonatkozó legcsekélyebb hírt is nyilvántartottam, s figyelemmel kísértem az újságokat, amelyek naponta adtak tájékoztatást az eseményekről. A munkások első csoportja útnak indult, s a William erőd romjai tünedezni kezdtek. A városban szó sem esett egyébről, mint e munkálatokról, melyek célja rajongó lelkesedést váltott ki. Mindenfelől érkeztek ajánlatok, New Yorkból éppúgy, mint Albanyból, Bostonból vagy Baltimore-ból. Sorra jelentkeztek a „musical instrument”-ek, a „daguerrotype picture”-ök, az „abdominal supporter”-ek, a „centrifugal pump”-ök meg a „square piano”-k,³ hogy lefoglalják a legjobb helyeket. Az amerikai képzelet korlátlanul szárnyalt. Erősgették, hogy a Kiállítás körül egész város épül majd. Olyan tervet is tulajdonítottak Augustus Hopkinsnak, hogy egy, a nevét megörökítő és New Orleansszel vetekedő várost kíván alapítani. Ehhez aztán mihamar azt is hozzáfűzték, hogy e város, amelyet a határ közelsége miatt természetesen erődítésekkel is ellátnak, lesz előbb-utóbb az Egyesült Államok fővárosa! - és így tovább.

Miközben ilyesféle álhírek terjedtek szájról szájra, s hatványozódtak az elmékben, a mozgolódás hőse jóformán meg se mukkant. Rendszeresen megjelent az albanyi tőzsdén, tudakozódott az üzleti helyzetről, följegyzéseket készített az érkező szállítmányokról, nagyvonalú terveiről azonban egy kukkot se szólt. Még föl is tűnt, hogy olyan kaliberű ember, mint ő, egyáltalán nem tart igényt szoros értelemben vett hírverésre. Talán lenézi a vállalkozások megindításának közönséges módszereit, s úgy véli, hogy rábízhatja magát saját tehetségére.

³ Vásári zenészek, fényképészek és egyéb mutatványosok.

Nos, így álltak a dolgok, amikor egy reggelen az alábbi hír látott napvilágot a *New York Herald* hasábjain:

„Köztudott, hogy az albanyi Világkiállítás munkálatai gyors ütemben haladnak. Az ódon William erőd romjai eltűntek, serény kezek immár csodálatos épületek alapját ássák, általános lelkesedés közepett. A minap az egyik munkás csákánycsapása nyomán kifordultak a földből egy nyilván évezredek óta betemetett roppant csontváz maradványai. Sietve hozzátesszük, hogy ez a lelet semmiben sem hátráltatja a munkálatokat, amelyek minden bizonnyal a nyolcadik világcsohával ajándékozzák meg az Amerikai Egyesült Államokat.”

Szórakozottan futottam át e néhány sort, hiszen az ilyesfajta napihírek csak úgy hemzsegnek az amerikai lapokban. Még nem sejtettem, milyen jelentősége lesz később a dolognak. Igaz: Augustus Hopkins tálalásában a fölfedezés rendkívüli horderejű volt. Amilyen tartózkodóan nyilatkozott emberünk a nagy vállalkozását illető további elképzeléseiről, olyan bőbeszédűen taglalta, ecsetelte, magyarázta a csodálatos csontváz napvilágra kerülését. Az embernek az az érzése támadt, hogy voltaképpen ehhez a lelethez kapcsolja spekulációs, vagyonszerzési terveit.

Egyébiránt a szóban forgó lelet csakugyan csodálatosnak látszott. Az ásatásokat Hopkins utasítására úgy folytatták, hogy eljussanak az irdatlan csontmaradvány túlsó végéig, ám három napi megfeszített munka sem hozott eredményt. Senki még csak nem is sejtette, milyen meghökkentő terjedelemtől lehet szó, amikor Hopkins, aki e helytől kétszáz lábnyira ásatott másik gödröt, végre észrevette a küklopszi váz túlsó csücskét. A hír nyomban futótűzként terjedt el; a földtan annáleszeiben példa nélkül álló tény világraszólónak tetszett.

A minden hatásra érzékeny, túlzásokra hajlamos és gyors észjárású amerikaiak szájról szájra adták a nagy újságot, amelynek jelentőségét ki-ki példás ügybuzgalommal segített tovább dagasztani. Az emberek azon törték a fejüket, honnan is származhatnak e nagy kiterjedésű maradványok, s mire utal a honi talajban való előfordulásuk; e tárgyban egyébként az *Albany Institute* tudományos vizsgálatot indított.

Engem ez a kérdés őszintén megvallva sokkal inkább érdekelt, mint a megépítendő Iparcsarnok szépségei vagy az Újvilág hóbortos spekulációi. Nyomozni kezdtem az ügy legapróbb mozzanatait után. Nem volt nehéz dolgom, hiszen a lapok széltehen-hosszában tárgyalták az esetet. Azonkívül az a szerencse is ért, hogy magától Hopkins polgártárstól hallhattam a részleteket.

Ez a rendkívüli ember, amióta csak betette a lábát Albanyba, szívesen látott vendég volt a város legjobb köreiben. Egészen természetes, hogy az Egyesült Államokban, ahol a nemesség szerepét az üzletemberek játsszák, e merész spekulánst a rangjához mért tisztességgel fogadták. Jellemző amerikai hévvel hívogatták a klubokba és családi teákra. Egy este Mr. Wilson szalonjában találkoztam vele. Mondanom sem kell, hogy a beszélgetés a nagy esemény körül forgott; melleleg Hopkins ezúttal nem kérte magát, egyenest rátért a tárgyra.

Izgalmas, mély és alapos, egyszersmind szellemes előadásban számolt be fölfedezéséről, ennek körülményeiről és beláthatatlan következményeiről. Azt is sejtetni engedte, hogy fontolóra veszi, mi módon húzhatna hasznot a dologból.

- Csakhogy - mondta - munkálataink pillanatnyilag szünetelnek, mert az első és az utolsó gödör, tehát ama két hely közti meglehetősen tágas területen, ahol e csontváz végeit napvilágra hoztuk, már áll egy-két új épületelem.

- De bizonyos-e abban - kérdezték -, hogy az állat két vége a még át nem kutatott talajban összeér?

- Ehhez a legcsekélyebb kétség sem férhet - válaszolta magabiztosan Hopkins. - A kiásott csontmaradványokból ítélve, ez az állat hihetetlenül nagy lehetett, jóval nagyobb, mint az Ohio völgyében hajdan talált híres-nevezetes masztodon.

- Azt hiszi? - kiáltott föl egy bizonyos Mr. Cornut, afféle természetbúvár, aki ugyanúgy tudóskodott, ahogy honfitársai kereskedtek.

- Egészen biztos vagyok benne - felelte Hopkins. - Alkatánál fogva ez a monstrum nyilvánvalóan a vastagbőrűek rendjébe tartozik, hiszen a Humboldt úr által igazán mesterien leírt jellegzetességek mindegyike föllelhető rajta.

- Ejnye, de kár - sóhajtottam föl -, hogy nem lehet egészen kiásni!

- Miért, mi az akadálya? - kérdezte élénken Cornut.

- De hát... azok az újonnan fölhúzott épületek...

Alig ejtettem ki e - számomra nyilvánvalónak tetsző - képtelenséget, máris megvető mosolyok keresztüzembe kerültem. E derék üzletemberek szemében mi sem egyszerűbb, mint mindent, akár még egy emlékművet is porig rombolni egy vízözönkori lény kiásása kedvéért. Nem is lepődött meg senki, midőn Hopkins kijelentette, hogy ő erre vonatkozólag már utasítást is adott. Mindenki tiszta szívből gratulált neki, helyénvalónak ítélve, hogy a véletlen a vállalkozó kedvű, vakmerő emberek mellé szegődik. Ami engem illet, őszinte szerencsekívánataimat fejeztem ki neki, s megígértem, hogy az elsők között tekintem meg bámulatra méltó leletét. Meg azt is hozzáfűztem, hogy evégből ellátogatok a *Kiállítási Parkba* (ez az elnevezés máris széles körben elterjedt), ő azonban megkért, hogy várjak ezzel addig, amíg az ásatásokat teljesen be nem fejezik, mert még nem lehet tudni, mekkora is a csontlelet.

Négy nappal később a *New York Herald* a monstruózus vázra vonatkozó újabb részletekkel szolgált. Nem volt az sem mammut váza, sem masztodoné, sem megatheriumé, sem szárnyas gyíké, sem plezioszauruszé: ebben a vonatkozásban az őslénytan egyetlen tudós elnevezése sem volt helyénvaló. A főntebb említett lények maradványai ugyanis kivétel nélkül a harmadik, vagy legföljebb a második földtani korszakból származnak, a Hopkins-féle ásatások pedig egészen a földgolyó kérgét képező östelevényig hatoltak le, oda, ahonnet eladdig még egyetlen őslénykövület sem került napvilágra. E tudományos közlésnek, amelyből az egyesült államokbeli üzletemberek úgyszólván semmit sem értettek, jókora visszhangja támadt. Hiszen, ha ez a szörnyeteg nem tartozott a puhatestűek, sem a vastagbőrűek, sem a rágcsálók, sem a kérődzők, sem a ragadozók, sem pedig a kétéltű emlősök rendjébe, lehetett-e egyébre következtetni, mint arra, hogy ember volt? Mégpedig egy negyven méternél is magasabb óriás! Ezután lehetetlen lesz kétségbe vonni, hogy előttünk egy titáni fajta létezett a Földön. Ha ez igaz, márpedig mindenki annak tartotta, akkor a legmegalapozottabb földtani elméletek is módosításra szorulnak, hiszen ezúttal mélyen az özönvízkori üledék alatt bukkantak őslénykövületekre, ami arra utalt, hogy ezek még a vízözön előtt kerültek a talajba.

A *New York Herald* cikke óriási port vert föl. Szövegét Amerika valamennyi újságja átvette. Most már csak ez a beszédtema járta országszerte, s az Újvilág legcsinosabb ajkairól a leg-tudálékosabb kifejezések röpködtek. Nagy viták robbantak ki. A fölfedezésből az Amerikára nézve legdicsőbb következtetéseket vonták le, e földrészt avatva - Ázsiával szemben - az emberi nem bölcsőjévé. A kongresszusokon és akadémiai üléseken kétséget nem tűrően bebizonyították, hogy a világ teremtése óta lakott Amerika volt az egymást követő népvándorlások kiindulópontja. Az Új Világrész elperelte az Óvilágtól az öregebbnek járó dicsőséget. Haza-fias becsvágytól fűtött, testes értekezések foglalkoztak e roppant súlyú kérdéssel. Végezetül egy tudósgyűlés, melynek jegyzőkönyvét az amerikai sajtó minden orgánuma közölte és kommentálta, napnál világosabban bebizonyította, hogy a földi Paradicsom, melyet Pennsylvania és Virginia állam, valamint az Erie-tó határolt, valaha a jelenlegi Ohio állam helyén terült el.

Az igazat megvallva, ezek az ábrándok módfelett megnyerték tetszésemet. Szinte láttam Ádámot és Évát, amint vadállatok csordáit terelgetik; ez utóbbiak Amerikában korántsem lehettek olyan agyrémek, mint az Eufrátesz partjain, ahol legcsekélyebb nyomuk sem lelhető föl. Képzetelemben a kísértő kígyó a boa constrictor, illetve a csörgőkígyó alakjában jelent meg. Hanem a legjobban az lepett meg, hogy az emberek milyen bámulatos megadással és nemtörődomséggel adtak hitelt az említett fölfedezésnek. Senkinek nem jutott eszébe, hogy a nevezetes csontváz esetleg csupán reklámtrükk, blöff, vagy ahogy az amerikaiak mondják: humbug; nem akadt e lelkesítő tudósok között egyetlenegy sem, aki a tulajdon szemével kívánta volna látni az őt tűzbe-lázba hozó csodát. Ezt az észrevételemet közöltem Mrs. Melville.

- Minek törnék magukat? - mondta. - Ha itt lesz az ideje, úgyis meglátjuk majd a mi kedves szörnyünket. Ami pedig alkatát és külsejét illeti, ezeket ismerjük, hiszen nem tehetünk meg egyetlen mérföldet Amerikában anélkül, hogy lépten-nyomon bele ne botlanánk ötletesnél ötletesebb ábrázolataiba.

Szó, ami szó, éppen ebben mutatkozott meg a spekuláns lángelméje. Amilyen tartózkodónak bizonyult Augustus Hopkins a Kiállítás létrehozása dolgában, olyan ügybuzgón, olyan sziporkázó ötletességgel, elmeéllé és képzelőerővel ügyködött azon, hogy csodálatos csontvázának létét belesulykolja honfitársai tudatába. Neki különben is elnéztek mindent, mióta különsegeivel az általános érdeklődés középpontjába került.

Csakhamar öles, a szörnyet a lehető legkülönfélébb helyzetben mutató falragaszok tarkállottak városzerte. Hopkins a hírverés minden ismert válfaját fölhasználta. A legrikítóbb színekkel operált. Plakátjaival teleaggatta a házfalakat, a rakpartok mellvédeit, a sétányok fáit. Némelyeken a fölirat átlós irányú volt. Másokon kefével fölmázolt behemót betűk vonták magukra a járókelők figyelmét. Az utcákat hirdetőemberek rótták, kabátjukon-köpenyükön a csontváz képével. Ugyanezt a képet esténként roppant vetítévszínre lehetett megcsodálni.

Hopkins nem elégedett meg e szokványos amerikai reklámfajtákkal. Nem érte be a falragaszokkal és a lapok negyedik oldalával. Valóságos „csontváz-tani” előadásorozatot szervezett, s ennek keretében fölidézte Cuvier-nek, Blumenbachnak, Backlandnek, Linknek, Sternbergnek, Brougnartnak és száz más őslénytantudósnak a fejtegetéseit. Tanfolyamának olyan sikere és annyi hallgatója volt, hogy egy alkalommal két embert agyontapostak a bejáratnál.

Mondanunk sem kell, hogy Hopkins mester káprázatos temetést rendezett nekik, s hogy a gyászmenet lobogóin is a divatos őslényváz elkerülhetetlen formái pompáztak.

Mindeme módszerek kitűnően beváltak Albanyban és környékén, de emberünk többre tört: egész Amerikában akarta learatni az ügy üzleti babérjait. Annak idején, amikor Jenny Lind csillaga éppen emelkedőben volt, Mr. Lumley följajánlotta Angliában a szappankereskedőknek, hogy ingyenesen ellátja őket öntőformákkal, s csak azt kötötte ki, hogy e formákon a hírneves primadonna képmásának negatívja díszeljen. Az egyezséget megkötötték, s az üzlet remekül bevágott, hiszen az emberek a kiváló énekesnő ábrázatával mosták a kezüket. Hopkins hasonló eszközzel élt. A gyárosokkal való megállapodása alapján az eladó vég szöveteken a történelem előtti lény képe kellett magát. A kalapbéléseken hasonlóképpen. Sőt, még a tányérokra is ott ékeskedett a lenyomata! És így tovább - jobbnál jobb ötletek. Az ember bármit tett, óhatatlanul beleütközött a szédítő jelenségbe. Csakis lebilincselő társaságában lehetett öltözködni, fészülködni, étkezni.

E lélegzetelállító reklámhadjárat hatása minden képzeletet fölülmúlt. Így aztán, amikor az újságok, valamint a dobok, trombiták és üdvlövések hírül adták, hogy a csodát hamarosan közszemlére állítják, kitört az örömujjongás. Már is hozzáláltak egy óriási csarnok építéséhez, nem ám - mint a reklám mondta - a légiónyi lelkes látogató befogadására, hanem a csontvázéra, mely ama titánok egyikéé volt, akik a monda szerint az eget indultak megostromolni.

Néhány napon belül el kellett hagynom Albanyt. Itteni tartózkodásomat mélységes sajnálatomra nem hosszabbíthattam meg annyira, hogy jelen lehessen a páratlan tárlat megnyitásán. Viszont, minthogy nem akartam úgy elutazni, hogy legalább valamit ne láttam légyen a kiállítási tárgyból, elhatároztam, hogy titokban belopakodom a *Kiállítási Parkba*.

Egy reggel vállamra vettem puskámat, s arrafelé indultam. Mintegy három óra hosszat gyalogoltam észak felé anélkül, hogy úticélotommal illetően bárhol is pontos helyrajzi fölvilágosítást kaptam volna. De addig-addig kerestéltem a hajdani William erőd helyét, míg végül - öt-hat mérföld bejárta után - célhoz értem.

Roppant rónaság kellős közepén találtam magam. Egy kicsiny földdarabon friss, ám jelentéktelen földmunkálatok nyomai látszóttak. Odább szorosán záró deszkapalánk kerített körül egy jókora területet. Nem tudtam, vajon mögötte a Kiállítás terepe húzódik-e, ám egy, a kanadai határ felé igyekvő hóvadász, akivel a közelben találkoztam, fölvilágosított, hogy jó helyen járok.

- Itt van, amit keres - mondta -, de fogalmam sincs, mi készül odabenn, tudniillik reggel jó néhány puskalövést hallottam onnan.

Köszönetet mondtam a tájékoztatásért, s folytattam vizsgálódásaimat.

Kívül munkálatoknak semmiféle nyomát nem láttam. Halálos csönd ülte meg e vadon pusztaságot, melyet rövidesen gigászi épületek tesznek elevenné és forgalmassá.

Mivel kíváncsiságomat csak úgy elégíthettem ki, ha bejutok az elkerített övezetbe, elhatároztam, hogy körbejárom a palánkot, hátha találok valahol egy bejáratot. Soká sétáltam, de ajtó csak nem akart előkerülni. Meglehetősen reményvesztetten már éppen azt áhítottam, vajha csupán egy lyukacsát, egy olyan parányi rést adna az ég, amelyre a szemem rátapaszthatnám, amikor a palánk egyik szögletén kidöntött léceket és cölöpöket pillantottam meg.

Habozás nélkül beléptem a tilosba. Földült terep fogadott. Fölrobbantott sziklatömbök hevertek mindenfelé. A talajt a viharos tenger hullámaihoz hasonló földhányások dombjai tették hepehupássá. Végül odaértem egy mély gödörhöz, melynek alján nagy tömegű csontmaradvány halmozódott föl.

Elöttem volt hát a tömérdek csinnadrattával, töméntelen hírveréssel beharangozott tárgy. Nem volt persze benne semmi érdekes. Nagy halom ezer szilánkra zúzott, mindenféle rendű és rangú csonttörmelék. Némelyiken a törési felület egészen frissnek látszott. Nem ismertem föl emberi csontváz-részeket, holott a bejelentések alapján bődületes méretűeknek kellett volna lenniük. Nem kellett hozzá különösebb képzelőerő, hogy úgy érezzem: csontszényárban vagyok, és kész!

Gondolhatják, milyen zavar fogott el. Már az is megfordult a fejemben, hogy alkalmasint valamilyen tévedés áldozata vagyok, ám ekkor az egyik, sok láb taposta földhányáson néhány vércsöppet fedeztem föl. A vérnyomokat követve visszaérkeztem a palánknyíláshoz, ahol hőkenten vettem észre néhány újabb vérfoltot, melyek belépésemkor elkerülték figyelmemet. Ez utóbbit most egy, a vérfoltok mellett heverő, löportól megfeketedett és nyilvánvalóan valamely lőfegyver fojtásából származó papirosszeletke vonta magára. Mindez egybevágott a hóvadász által mondottakkal.

Fölemeltem a papirosszeletet. Nagy ügyel-bajjal kibetűztem a rajta levő írás néhány szavát. Egy bizonyos Mr. Barckley-nak Augustus Hopkins számára készített szállítási költségjegyzékét tartottam a kezemben. Semmi sem utalt a leszállított áruk jellegére, ám néhány további elszórt papírfoszlány alapján megértettem, miről is van szó. Igaz, csalódásom nagy volt, másfelől azonban képtelen voltam magamba fojtani kitörő nevetésemet. Kétségtelenül az óriás csontváza előtt álltam, csakhogy e váz fölöttébb sokfajta alkotóelemből tevődött össze, s ezek

a maguk idejében bivaly, üsző, ökör, illetve tehén névre hallgattak a kentuckyi síkon. Mr. Barckley nem volt más, mint egyszerű New York-i mészáros, aki roppant csontmennyiséget szállított a híres-nevezetes Augustus Hopkins úrnak! Ezek a lények bizony aligha görgették a Peliosz-hegyet az Ossa-hegy ormára, hogy feljussanak az Olümposzra! Maradványaik csupán az illusztris szélhámos jóvoltából kerültek ide, azért, hogy ő „véletlenül” rájuk lelhessen légből kapott palotáinak alapozása során!

Eddig jutottam gondolataimban és derűtségemben (amely őszintébb lett volna, ha engem is, mint vendéglátóimat, lépre nem csal e minden képzeletet fölülmúló humbug), midőn odakünn örömkialtás harsant. A réshez sietve magát Augustus Hopkinst pillantottam meg: karabélyát szorongatva, örömét széles taglejtésekkel nyilvánítva loholt felém. Világraszóló tetteinek színhelyén való jelenlétem szemlátomást nem nyugtalanította.

- Diadal!... Diadal!... - kiáltotta.

Bobby és Dacopa, a két néger tisztos távolságból követte. Ami engem illet, okulván a tapasztalatokon, óvatos lettem, hiszen bizonyosra vehettem, hogy e merész ámitó ezúttal engem készül lóvá tenni.

- Örülök - szólt -, hogy tanúm van arra, ami történt. Olyan ember áll ön előtt, aki éppen tigrisvadászatról jön.

- Tigrisvadászatról!... visszhangoztam, szilárdan eltökélve, hogy egyetlen szót sem hiszek az egészből.

- Méghozzá vöröstigris-vadászatról - tódította -, vagyis egy pumáéról, mely állat egész csinos hírnévnek örvend különös kegyetlensége révén. Ez az átkozott bestia behatolt elkerített birtokomra, amint azt ön is megállapíthatja. Széttörte a korlátot, mely eddig sikeresen állt ellen az általános kíváncsiságnak, s szilánkká zúzta csodálatos csontvázamat. Amint tudomást szereztem a történetekről, habozás nélkül útnak indultam, hogy végezzek vele. Innen három mérföldre találtam rá egy pagonyban; jól a szeme közé néztem; ő rám meresztette fenevad tekintetét. Rám is vetette volna magát, de ugrás közben fölbukfencezett, mert golyóm a lapocka és az első borda közt találta. Ez volt életem első puska lövése, de ördög és pokol! Ugyancsak becsületesre válik, úgyhogy nem adnám oda egymilliárd dollárért!

- Egyszóval a dolog milliókat hoz a konyhára - gondoltam.

E pillanatban érkezett meg a két néger, akik csakugyan egy természetes vöröstigris tetemét vonszolták, mely állat többé-kevésbé ismeretlen Amerikának ezen a részén. Szőre egyenletesen rőt volt, füle fekete, farka hegye úgyszintén. Nem is érdekelt, vajon Hopkins lőtte-e, vagy pedig - ami valószínűbb volt - valamiféle Barckley szállította-e neki döglött állapotban (ha ugyan nem kitömve), annyira meglepett az a könnyedség és közöny, mellyel spekulánsom a csontvázáról beszélt. Holott nyilvánvaló volt, hogy az egész ügy már legalább százezer frankjába került! Mivel nem akartam tudomására hozni, hogy a véletlen jóvoltából immár átlátok a szitán (képes lett volna még ezért is hálát mondani a Gondviselésnek), mindössze azt kérdeztem tőle:

- Most hogyan mászik ki a pácból?

- A kutyafáját! - válaszolta. - Miféle pácról beszél? Nyert ügyem van, akármit teszek is. Ez a fenevad szétrombolta ugyan bámulatos őslényletemet, melynek az egész földkerekség a csodájára járt volna, hiszen a maga nemében páratlan volt; de nem rombolta le hitelemet, befolyásomat, s én learathatom annak gyümölcsseit, hogy híres ember lettem.

- De mit mond majd a följajzott és türelmetlen közönségnek? - kérdeztem nyomatékosan.

- Az igazat, csakis az igazat.

- Az igazat! - kiáltottam, mert furdalt a kíváncsiság, mit is ért e szón.
 - Úgy van - erősgette halálos nyugalommal. - Tény és való, nemde, hogy ez az állat behatolt elkerített területemre. Tény és való, hogy szétroncsolta e pazar csontmaradványt, melyet napvilágra hozni annyi fáradságomba került. Tény és való, hogy üzöbe vettem és megöltem.
 - Íme, megannyi olyan dolog - gondoltam -, melyre nem mernék megesküdni.
 - Ennél többet - folytatta - a közönség nem követelhet, hiszen töviről hegyire ismerni fogja az ügyet. Még bátor ember hírébe is kerülök, s nemigen tudom, mi hiányzik akkor a hírnevemhez.
 - De mit vár a hírnevtől?
 - Vagyont, ha okosan aknázom ki. Neves ember nem ismer lehetetlent. Mindent merhet, mindenbe belevághat. Ha George Washington kétféjú borjakat akart volna mutogatni York Town eleste után, bizonyosan egy csomó pénzt keresett volna.
 - Meglehet - válaszoltam komoly képpel.
 - Biztos - torkolt le Augustus Hopkins. - Legfőljebb amiatt fáj a fejem, melyiket válasszam a sok kínákozó lehetőség közül, mit mutogassak, mit dobjak piacra, mit állítsak ki.
 - Valóban nehéz a választás - bólintottam. - A tenoristákat már elkoptatták, a táncosnók ideje is lejárt, s ami láb még a piacon maradt, az megfizethetetlen; a sziámi ikrek már nem élnek, a főkák pedig továbbra is némák, az oktatásukkal foglalkozó tudós tanárok igyekezete ellenére.
 - Nem ilyesféle csodákra pályázom. Bármily elkoptatottak, kifacsartak, halottak, némák is a főkák, a sziámi ikrek, a táncosnók meg a tenoristák, még mindig túlon túl jók az olyan embernek, aki értékét magában hordja! Remélem hát, kedves uram, hogy lesz szerencsém önt Párizsban viszontláthatni!
 - Úgy véli-e - kérdeztem -, hogy Párizsban rátalál arra a silány holmira, mely az ön kiválósága révén válik majd nevezetessé?
 - Talán - felelte komolyan. - Ha netán ráakadok egy házmesterlányra, aki megbukott a konzervatóriumi felvételi vizsgán, Észak- és Dél-Amerika legnagyobb énekesnőjét faragom belőle!
- Ezzel elköszöntünk egymástól, s én visszatértem Albanyba. A szörnyű hír még aznap kitudódott. Hopkinsra úgy tekintettek, mint tönkrement emberre. Gyűjtést indítottak a javára, meglehetősen csinos eredménnyel. Az emberek csak úgy tódultak a *Kiállítási Parkba*, hogy saját szemükkel becsüljék föl a pusztulás mértékét, minélfogva a dollárok számolatlanul gurultak a spekuláns bugyellárisába. Hopkins elképesztő áron adott túl a tönkretételére oly kapóra érkezett puma bőrén, s megőrizte az Új világ legvállalkozóbb szellemű emberének címét. Ami engem illet, én visszatértem New Yorkba, majd onnan haza Franciaországba, a gazdag Egyesült Államokat egy újabb pazar humbug ismeretétől megfosztva. Úgyis annyi ott a csalás, hogy se szeri, se száma! Hazaérve, élményeimből azt a következtetést szűrtem le, hogy a tehetségtelen művészek, a repedtfazék-hangú énekesek, az ütemérzők nélküli operai, illetve a kötél nélküli cirkuszi táncosok jövője fölöttébb borús lenne, ha Kolumbusz Kristóf föl nem fedezte volna Amerikát.

HÍJJ-ZUTTY

I.

Híjj!... ez a szél, amint tombol.

Zutty!... ez az eső, mely úgy hull, mintha dézsából öntenek.

A bömbölő szélroham hétrét görbíti a volsiniai tengerpart fáit, s megtörik a Crimma-hegyek oldalán. Végig a part hosszán magas sziklákat koptatnak szüntelenül a roppant Megalokrid-tenger hullámai.

Híjj!... Zutty!...

A kikötő mögött bújik meg Luktrop városka. Néhány száz ház, tetejükön zöldes kilátókkal, amelyek úgy-ahogy megóvják őket a nyílt tenger felől reájuk zúduló szelektől. Négy-öt meredek utcácska, inkább vízmosás, semmint utca, kavicsos, a háttérbeli kráterek salakjától mocskos úttestek. A tűzhányó, a Vanghor nincs messze. Nappal kénes gőzöket ereget a belső nyomás következtében; éjszaka minden percben hatalmas lángokat okád. Akár egy világítótorony, a Vanghor százötven kerényi távolságra jelzi a kikötőt a szállítóhajóknak, a felzanoknak, verlicheknek, balanzoknak,⁴ amelyeknek orrtökéje a Megalokrid vizeit hasítja.

A város túlsó végén a Crimmer-kor némely romos maradványa sorakozik, őket egy arab jellegű külváros követi, afféle „kasbah”, fehér falak, kerek tetők, napfény verte teraszok. A véletlen szeszélye szerint elrendezett kötömbök halmaza. Akár egy rakás játékkocka, melyek pontjait immár eltüntette az idők patinája.

Egyebek közt ott látható a Hat-Négy, ahogyan ezt a furcsa, négyszögletes tetejű, egyik oldalán hat, a másikon négy ablakos építményt nevezik.

A város fölé egy harangláb magasodik, a Szent Filfiléna templom tornya, a falüregben elhelyezett harangjaival, amelyeket az orkán néhanap megremegtet. Baljós jel. Ilyenkor retteg a tájék.

Ez Luktrop. Arrébb a mezőségen nyomorúságos kalyibákból álló, hangapuszta övezte, elszórt települések, akárcsak Bretagne-ban. De nem vagyunk Bretagne-ban. Franciaországban volnánk-e? Nem tudom. Európában? Fogalmam sincs.

Mindenesetre, ne keressék Luktropot a térképen még a Stieler-féle atlaszban se.

II.

Kopp!... A Messaglière utca bal szögletében meghúzódó Hat-Négy keskeny kapuján halk koppanás hallatszott. Maga a ház egyike a legkényelmesebbeknek (ha ugyan e szónak van valami értelme Luktropban) és leggazdagabbaknak (ha ugyan gazdagságnak számít évi néhány ezer fretzert, akár esik, akár fú, megkeresni).

⁴ Ezeket az elnevezéseket, akárcsak e novella egyéb szavát, hasztalanul keresnők a szótárakban: Verne találta ki őket. - *A ford.*

A koppanásra vonításszerű vad ugatás válaszolt - olyasfajta, mint a farkasüvöltés. Majd a Hat-Négy kapuja fölött felkattant egy csapóablak.

- Az ördögbe ezekkel az alkalmatlankodókkal! - veti oda egy rosszkedvű, kellemetlen hang.

Egy ócska köpenybe burkolózott, vacogó lány áll az esőben, s azt kérdi, vajon otthon van-e Trifulgas doktor.

- Igen vagy nem, aszerint, hogy!

- Az apám miatt jövök... Haldoklik!

- Hol haldoklik?

- A Karniu-völgyben, ide négy kercnyire.

- És hogy hívják?

- Vort Kartif.

III.

Szörösszívű egy ember ez a Trifulgas doktor. Izgalmat nem ismer, s nem gyógyít, csak készpénz ellenében, azt is előre kell a kezébe leolvasni. Még vénséges Hurzofjába, e félig bulldog, félig spaniel korcsba is több érzés szorult, mint belé. A Hat-Négy kapuja csak a gazdagok előtt nyílt meg; a szegénynek itt föl is út, le is út. Egyébként mindennek megvolt a tarifája: a tífusz ennyibe került, a gutaütés annyiba, a szívburokgyulladás amannyiba, nem szólva a többiről, amit az orvosok tucatjával találnak ki. Márpedig Vort Kartif azzal a rozszant bárkájával nyomorúságos családból származó, igencsak szegény ember volt. Miért is zavartatta volna magát Trifulgas doktor, ráadásul épp egy ilyen éjszakán!

- Már annak, hogy fölkeltek - morogta, míg visszafeküdt -, tíz fretzer lett volna az ára!

Húsz perc se telt bele, s a vaskalapács ismét koppant a Hat-Négy kapuján.

Káromkodva, mint a jégeső, az orvos kikászálódott ágyából, s kihajolva az ablakon, lekiáltott:

- Ki az?

- Vort Kartif felesége vagyok.

- Azé a bárkásé a Karniu-völgyből?

- Igen, és ha maga nem hajlandó eljönni, meghal!

- Nos, akkor magából özvegy lesz!

- Itt van húsz fretzer...

- Húsz fretzer, hogy kimenjek a Kerniu-völgybe, ide négy kercnyire!

- Könyörgök!

- Eriggyen a...

S az ablak lecsapódott. Húsz fretzer! Szép kis tréfa! Ki tenné ki magát egy náthának, derékfájásnak húsz fretzerért, különösen, ha másnapra Kiltrenóba várják, a gazdag, köszvényes Edzingovhoz, akinek a köszvénye látogatásonként ötven fretzert hoz a konyhára!

E kellemes kilátások nyomán Trifulgas doktor ismét elaludt, mélyebben, mint az előbb.

IV.

Híjj!... Zutty!... És aztán kopp!... kopp!... kopp!...

A szakadó eső zajához most három, ezúttal határozottabb kézből eredő koppantás társult. Az orvos aludt. Fölébredt, de micsoda hangulatban! A fölnyíló ablakon az orkán úgy vágódott a szobába, akár a kartács.

- A bárkás ügyében...

- Már megint ez a nyomorult!

- Az anyja vagyok!

- Hogy az anyja, a felesége meg a lánya dögöljön meg velem együtt!

- Roham érte!

- Hát védje ki!

- Kaptunk némi pénzt - folytatta az anyóka -, előleget a házra, melyet a Messaglière utcabéli Dontrup kamondáns vásárolt meg. Ha nem jön a doktor úr, az én kisunokámnak nem lesz édesapja, a lányomnak nem lesz férje, nekem pedig nem lesz fiam!...

Rettenetes volt az öregasszony siralmas hangját hallani, elképzelni, hogy a szél még a csontját is megdermeszti az alatt a ványadt húsa alatt.

- Egy roham, az kétszáz fretzer! - felelte a szívtelen Trifulgas.

- Csak százhusz fretzerünk van!

- Jojcaját!

Azzal az ablak csapódik.

No dehát, jobban meggondolva a dolgot, százhusz fretzer egy másfél órás útért meg egy félórás vizitért, az még mindig hatvan fretzer óránként - percenként egy. Nem nagy haszon, de nem is lebecsülendő.

Ahelyett, hogy visszafeküdt volna, az orvos felöltötte valvéta ruháját, széles gázlőcsizmáját, magára kanyarította kurtán malaclopóját, s fejére csapva fülvédős sapkáját, fölhúzva egyujjas kesztyűjét, égve hagyta a lámpát a 197. oldalon felütött gyógyszerkönyve mellett. Azután a kapuhoz ment, kinyitotta, s megvetette lábát a küszöbön.

Az öregasszony ott állt a botjára támaszkodva, nyolcvan év nyomorúságától csonttá-bőrré aszottan.

- A százhusz fretzer?

- Itt van, és Isten adjon magának százszor ennyit!

- Isten! Az Isten pénze! Láttá-e valaha a színét is bárki?

Az orvos odafütyentette Hurzofot, a pofájába akasztott egy kis viharlámpást, s elindult tenger iránt.

Az anyóka a nyomában.

V.

Micsoda ítéletidő! A szélroham megremegettette a Szent Filfiléna templom harangjait. Baljós jel. Eh! Trifulgas doktor nem babonás. Nem hisz ő semmiben, még a tudományban sem; csupán abban hisz, amit emeből bezsebelhet.

Micsoda idő! és micsoda út! Kavics és salak; a kavics hólyagmoszattól iszamós, a salak meg recseg, akár a szén. Az egyetlen világosság Hurzof kutya lámpásának homályos, imbolygó fénye. No és a Vanglorból hébe-korba fölcsapó lángnyelvek, amelyek között óriási, elmosódó árnyalakok látszanak vergődni. Igazán nem tudható, mi is rejtőzik e feltárhatatlan kráterek mélyén. Talán a föld alatti világ lelkei, melyek a levegőn elpárolognak.

Az orvos és az öregasszony a part menti öblöcskék vonalát követi. A tenger halottfehér. Villózik, s megtörik a hullámtörő foszforeszkáló csíkján, ahonnan mintha jánosbogarak ömlenének a partra.

Így haladnak mindketten az útkanyarulatig, és tovább, a dimbes-dombos dűnék között, ahol a rekettyés szittyólevelek szuronycsattogással verődnek egymáshoz.

A kutya gazdájához lépett. Mint aki azt mondja:

- Hé! Százhusz fretzer kerül a kasszába! Így készül a vagyon! Egy sor tőkével több a szőlőben! Egy fogással több vacsorára! Egy tállal több eledel a hűséges Hurzofnak! Vágjunk eret a gazdagokon... s főleg a bukszájukon!

A vénasszony megáll. Reszketeg ujjával odamutat egy vöröslő fénypontra, mely áttör a homályon. Az ott Vort Kartifnak, a bárkásnak a háza.

- Ott? - kérdi az orvos.

- Igen - feleli az anyó.

- Harrauaaa! - így Hurzof kutya.

Hirtelen megdördül a Vanglor, hogy még elődombjai is belerázkódnak. Kormos lángok csóvája tör fel a zenitre, átlyuggatva a felhőket. Trifulgas doktort a lökés ereje a földhöz vágta.

Káromkodik, mint egy püspök, föltápaszkodik, körülnéz.

Az anyóka már nincs mögötte. Vajon a föld nyelte el? Vagy a ködgomolyon keresztül illant el talán?

Ami a kutyát illeti, az ott van most is, hátsó lábaira ágaskodva, tágra nyílt pofával, foga közt a kialudt lámpással.

- Azért csak gyerünk! - morogja Trifulgas doktor.

A tisztességes férfiú megkapta a százhusz fretzerét. Ki is kell hát érdemelni.

VI.

Csupán egyetlen világító pont, egy fél kercnyire. A haldokló - vagy tán a halott - lámpása. Ez hát a bárkás háza. A nyanya az előbb rámutatott. Tévedés kizárva.

A süvítő *híjkek* meg a vihar tombolásán is áttörő *zutt yok* közepett szedi Trifulgas doktor a lábát.

Ahogy megközelíti, úgy rajzolódik ki mindjobban a ház, amelyről már látni, hogy egymagában áll a hangapuszta közepén.

Különös, mennyire hasonlít az orvoséra, a luktropi Hat-Négyre. Ugyanaz az ablakok homlokzati elhelyezése, sőt még a kis félköríves kapu is ugyanaz.

Trifulgas doktor siet, ahogy csak a szélrohamok engedik. A kapu félig nyitva áll, csak be kell lökni. Belöki hát, s amint belép rajta, a szél nyomban be is dörrenti mögötte vadul.

Odakünn Hurzof kutya vonít, időről időre elhallgatva, mint kántorok a Negyven Óra zsoltárversei közt.

Sajátságos! Mintha Trifulgas a tulajdon házába tért volna vissza. Pedig hát nem tévedt el. Nem írt le kerülőt sehol. Kétségkívül a Karniu-völgyben van, nem pedig Luktropban. S mégis, ugyanaz az alacsony és boltíves folyosó, ugyanaz a fa csigalépcső, széles, a sok kézdörzsölés elkoptatta korlátjával...

Fölmegy az emeletre. Az ajtó alól gyöngye fény szűrődik ki, akárcsak a Hat-Négyben.

Képzelnéd? A derengésben ráismer szobájára, a sárga kanapéra, jobboldalt az öreg körtefa ruhásszekrényre, balkézt a páncélkasszára, ahová a százhusz fretzert szándékozott berakni. Itt van bőrleffentyűs karosszéke, kecskelábú asztala, s rajta, a kihunyófélben levő lámpás mellett gyógyszerkönyve, a 197. oldalon fölütve.

- Mi a csuda lelt? - motyogja.

Hogy mi lelte? A hideg lelte ki. Pupillája a félelemtől kitágul. Teste mintha összemenne, összezsugorodik. Bőrét jeges veríték lepi, apró borzongások futkároznak a hátgerincén.

De siess hát! Olaj híján a lámpás kihuny - s a haldokló úgyszintén!

Igen, az ágy itt van - az ő oszlopos, baldachinos ágya, mely éppolyan széles, mint amilyen hosszú, s amelyet lombminta függöny övez. Lehetséges-e, hogy ez itt egy nyomorult bárkás vacka?

Reszkető kézzel ragadja meg Trifulgas doktor a függönyt. Félrevonja, mögéje néz.

A haldokló, kinek csak feje látszik ki a takaróból, mozdulatlan, mintha éppen most lehelte volna ki a lelkét.

Az orvos fölébe hajol...

Hah! micsoda sikoltás! Reá odakünn vészjósló kutyaugatás válaszol.

A haldokló nem Vort Kartif, a bárkás!... Trifulgas doktor az!... Őt ütötte meg a guta - őt magát! Agyvérzés, egész sor hirtelen bevérzés az agyüregekben, a sérülés fészkével ellentétes testoldal bénasága!

Igen! ő az, őmiatta szaladtak el hozzá, őmiatta fizettek százhusz fretzert! Ő az, ő, ki szívtelességében nem volt hajlandó segítséget nyújtani a szegény bárkásnak! Ő az, aki meg fog halni!

Trifulgas doktor olyan, mint az örült. Elveszettnek érzi magát. Most már egyik csapás a másikat követi. Nemcsak a koordinációs funkciók szűnnek meg; a szív működés és a lélegzés is leáll. S lám, mégsem vesztette el teljesen az öntudatát!

Mit tegyen? Érvágással csapolja le a fölös vért? Trifulgas doktor halott, ha tétovázik...

Ebben az időben még lecsapolták a vért, s akárcsak napjainkban, az orvosok mindazokat ki is gyógyították a szélhűdésből, akik nem haltak bele.

Trifulgas doktor fölkapja táskáját, előszedi lancettáját, beleszúrja hasonmása karjába: az érből nem folyik vér. Erősen dörzsölni kezdi a mellét: a magáéban kihagy a dobogás. Forró kővel hevíti a lábát: az övé kihűl.

Hasonmása ekkor fölül, csapkod, egy végsőt hördül...

És Trifulgas doktor, mindama dolgok ellenére, melyeket a tudomány sugallhatott neki, *meghal a tulajdon kezei között.*

Híjj!... Zutty!...

VII.

Reggel a Hat-Négy falai közt csupán egy tetemet találtak - Trifulgas doktorét. Koporsóba tették, s nagy pompával vitték ki a luktropi temetőbe, annyi más után, akit ő küldött oda - mestersége szabályai szerint.

Ami a vén Hurzofot illeti, ő, úgy mondják, e nap óta a hangafüves pusztán száguldozik egy égő lámpással, és vonít, ahogy már a kóbor kutyák szoktak.

Így volt-e, nem-e? Annyi különös dolog történik ezen a volsinai tájon, és főképpen Luktrop környékén!

Egyébiránt, ismétlem, ne keressék ezt a várost a térképen. Mindeddig a legjobb geográfusok is képtelenek voltak megegyezni abban, melyik szélességi fokon helyezkedik el. S a hosszúsági fokkal sem jártak különbül.

ZAKARIÁS MESTER

I. Egy téli éjszaka

Genf a nevét viselő, vagy tán a nevét adó tó nyugati csücskén található. A Rhône-t, amely a tóból kilépve keresztülszeli és két részre osztja, magát is két ágra hasítja a város közepén egy, a partjai közé ékelődő sziget. Az effajta helyrajzi elrendezés meglehetősen gyakori a nagy kereskedelmi, illetve ipari központokban. Az első telepéseket alkalmasint azok a szállítási előnyök csábították e helyekre, melyeket a két sebes folyamág nyújt, „e maguktól járó utak”, hogy Pascal kifejezésével éljünk. A Rhône esetében ezek az utak nem is járnak, hanem rohannak.

Abban az időben, amikor ezt a folyam közepén hollandi naszádként lehorgonyzott szigetet még nem lepték új és szabályosan elhelyezkedő épületek, a pazarul egymás hegyén-hátán szorongó házak bűbajos kuszasága derítette föl a szemet. A sziget nem lévén túlságosan nagy, ezeknek az épületeknek egyike-másika kiszorult a szilaj Rhône medrébe összevissza levert cölöpökre. E vastag, az idő által megfeketített, vízmarta póznák valamely roppant tengeri rák lábaira emlékeztettek, s kísérteties hatást keltettek. Néhány elsárgult háló feszült pókhálóként a több évszázados alapépítmény szálfái közt, s úgy rezgett az árnyékban, mintha e vénséges tölgyrudak lombja volna, e cölöperdő mélyén pedig örvénylett és gyászos nyögdecseléssel hánytá tajtékát a folyam.

Volt a szigeten egy föltűnően ódon házacskó. Itt lakott Zakariás mester, az öreg órás, leánya, Gérande, segéde, Aubert Thün, és vén szolgálója, Scholastique.

Micsoda különös ember volt ez a Zakariás! Korát nem lehetett megállapítani. A legöregebb genfiak sem tudták, mióta is imbolyog sovány és szögletes feje a nyakán, s ő maga szerteszét lobogó fehér hajzatával mikor tűnt föl első ízben a város utcáin. Ez az ember nem élt, hanem tengett-lengett, mint az óraingák. Szikkadt, csontvázszerű arca sötét színárnyalatokat öltött. Úgy megfeketült, mint Leonardo da Vinci festményei.

Gérande az ódon ház legszebb szobájában lakott; ha a keskeny ablakon kinézett, mélabús tekintete a Jura havas ormain pihenhetett meg. Az aggastyán hálószobája és műhelye ellenben egy, a folyammal csaknem azonos szinten levő pincében volt; padlata magukon a cölöpökön nyugodott. Zakariás mester időtlen idők óta csupán étkezések alkalmával hagyta el odúját, meg amikor a várost járta, az elromlott órákat megjavítani. Idejét különben munkapadjánál töltötte; emez jórészt általa föltalált órás-szerszámokkal volt teli.

Mert ügyes ember volt. Készítményei egész Franciaországban, sőt Németországban is nagy becsben álltak. A legiparkodóbb genfi szaktársak sem rejtették véka alá, hogy meghajlanak tudása előtt; egyszóval becsületére vált a városnak, melynek lakosai így mutogattak rá:

- Övé a dicsőség, hogy föltalálta a billegő-szabályozót!

Csakugyan, ettől a találmánytól számíthatjuk az igazi órasmesterség kialakulását.

Hosszas és kiváló munkája végeztével Zakariás mester általában komótosan helyükre rakta műszereit, üvegharanggal födte le a frissiben megreparált, finom mívű szerkezeteket, s leállította csiszolóköszörűje lendkerékét; majd fölnyitotta az odúja padlatából nyíló csapóablakot, s órák hosszát bámulta a szeme előtt harsogva vágató Rhône-t, mámorosan a folyó ködös páráitól.

Egy téli este a vén Scholastique fõlszolgált a vacsorát, s hajdani szokás szerint õ maga is asztalhoz ült, az ifjú segéddel egyetemben. Zakariás mester, noha az ízletes étet szép kék-fehér edényben tálalták elébe, nem nyúlt hozzá. Alig-alig válaszolt az atyja szokatlan, borús hallgatásán láthatóan megütközött Gérande kedves szavaira, s még Scholastique locsogása sem hatolt el jobban a füléig, mint a folyam morajlása, melyre immár oda sem figyelt. E néma vacsora végén az agg órás úgy kelt föl az asztal mellõl, hogy nem csókolta meg leányát, s nem köszöntötte a jelenlevõket a szokásos jojcakáttal. Eltűnt a szobájához vezetõ ajtócska mögött; nehéz léptei alatt keservesen nyöszörögtek a lépcsõfokok.

Gérande, Aubert és Scholastique egy ideig szótlankul ült. Ezen az estén borús volt az idõ; esõvel terhes, súlyos fellegek vonultak az Alpok fölött; a zord svájci éghajlat búval töltötte el a lelket, miközben körös-körül baljós süvítéssel tekergett a déli szél.

- Tudja-e, kedves kisasszony - szólalt meg végül Scholastique -, gazdánk már napok óta se lát, se hall. Szent Szûzanyám! Megértem, hogy nem éhes, ha egyszer a szavak a bögyében rekedtek; s ördög a talpán, ki beszédre bírja!

- Atyámat valamiféle titkos bánat emészti, s még csak nem is sejtem, micsoda - válaszolta fájdalmas és nyugtalan arckifejezéssel Gérande.

- Ne adja búslakodásnak a fejét, kisasszony. Hisz ismeri Zakariás mester különös szokásait. Ki olvashatná le titkos gondolatait a homlokáról? Bizonyára valamilyen kellemetlensége támadt, de holnapra elfelejti, s õszintén szánja-bánja majd, hogy aggodalmat okozott leányának.

Aubert volt az, aki így beszélt, le nem véve tekintetét Gérande szép szemérõl. Aubert - az egyetlen munkás, akit Zakariás mester, méltányolva a fiú értelmét, titoktartását és fölöttébb jó szívét, valaha beavatott mûhelytitkaiba -, Aubert azzal a rejtélyes hittel csüggött Gérande-on, amely minden hõsi önfeláldozás alapja.

Gérande tizennyolc esztendõs volt. Tojásdad arca azokat a naiv Madonna-ábrázolatokat juttatta az ember eszébe, melyeket a buzgó hit még manapság is ki-kifüggeszt a házfalakra, ódon breton városkák utcaszõgletén. Szeme végtelen egyszerűséget sugárzott. Szeretni való volt, mint egy költõ álmának leggyöngédebb megvalósulása. Nem túrt magán ríktó színt, a vállára simuló fehér vászon színe, tapintása pedig éppen olyan volt, mint a templomi vásznaké. Gérande hithû katolikus volt Genf városában, amelyet akkoriban még nem szikkasztott ki a kálvinizmus.

Amiképpen este-reggel latin imáit olvasgatta vaskapcsos misekönyvében, azonképp olvasta ki Aubert Thün szívébõl a rejtett érzelmet: a mélységes odaadást, melyet iránta az ifjú munkás táplált. S valóban, a fiú szemében az órásmester vityillója maga volt a kerek világ; attól a pillanattól fogva, hogy napi munkája végeztével kilépett az aggastyán mûhelyébõl, a fiú minden idejét a leány mellett töltötte.

A vén Scholastique látta ezt, de nem szólt. Szaporán pergõ nyelvét inkább a nehéz idõkõn és a háztartás apró gondjain köszörülte. Meg sem kísérelték elhallgattatni. Olyan volt, mint az akkortájt Genfben gyártott zenélõ burnótszelencék: ha egyszer fõlhúzták, darabokra kellett volna zúzni, hogy végig ne nyekeregje valamennyi dallamát.

Látva, hogy Gérande fájdalmas hallgatásba burkolózik, Scholastique fölkelt öreg faszékérõl, gyertyát erõsített egy kandeláberre, s odahelyezte a kõfülkéjében álló kis viasz Szûz lábához. Úgy volt szokásban, hogy a háziak esténkint odatérdeltek a házi tûzhelyt oltalmazó Madonna elé, s fohászokdtek hozzá, terjesztené ki jótevõ kegyelmét a soron következõ éjszakára; hanem ezen az estén Gérande továbbra is szótlankul ülve maradt.

- Ejnye már, kedves kisasszony - mondta meglepetten Scholastique -, a vacsora véget ért, itt az ideje, hogy nyugovóra térjünk. Tönkre akarja tenni a szemét a hosszas virrasztással?... Ó, szent Szűzanyám! akkor már inkább aludjék, s szép álmaiban leljen kevéske örömet! Hisz nappal kire is mosolyogna boldogság ezekben a mai időkben?

- Nem kellene orvost hívni atyámhoz? - kérdezte Gérande.

- Orvost! - kiáltott föl a vén szolgáló. - Mintha bizony Zakariás mester valaha is figyelemre méltatta volna agyrémeiket és bölcsességeiket! Óráknak még csak lehetnek orvosaik, de élő testeknek nem!

- Mit tegyünk? - suttogta Gérande. - Vajon visszaült-e dolgozni? Vagy pihenni tért?

- Gérande - csitította szelíden Aubert -, valamely bosszúság rág Zakariás mester lelkén, ez minden.

- Tudja, hogy micsoda, Aubert?

- Talán, Gérande.

- Mesélje el nekünk - kiáltott föl élénken Scholastique, s amilyen garasos volt, máris elfújta a gyertyát.

- Néhány nap óta - mondta a fiatal munkás - teljességgel érthetetlen dolgok történnek, Gérande. Minden óra, melyet az ön édesatyja az utóbbi évek során készített és eladott, hirtelen megáll. Szép számmal hoztak vissza belőlük. Ő gondosan szétszedte őket: a rugók szemre kifogástalan állapotban vannak, a szerkezet hibátlan. Még nagyobb gonddal szerelte megint össze őket, ám akármilyen ügyes is, az órák nem járnak.

- Az ördög incselkedése! - sápítózott Scholastique.

- Mit akarsz ezzel mondani? - kérdezte Gérande. - Nincs ebben semmi különös. Minden véges ezen a világon, emberkéz nem teremthet végtelent.

- No de azért - vetette ellen Aubert - mégiscsak van a dologban valami rendkívüli és titokzatos. Én magam is segítettem Zakariás mesternek keresni a hibát, de nem tudtam rájönni, mitől is romlottak el ezek az órák, s reményemet veszítve többször is odacsaptam a szerszámokat.

- Minek is adják a fejüket ilyesfajta kárhozott munkára? - fújta a magáét Scholastique. - Vajon természettől való-e, hogy egy piciny rézműszer egymaga járjon, s jelezze az órákat? Meg kellett volna maradni a napóránál!

- Másként beszélne, Scholastique, ha tudná, hogy a napórát Káin találta föl - felelte Aubert.

- Istenem, Atyám! csak nem?!

- Gondolja-e - szólt közbe ártatlanul Gérande -, hogy megkérhetjük Istent, adja vissza atyám óráinak életét?

- Kétségkívül - válaszolta az ifjú munkás.

- Na hisz! Ez aztán a hiábavaló ima - morogta a vén szolgáló -, de jó szándékukért majd megbocsátja az Ég.

A gyertyát ismét meggyújtották. Scholastique és Aubert letérdelt a szoba kőpadlójára, a leány pedig édesanyja lelkiüdvéért imádkozott, az éjszaka megszenteléséért, az utasokért és a rabokért, a jó emberekért meg a rosszakért, s főként azért, hogy múljék édesatyjától az ismeretlen baj.

Majd némileg bizakodóbb szívvel fölkelt a három jámbor lélek, hiszen gondjaikat az Úr kebelébe helyezték.

Aubert a szobájába tért, Gérande töprengésbe merülten az ablakhoz ült, miközben Genf városának utolsó fényei is kihunytak, Scholastique pedig, miután egy kevés vizet fröccsentett a parázsló üszökre, s behúzta a két hatalmas kapureteszt, ágyára heveredett, s hamarosan azt álmodta, hogy halálosan fél. Ezenközben a téli éjszaka mind szörnyűsebb lett. Olykor a folyam örvénylő vizével bezúdult a szél a cölöpzet alá, úgy hogy az egész ház beleborzongott; ám a búval bélelt leány egyre csak atyjára gondolt. Szemében Aubert Thün szavai óta elképesztő árnyakat öltött Zakariás mester betegsége; mintha e kedves lény, géppé válva, már csak nagy keservesen forgott volna kopott tengelyén.

Hirtelen egy szilaj szélroham az ablaküveghez koccantotta a külső ablaktáblát. Gérande összerezsent és fölugrott, nem értve, mi okozta e zajt, melytől egyszeriben magához tért kábaságából. Mihelyt megnyugodott, kitérte az ablakot. Künn felhőszakadás tombolt, a zápor úgy zuhogott a szomszédos tetőkre, akárha dézsából öntötték volna. A leány kihajolt, hogy elkapja a szél dobálta spalettát, de félelem fogta el. Úgy rémlett neki, hogy az eső meg a folyam egyesült, kavargó víztömegei elnyelik e törékeny, minden eresztékében recsegő-ropogó házikót. Szobájába akart menekülni, ám egyszer csak egy alighanem Zakariás mester odújából kiszűrődő fénynyalábot látott visszatükröződni a vízen, s az elemek harsogásának pillanatnyi szünetében panaszos hangok ütötték meg a fülét. Megpróbálta becsukni az ablakot, de törekvése nem járt sikerrel. A szél olyan hevesen lökte hátra, mint egy betörésen ért gonosztevőt.

Gérande úgy érezte, esztét veszti a rémülettől. Vajon mit mivelhet édesatyja? A leány kinyitotta az ajtót, melyet a vihar nyomban ki is tépett a kezéből és nagy dörrenéssel bevágott mögötte. Gérande addig tapogatózott a koromsötét ebédülőben, mígnem sikerült megtalálnia a Zakariás mester műhelyéhez vezető lépcsőt; sápadtan, halálra rémülve osont le rajta.

Az agg órás ott állt a folyam bömbölésétől visszhangzó szoba közepén. Torzonborz hajával hátborzongató látványt nyújtott. Se látott, se hallott; magában beszélt, hadonászott! Gérande dermedten állt a küszöbön.

- A halál ez! - motyogta fakó hangon Zakariás mester. - Ez a halál!... Mi marad az életemből most, hogy léteimet a világba szórtam? Hiszen én, Zakariás mester vagyok az általam készített órák teremtője! Bizony, lelkem egy részét zártam mindahány vas, ezüst vagy arany óratokba! Ahányszor megáll ezeknek az átkozott óráknak valamelyike, mintha a tulajdon szívem szünnék meg verni, hiszen az ő dobogásához igazítottam valamennyiét!

Az aggastyán e különös szavak közben munkapadjára pillantott. Ott sorakozott egy gondosan szétszerelt óra minden alkatrésze. Zakariás mester fölvetett egy üreges hengercskét, az órarugó tokját, s kihúzta belőle az acélspirált, amely azonban ahelyett, hogy önnön rugalmassága törvényeit követve kipattant volna, úgy maradt, ahogy volt, összetekeredve, akár egy alvó vipera. Köszvényesnek látszott, mint a magatehetetlen vénnek, akiknek vére hovatovább megalvad. Zakariás mester hasztalan igyekezett széjjelsodorni aszott, a falra roppant árnyékot vető ujjáival, sehogy sem ért célt, s kisvártatva szörnyűséges dühkiáltással a csapóablakon keresztül a Rhône örvényeibe vágta a rugót. Gérande földbe gyökerezett lábbal, lélegzet-visszafojtva állt, moccanni sem mert. Pedig oda szeretett volna lépni atyjához, de nem bírt. Szédítő látomások kerítették hatalmukba. Egyszer csak hallotta, hogy a sötétben valaki így suttog:

- Gérande, kedves Gérande-om! A fájdalom még most is ébren tartja! Kérem, menjen lefeküdni, hideg az éjszaka.

- Aubert! - súgta halkán a leány. - Maga! maga!

- Hogyne nyugtalanítana, ami magát nyugtalanítja! - magyarázkodott Aubert.

A leány e kedves szavak hallatára fölocsúdott. Rátámaszkodott a legény karjára, s így szólt:

- Atyám igen beteg, Aubert! Csak maga gyógyíthatja meg; nem olyasfajta lelki bánthatom ez, amelytől leánya vigasztaló szavai megszabadíthatnák. E fölöttébb természetes kellemetlenség megrendítette elméjét; ezt maga, miközben együtt dolgoznak az órák megjavításán, majd helyrezökkenti. Aubert - tette hozzá még az iménti élmény hatása alatt -, ugye nem igaz, hogy atyám élete összefügg az órákéval?

Aubert nem felelt.

- Dehát kárhozott mesterségnek tekinti-e atyámét az Ég? - Gérande megborzongott.

- Nem tudom - válaszolta a legény, a leány dermedt kezét kezében melengetve. - De térjen vissza a szobájába, szegény Gérande-om, pihenjen és reméljen!

Gérande visszabotorkált a szobájába, ahol az álom pirkadatig sem nehezítette el szemhéjét, miközben Zakariás mester némán és mozdulatlanul meredt a lábánál harsogva vágató folyamra.

II. A tudás gőgje

Közmondásos, hogy üzleti ügyekben a genfi kereskedő nem ismer tréfát. Szigorúan feddhetetlen és a végletekig becsületes. Mennyire röstelkedhetett Zakariás mester, amikor nagy gonddal készített óráit mindenfelől visszaküldték!

Nos, akárhogy is, de tény, hogy ezek az órák hirtelen álltak meg, minden látható ok nélkül. Az óramű jó állapotban volt, s alkatrészei hibátlanul illeszkedtek, de a rugók elvesztették rugalmasságukat. Az órásmester hiába próbálta őket másokkal helyettesíteni: a kerek nem indult el. E megmagyarázhatatlan hiba igencsak megviselte Zakariás mestert. Csodás találmányai már amúgy is számos ízben sodorták a boszorkányság gyanújába, mely az idők folyamán csak erősödött. A dolog Gérande-nak is fülébe jutott, s a leány gyakorta reszketett atyjáért, ha rosszindulatú pillantások tapadtak az aggastyánra.

Mindazonáltal a szorongásos éjszakát követő napon Zakariás mester mintha némi bizakodással látott volna újból munkához. A reggeli napfény valamelyes bátorságot öntött belé. Aubert-t, aki nem sokkal később követte a műhelybe, az agg órás a lehető legnyájasabb jóreggelttel üdvözölte.

- Jobban vagyok - közölte. - Nem is tudom, miféle furcsa fejfájás gyötört tegnap; de a napfény a fellegekkel együtt elűzte.

- Szavamra, mester - válaszolta Aubert -, nem szeretem az éjszakát, sem ön, sem magam miatt!

- És igazad van, Aubert! Ha valaha felsőbb rendű emberré válsz, megérted, hogy a nappal úgy kell, mint egy falat kenyér! A nagyérdemű tudóst a többi ember hódolata élteti.

- Mester, már megint a gőg bűnébe esik.

- Mit gőg, Aubert! Rombold le a múltamat, semmisítsd meg jelenemet, foszlasd szét jövőmet, akkor majd lehetséges lesz sötétségben élnem! Szegény fiú, hát nem érted a fennkölt dolgokat, az én művészetemet? Csak szerszám volnál a kezem között?

- Node, Zakariás mester - tiltakozott Aubert -, hiszen többször is kivívtam elismerését, amiért hibátlanul szereltem össze óráink legkényesebb alkatrészeit!

- Aubert - felelte Zakariás mester -, te kétségkívül derék munkás vagy, s kedvellek is; csakhogy azt hiszed, mindössze rezet, aranyat, ezüstöt tartasz a kezekben munka közben, s nem érzed, hogy a fémek, melyeket lángelmém lélekkel ruház föl, eleven testként lüktetnek! Te bezzeg nem pusztulnál bele műveid halálába!

Zakariás mester ezzel elhallgatott; Aubert azonban megkísérelte, hogy fölvegye a beszélgetés elejtett fonálát.

- Hitemre, mester - mondta -, jólesik látnom, milyen rendíthetetlenül dolgozik! El is készül céhünk ünnepére, hiszen amint látom, szépen halad ezzel a kristályórával.

- Kétségtelenül, Aubert - rikkantott az agg órás -, s bizony igencsak becsületesre válik, hogy képes vagyok megválni-metszeni ezt a gyémántkemény anyagot! Louis Berghem jól tette, hogy továbbfejlesztette a köszörülés tudományát, mert ily módon a legkeményebb köveket is meg bírom csiszolni, s keresztül bírom lyuggatni!

Zakariás mester csodálatos finomsággal megmunkált metszett-kristály óraalkatrészeket tartott a kezében. A szóban forgó óra megannyi kereke és tengelye, de még tokja is ugyanabból az anyagból készült; e bonyolultnál is bonyolultabb műremek a mester hihetetlen képességére vallott.

- Ugye - folytatta az aggastyán, akinek orcája lassan kipirult - szép lesz elnézni lüktetését az átlátszó burok alatt, s megszámlálni szívveréseit?

- Lefogadom, mester - válaszolta az ifjú segéd -, hogy esztendőre sem lesz egyetlen másodperc eltérése!

- Erre akár mérget is vehetsz! Vajon nem adtam-e bele énem legmagasztosabb részét? Vajon van-e eltérése a szívemnek?

Aubert nem mert gazdájára pillantani.

- Beszélj csak őszintén - folytatta mélabúsan az agg. - Nem néztél-e olykor bolondnak? Nem gondolod-e néhanap, hogy vészes téboly szállt meg? Dehogynem, igaz? A leányom szeméből meg a tiédből gyakorta kiolvastam a kárhoztatást. Jaj! - fakadt ki fájdalmasan -, hát még azok sem értik meg az embert, akiket a legjobban szeret a világon! Neked azonban, Aubert, győzelmesen bebizonyítom, hogy igazam van! Ne csóváld a fejed, mert el fogsz hűlni! Aznap, amikor képes leszel engem meghallgatni és megérteni, meglátod majd, hogy fölfedeztem a lét titkait, a lélek és a test titokzatos egységének rejtelseit!

E szavaknál Zakariás mester keble szemlátomást dagadt a büszkeségtől. Szeme természetfölötti tűzben égett; gőg feszítette minden porcikáját. S mi tagadás, ha hiúság valaha lehetett jogos, úgy az övé bizonyára az volt!

Csakugyan: Zakariás mester előtt az órásmesterség gyermekcipőkben járt. Ama nap óta, amikor Platón - négy száz esztendővel a kereszténység színre lépése előtt - föltalálta klepszidra-szerű⁵ éji óráját, mely éjszakánként fuvolajáték hangjával jelezte az időt, az órástudomány jóformán egyhelyben topogott. A mesterek inkább a művészi kivitellel, mintsem a szerkezet megmunkálásával törődtek. Ez volt a Cellini-kancsók finomságával vetekedő szép vas-, réz-, fa- és ezüstórák korszaka. Ötvösművészeti remek volt minden óra; az időt gyatrán mérte ugyan, de mestermunkának mestermunka volt. Amikor aztán az alkotók képzeletét nem izgatta többé a formai kidolgozás tökélye, a művészi lelemény olyan órák készítésében mutatkozott meg, amelyek mozgó alakokkal és dallamos ütőszerkezettel voltak ellátva, s amelyek igen szórakoztatóan működtek. De kit is érdekelt akkortájt az idő pontos mérése? A

⁵ Klepszidra: vízióra.

jogi lejárát fogalmát még nem ismerték; a fizika és a csillagászat számításai még nem épültek hajszálpontos mérésekre; nem voltak meghatározott zárórájú vendéglátóipari létesítmények, sem másodpercre induló szállítóeszközök. Esténként elkongatták a takarodót, s az éjszaka csöndjében bakter kiáltotta el az órákat. Nem vitás, az akkoriak kevesebbet éltek - már ha életem a megkötött üzletek számát értjük -, de jobban. A lelket a remekművek szemléléséből fakadó nemes érzések táplálták, s az alkotások nem rohamtempóban készültek. A templomok két évszázad alatt épültek föl; a festők épp csak néhány képet csináltak életük során; a költők életműve csakis örökbecsű, kimagasló remekeket tartalmazott.

Amikor az egzakt tudományok végre fejlődésnek indultak, föllendülésüket az órásiipar is követte, jóllehet egy leküzdhetetlen nehézség gátolta előrehaladását: az idő szabályos és folyamatos mérésének megoldatlan problémája.

Nos, e pangás közepett találta föl Zakariás mester a billegőszabályozót, amelynek révén, az inga mozgását állandó erőnek vetve alá, sikerült matematikai pontosságot elérnie. Az agg órás megrészegült e találmánytól. A gőg, amely úgy szökött magasra szívében, mint hőmérőben a higany, már-már elérte a nagyzási hóbert fokát. A hasonlóság alapján anyagelvű következtetésekre ragadtatta magát, s óráit készítve azt képzelte, hogy kileste lélek és test összetartozásának titkait.

Ezért egy napon, látva, hogy Aubert figyelmesen hallgatja, egyszerű és meggyőződéstől áthatott hangon mondta neki:

- Tudod-e, mi az élet, gyermekem? Megértetted-e ezeknek az életadó rugóknak a működését? Belepillantottál-e önmagadba? Nem, s mégis, tudós szemmel észrevehetted volna az Isten műve meg az enyém közti szoros kapcsolatot, hiszen az ő teremtményéről másoltam le óráim szerkezetének kombinációját.

- Mester - vágott vissza élénken Aubert -, hogyan hasonlíthat össze egy rézből-acélból készült masinát a lélekkel, Isten leheletével, mely úgy kelti életre a testet, ahogy szellő rezzenti meg a virágot? Kezünket-lábunkat hogy is mozgathatnák láthatatlan rugók? Miféle, mégoly pompásan összeszerelt alkatrészekről foganhatna meg bennünk a gondolat?

- Nem erről van szó - felelte szelíden, ám a szakadék felé tartó vak konokságával Zakariás mester. - Hogy megérts, emlékezzél az általam föltalált billegőszabályozó céljára. Az óraszerkezetek szabálytalan működése láttán megértettem, hogy az önmagába zárt mozgás nem elegendő, s hogy a mozgást egy másik, tőle független szabályozó erőnek kell alárendelnünk. Arra gondoltam, hogy a billegő kitűnően megtenné a szolgálatot, ha sikerülne lengéseit szabályoznom! Nos, nem volt-e fölséges ötlet, hogy fogyó erejét éppen annak az órának a mozgása által szolgáltatassam vissza neki, melyet szabályozni hivatott?

Aubert egyetértően bólintott.

- Most pedig - folytatta élénkebben az agg órás -, vess egy pillantást önmagadra! Nem veszed-e észre, hogy két külön erő lakozik bennünk: a lélek meg a test, vagyis egy mozgás meg egy szabályozó? A lélek az élet kútfeje; ő hát a mozgás. Hozza bár létre súly, rugó, avagy anyag-talan hatóerő, székhelye mindenképpen a szív. De ez a mozgás a test nélkül egyenlőtlen, szabálytalan, sőt lehetetlen volna! Így hát a test, amely maga is, akár a billegő, szabályos lengéseknek van alávetve, szabályozza a lelket. S ez olyannyira igaz, hogy az ember rosszul érzi magát, ha az ivás, az evés, az alvás, egyszóval a test funkciói nincsenek kellőképpen szabályozva! Akárcsak óráim esetében, a lélek adja vissza a lengések során elvesztett erőt a testnek. Nos! mi hozza létre test és lélek között ezt a meghitt egységet, ha nem egy csodálatos billegőszabályozó, mely az egyiknek fogaskerekeit a másikéiba illeszti? Márpedig ez az, amit föltaláltam és alkalmaztam, s előttem nincs többé titka az életnek, mely végtére is csupán elmés szerkezet!

Zakariás mester fölséges látványt nyújtott, amint látomása a végső titokig űzte. Hanem leánya, Gérande a küszöbön állt és mindent hallott. Atyja karjai közé vetette magát. Az öreg görcsösen ölelte magához.

- Mi lelt, leányom? - kérdezte.

- Ha csupán rugó volna itt benn - mondta Gérande, kezét a szívére téve -, nem szeretném önt ennyire, atyám.

Zakariás mester a leányára meredt, s nem válaszolt.

Hirtelen felhördült, szívéhez kapott, s aléltan hanyatlott öreg bőr karosszékébe.

- Atyám! mi van önnel?

- Segítség! - kiáltotta Aubert. - Scholastique!

Scholastique azonban nem került rögtön elő. Odakünn kopogtattak. A szolgáló előbb kaput nyitott, s aztán, amint a műhelybe lépett, még ki sem táthatta a száját, a föleszmélő agg órás máris így szólt hozzá:

- Fogadjunk, vén Scholastique-om, hogy megint egy ilyen átkozott, megállt órát hozol!

- Jézus! Mit tagadjam, így van - felelte Scholastique, egy órát nyomva Aubert kezébe.

- A szívem nem téved! - sóhajtotta az aggastyán.

Közben Aubert nagy gonddal fölhúzta az órát, az azonban mégsem indult el.

III. Különös látogatás

Szegény Gérande alighanem belepusztult volna édesatyja halálába, ha nincs Aubert, hogy tartsa benne a lelket.

Az agg órás mind közelebb került a sírhoz. Képességei szemlátomást hanyatlottak, mióta csupán egyetlen gondolat foglalkoztatta. Szerencsétlen képzettársítással mindent rögeszméjével hozott kapcsolatba; a földi élet lassan elszivárgott belőle, mintegy helyet szorítva e természetfölötti médium-létnek. Néhány rosszindulatú vetélytársa föl is elevenítette a régi mendemondát, mely szerint Zakariás mester az ördöggel cimborál.

A hír, hogy az aggastyán órái érthetetlen módon sorra fölmondják a szolgálatot, óriási visszhangot vert a genfi órásmesterek körében. Vajon miért bénult meg egyik percről a másikra a szóban forgó órák szerkezete, s mi indokolja az óráik és Zakariás élete közt fennállni látszó sajátságos összefüggést? Olyan rejtélyek voltak ezek, aminőkre senki sem gondolhat titkos félelem nélkül. Nem akadt ember a városban, kisinastól az agg mester óráit használó nagyúrig, aki magában meg ne állapította volna, milyen kivételes jelenséggel áll szemben. Az emberek megpróbáltak személyes érintkezésbe lépni Zakariás mesterrel, de hiába. Emez súlyos betegen ágyon dőlt, mire leánya, hogy megkímélje a rendesen számonkérésé és vádaskodássá fajuló látogatásoktól, nem engedett a közelébe senkit.

A szervezet e lassú sorvadása előtt az orvosok, okát nem lelvén, tehetetlenül álltak szereikkel. Olykor már-már úgy tetszett, az aggastyán szíve fölmondja a szolgálatot, de aztán tovább vert, ijesztően szabálytalanul.

Akkoriban szokásban volt, hogy a mesterek kiállítsák munkáikat, megítélésüket a sokaságra bízva. A különféle céhek vezetői alkotásaik újdonságával vagy tökélyével igyekeztek kitűnni.

Zakariás mester állapota belőlük váltotta ki a legnagyobb szánalmat, habár e szánalom nem volt érdek nélküli: a vetélytársak annál készségesebben szánakoztak rajta, mennél kevésbé kellett tőle tartaniuk. Még élénken emlékeztükben élt, mekkora sikere volt az agg órásnak, amikor kiállította káprázatos, mozgóalakos zenélőóráit, melyeket általános bámulat övezett, s melyek igencsak magas áron keltek el a francia, svájci és német városokban.

Mindazonáltal, hála Gérande és Aubert kitartó ápolásának, Zakariás mester egy kissé összeszedte magát, s csöndes lábadozásában sikerült távol tartania magától emésztő gondolatait. Mihelyt talpra bírt állni, leánya kivonszolta a házból, ahová csak úgy özönlöttek a berzenkedő ügyfelek. Aubert a műhelyben maradt, hiába szerelve széjjel meg össze a föllázadt órákat, s mert semmit sem értett az egészből, a szegény fiú néha a haját tépte, s attól félt, hogy megbolondul, akárcsak a gazdája.

Gérande ez idő tájt a város legderűsebb sétaútfjaira vezetgette édesatyját. Olykor, karonfogva Zakariás mestert, Saint-Antoine felé ballagott vele, oda, ahonnan a Cologny dombra és a tóra látni. Néha, napsütéses délelőttökön ki lehetett venni a Buet hegynek a láthatáron felködlő gigászi csúcsait. Gérande sorra nevükön nevezte a tájék különféle pontjait, melyeket édesatyja, kinek emlékezete a jelek szerint kihagyott, már-már elfeledett, az öreg pedig gyerekes örömét lelte abban, hogy újra hallja e félig elhalványult dolgokat. Leányának karjára támaszkodott, s a kétféle haj, az ősz meg a szőke, egygyé vegyült a napsugarban.

Az is megesett, hogy az agg órás ráeszmélt: nem egyedül van a világon. Látva, hogy leánya fiatal és szép, ő maga meg öreg és roskatag, arra gondolt, hogy Gérande az ő halála után egyedül, támasz nélkül marad; ilyenkor szét-szétnézett maga körül. Gérande-nak már jó néhány fiatal genfi munkás tette a szépet, ám egyikük sem volt bejáratos az órásmester megközelíthetetlen hajlékába. Természetes volt hát, hogy e világos pillanatok során az aggastyán tekintete Aubert Thünön állapodott meg. Mihelyt e gondolat megfogant elméjében, számba vette, hogy a két ifjú ember ugyanabban a hitben és fölfogásban nevelkedett, s hogy szívük dobbanása „izokrónnak” tetszik, amint azt egyszer Scholastique-nak kifejtette.

A vén szolgáló, kit e kifejezés, noha nem értette, a szó legszorosabb értelmében elbűvölt, megesküdt a szent Szűzre, hogy az egész város meghallja egy negyedórán belül. Zakariás mester alig tudta lecsillapítani, de végül is megígértette Scholastique-kal, hogy a közlést bizalmasan kezeli, amit a derék fehércseléd persze sosem tartott be.

Annyira nem, hogy Gérande és Aubert háta mögött már egész Genf kettejük közeli frigyéről pusmogott. Ám az is megesett, mégpedig több ízben, hogy e pusmogásokba furcsa vihogás hasított, e szavak kíséretében:

- Gérande nem lesz Aubert felesége.

Hátrafordulva, a beszélgetők egy ismeretlen, töpörödött öregembert láttak maguk előtt.

Hány esztendő lehetett ez a fura alak? Senki nem tudta volna megmondani. Lerítt róla, hogy számos évszázad állhat mögötte. Nagy, belapult feje olyan vállakon nyugodott, amelyek éppoly szélesek voltak, mint egész testének magassága; ez utóbbi különben nem rúgott többre három lábnál. A jóember pompásan festett volna egy ingaóra talapzatán, hiszen arcán a számlap egészen természetes helyet lelt volna, az inga meg kedvére lenghetett volna a mellében. Orra megtette volna napóra-pálcának, olyan keskeny és hegyes volt; körkörös felületű, ritkás fogai kerékfogazatra emlékeztettek, s még csikorogtak is; hangja fémesen csengett, mint a faliórák harangja; szíve pedig úgy vert, ahogy az óra tik-takol. Az emberke, akinek karjai úgy mozogtak, akár a mutatók a számlapon, szaggatottan lépdelt, s nem fordult vissza soha. Aki követte, megállapíthatta, hogy óránként egy mérföldet tesz meg, hozzávetőleges kört írva le.

E furcsa lény csupán kevés ideje bolyongott, azaz inkább keringett a városban; azt azonban máris megfigyelték, hogy mihelyt a Nap delelőre hág, minden áldott nap megáll a Szent Péter székesegyház előtt, s csak a tizenkettedik órakondulás után folytatja útját. A napnak e pillanatától eltekintve derűre-borúra fölbukkant mindenütt, ahol az emberek az agg órásról beszéltek, úgyhogy mindenki hideglelősen találgatta, vajon mi köze lehet Zakariás mesterhez. Ráadásul föltűnő volt, hogy nem téveszti szem elől az aggastyánt és leányát sétájuk közben.

Egy ízben a Treille-hegyen Gérande észrevette ezt a szörnyeteget, aki éppen ránevetett. A leány rémülten simult atyjához.

- Mi bajod, Gérande-om? - kérdezte Zakariás mester.

- Magam sem tudom - válaszolta a leány.

- Rossz színben vagy gyermekem! - mondta az agg órás. - Most te dőlsz majd ágynak? Nos - tette hozzá szomorú mosollyal -, ha úgy fordul, gondos ápolód leszek.

- Ó, semmiség, atyám. Didergek, s azt hiszem, hogy...

- Ki vele, Gérande!

- Ettől a bennünket szakadatlanul követő embertől - válaszolta halkán a leány.

Zakariás mester odafordult a pici öregember felé.

- Szavamra, jól jár - bölintott elégedetten -, csakugyan éppen négy óra. Ne tarts semmitől, kislányom, ez nem ember: ez egy óra!

Gérande elborzadva meredt atyjára. Hogyan olvashatta le Zakariás mester az időt e furcsa teremtmény ábrázatáról?

- Ha már itt tartunk - folytatta az agg órás, többé ügyet sem vetve az iménti esetre -, néhány napja nem látom Aubert-t.

- Pedig ki sem teszi hazulról a lábát - felelte Gérande, kinek gondolatai egyszeriben rózsásabbak lettek.

- Mit művel hát?

- Dolgozik, atyám.

- Vagy úgy! - kiáltott föl az aggastyán. - Az óráimat próbálja megjavítani, igaz? De ez nem fog neki sikerülni, hisz ezeknek nem javítás kell, hanem föltámadás, úgy bizony!

Gérande hallgatott.

- Meg kell tudnom - tette hozzá az agg -, vajon visszahoztak-e már néhányat azok közül az átkozott órák közül, amelyeket az ördög ragállyal sújtott!

E kijelentése után Zakariás mester tökéletes némaságba burkolózott, míg csak meg nem kopogtatta házának kapuját, s fölépülése óta először le nem ment műhelyébe, miközben Gérande szomorúan szobájába vonult.

Éppen abban a pillanatban, amikor az agg órás a műhelybe lépett, ütötte el a számos falióra egyike az ötöt. E faliórák különböző, ám csodálatosan egybehangolt harangjátéka rendszerint egyidejűleg csendült föl, összhangzatával nagy gyönyörűséget szerezve az aggastyánnak; de ezúttal a csöngettyűk egymás után szólaltak meg, olyképpen, hogy hangjuk negyedóra hosszát tartó fülsiketítő zenebonává állt össze. Zakariás mester szörnyűségesen szenvedett; nem bírt nyugton maradni, egyik faliórától a másikig lépett, s ütötte nekik a taktust, akárcsak egy karnagy, aki többé nem ura zenészeinek.

Midőn az utolsó hang is elhalt, a műhely ajtaja kinyílt, s Zakariás mester tetőtől talpig megborzongott, megpillantva a pici öregembert, aki merően bámulta őt, s így szólt hozzá:

- Mester, beszélhetnék egy kicsit önnel?

- Kicsoda ön? - robbant ki a kérdés az órásból.

- Egy szaktársa. Az én feladatom a Nap szabályozása.

- Úgy! ön szabályozza a Napot? - visszhangozta Zakariás mester, akinek arcizma sem rándult.
- Nos, ehhez aligha gratulálhatok! Az ön Napja pontatlanul jár, mi pedig, ha össze akarjuk magunkat hangolni vele, arra kényszerülünk, hogy hol siettessük, hol meg késleltessük óráinkat!

- Az ördög patájára! - kiáltott föl a szörnyalak. - Önnek igaza van, mesterem! Az én Napom nem mindig ugyanakkor jelzi a delet, mint az ön órái; ám egyszer majd kiderül, hogy e jelenség a Földnek a Nap körüli egyenlőtlen mozgásából fakad, s akkor majd kiszelik az átlag-delet, amely helyrebillenti ezt az egyenlőtleniséget!

- Vajon élek-e még akkor? - csillant föl az agg órás szeme.

- Kétségkívül - nevetett a pici öreg. - Csak nem gondolja, hogy valaha is meghal?

- Sajnos! utóvégre meglehetősen beteg vagyok.

- Ha már itt tartunk, csevegjünk erről. Belzebúbra! ez éppen ahhoz a témához vezet bennünket, amelyre ki akarok lyukadni.

A furcsa teremtmény e szavakkal minden teketória nélkül belevetette magát az öreg bőrkarosszékbe, s egyik lábát keresztbe vetette a másikon; pontosan úgy festettek, mint az a két keresztbe rakott, póre csont, amelyet a gyászkarpitok halálfeje alá szokás pingálni. Majd gúnyoros hangon így folytatta:

- Nézzük csak, Zakariás mester, mi történik Genf derék városában? Úgy hírlik, hogy ön gyengélkedik, s hogy órái is orvoslásra szorulnak!

- Ó! tehát ön is úgy véli, hogy titkos összefüggés van az ő létük meg az enyém között! - kiáltott föl Zakariás mester.

- Én úgy képelem, hogy ezeknek az óráknak hibáik, sőt bűneik vannak. Ha ezek a fickók nem viselkednek tisztességesen, helyénvaló, hogy bűnhődjenek kicsapongásaikért. Úgy gondolom, ideje, hogy egy kissé magukba szálljanak!

- Mit ért ön hibákon? - nyögte ki Zakariás mester, elpirulva attól a szarkasztikus hangtól, amelyen szóltak hozzá. - Nem lehetnek-e büszkék eredetükre?

- Nemigen, nemigen! - válaszolta a pici öregember. - Híres a márkájuk, s a számlapjukba illusztris aláírás van bevésve, szentigaz. Azonkívül megvan az a kiváltságuk, hogy a legelőkelőbb családokhoz kerülnek; ámde egy idő óta sorra elromlanak, s ön semmit nem képes ez ellen tenni, Zakariás mester: még Genf legügyetlenebb tanonca is lepipálná!

- Engem? engem, Zakariás mestert? - hördült fel az aggastyán, reszketve félelmetes dölyfében.

- Önt, Zakariás mester, aki képtelen visszaadni órái életét!

- Dehát ez azért van, mert lázas vagyok, s ők úgyszintén! - felelte az agg órás, miközben hideg verejték lepte el minden tagját.

- Nos, akkor önnel együtt hálnak meg, ha ön nincs abban a helyzetben, hogy rugóiknak visszaadja a rugalmasságot!

- Meghalni! Dehogyan, hiszen ön mondta! Hogy halhatnék meg, én, a világ legkiválóbb órása, én, aki fogaskerekek és különféle alkatrészek révén tökéletes pontossággal szabályoztam a mozgást? Hát nem én vettem egzakt törvényeknek alá az időt? Nem rendelkezhetem-e vele úgy, ahogy nekem tetszik? Micsoda áthatolhatatlan ködbe veszett az emberiség sorsa, míg el nem jött a fényes lángelme, ki az eltévedt perceket, órákat szép rendbe rakta! Kapcsolódhattak-e addig meghatározott időponthoz az élet aktusai? Dehát ön, legyen bár ember vagy ördög, még sosem ámult el a tudomány valamennyi ágát szolgálatába állító művészetem nagyszerűségén? Nem! nem! én, Zakariás mester, nem halhatok meg, hiszen én vagyok az idő szabályozója, velem az idő is véget érne! Visszahullna a végtelenbe, ahonnan csakis lángelmem volt képes kiragadni, s menthetetlenül beleveszne ismét a nemlét örvényébe! Nem, én éppoly kevésbé halhatok meg, mint a törvényeinek alárendelt világegyetem Teremtője! Egyenrangú lettem vele, osztozom hatalmában. Ha Isten teremtette az örökkévalóságot, úgy Zakariás mester teremtette az időt.

Az agg órás most a Teremtő ellen lázadó bukott angyalhoz hasonlított. A kis öregember ellágyulva pillantott rá, mintha csak ő sugallta volna neki ezt az istenkáromló kifakadást.

- Helyesen szólott, mester! - mondta. - Még Belzebúznak sem volt annyi joga rá, mint önnek, hogy Istenhez mérje magát! Az ön dicsőségének nem szabad elévülnie! Épp ezért, az ön szolgája módot akar nyújtani önnek, hogy megszelídítse ezeket a csökönyös órákat.

- Miben áll az? miben áll? - kiáltotta Zakariás mester.

- Megtudja majd, egy napra rá, hogy nekem adta leánya kezét.

- Az én Gérande-omét?

- Úgy van!

- Leányom szíve nem szabad - válaszolta Zakariás mester, akit e kérdés nem hökkentett meg, sőt meg sem lepett.

- Eh! nem a legcsúnyábbika ő az ön óráinak... de ő is csak megáll egyszer...

- Az én leányom, az én Gérande-om!... Nem!...

- Nos, jó! térjen vissza az óráihoz, Zakariás mester! Szerelgesse csak széjjel meg össze őket! Készítse csak elő leánya és segédje házasságát! Eddze csak a legeslegjobb acélból készített rugókat! Adja áldását Aubert-re és a szépséges Gérande-ra, de jól jegyezze meg, hogy az ön órái nem fognak járni soha, Gérande pedig nem lesz Aubert felesége!

Azzal a kis öregember elhagyta a helyiséget, de nem olyan gyorsan, hogy Zakariás mester meg ne hallotta volna, amint a mellében elüti a hatot.

IV.

A Szent Péter-templom

Zakariás mester teste-lelke tovább gyöngült Csakis túlhevült kedélyállapota tehette, hogy ismét lázasan belemerült a munkába, melytől leánya képtelen volt visszatartani.

Gógye fokozódott, amióta különös látogatója álnok módon belesodorta e válságba: eltökélte, hogy lángelméje erejével úrrá lesz a művére és a reá magára nehezedő átkon. Mindenekelőtt végigjárta a gondjaira bízott városbéli faliórákat. A leggondosabb ellenőrzéssel meggyőződött arról, hogy a szerkezetek jók, a tengelyek megbízhatóak, az ellensúlyok milligrammnyi pontosságúak. Az utolsó jelzőharangocskáig mindent annak az orvosnak az elmélyültségével

vizsgált meg, aki egy beteg ember tüdőhangjait füleli. Nos, semmi sem utalt arra, hogy a szóban forgó faliorák rövidesen fölmondják a szolgálatot.

Körútjára Gérande és Aubert is gyakran elkísérte az agg órást. Ez utóbbinak voltaképpen örvendenie kellett volna, milyen buzgalommal követik; s közeli halála nyilvánvalóan kevésbé nyomasztotta volna, ha arra gondol, hogy léte e kedves lényekben folytatódik; ha megértette volna, hogy a gyermekekben mindig marad valami atyjuk életéből!

Hazatérve, az agg órás lázas igyekezettel látott ismét munkához. Jóllehet meg volt győződve a reá váró kudarcról, képtelen volt ebbe beletörődni, s egyre-másra szerelgette széjjel meg össze a műhelyébe visszahozott órákat.

Aubert is hiába ügyeskedett, hogy a baj végére járjon.

- Pedig, mester - mondta -, nem okozhatja más, mint a tengelyek és a fogaskerekek kopása!

- Ej, hát a fejedbe vetted, hogy lassú tűzön sütsz meg? - lobbant föl Zakariás mester. - Talán bizony gyermeki kéz művei ezek az órák? Tán bizony nem esztergáltam le kellőképpen e rézalkatrészeket, attól való féltében, hogy az ujjamra verem? Hát nem én magam kovácsoltam-e őket, hogy minél keményebbek legyenek? Hát nem ritka tökélyű-e e rugók edzése? Tán bizony találkozok finomabb olaj, mint amelyet használtam? Magad is beláthatod, hogy ez képtelenség, s végül te is kénytelen leszel elismerni, hogy az ördög keze van a dologban!

S egyre több kárvallott ügyfél özönlött a házba. Betolakodtak az agg óráshoz, s ő ugyancsak kapkodhatta a fejét, melyikre is figyeljen.

- Ez az óra késik, s nem tudom beszabályozni! - panaszkodott az egyik.

- Emez pedig megmakacsolta magát - szolt egy másik -, s csak áll, áll, mint számár a hegyen!

- Ha igaz, hogy az ön egészségi állapota kihát az óráira - hajtogatta a legtöbb panaszos -, akkor gyógyuljon meg mihamarabb, Zakariás mester!

Az aggastyán riadtan tekingett rájuk, s csupán bólogatott vagy szomorú szavakkal válaszolt:

- Várják meg az első szép napokat, barátaim! Ez az az évszak, amikor a fáradt testet új élet járja át. Valamennyiünknek napmelegre van szükségünk!

- Sokra megyünk vele, ha az óráink egész télen betegek lesznek! - dörgölte az orra alá a legdühösebbek egyike. - Tisztában van vele, ugye, Zakariás mester, hogy órái számlapján ott díszleg az ön teljes neve! A Szűzanyára! Ön nem hoz éppen dicsőséget az aláírására!

Az aggastyán végül is, pironkodva a szemrehányások miatt, előhalászott az öreg ládafiából néhány aranyat, s elkezdte visszavásárolni az elromlott órákat.

E hírre tömegesen sereglettek a vevők, s a pénz egykettőre eltűnt a szegényes otthonból; hanem a mester kereskedői jóhírén nem esett folt. Gérande lelkesen helyeselte e nemes gesztust, amely pedig egyenest a tönk szélére taszította, Aubert-nek meg rövidesen föl kellett ajánlania megtakarított pénzecskéjét Zakariás mesternek.

- Mivé lesz a leányom? - mondogatta az agg órás, aki a szerencsétlenségben néha az atyai érzésben keresett támaszt.

Aubert nem merte azt válaszolni, hogy ő maga hittel tekint a jövő elébe, s nagy odaadással Gérande-ra. Pedig Zakariás mester nyomban vejének nevezte volna, fittyet hányva a még egyre a fülébe csengő gyászos igékre:

- Gérande nem lesz Aubert felesége.

Hanem hát a visszaváltási eljárással az agg órás mindenét elvesztette. Antik vázái idegenek kezére jutottak; a hajléka falait borító, finom faragású, pazar tölgyfaburkolat nemkülönben; nem telt bele sok idő, és Gérande többé nem gyönyörködhetett a korai flamand festők naiv képeiben, s minden értéktárgy - beleértve az agg órás föltalálta elmés műszereket is - eladásra került, hogy kártalanítani lehessen a panaszosokat.

Egyedül Scholastique nem akart efféle esztelenségről hallani; de hiába volt minden erőfeszítése, a betolakodók mégiscsak gazdája színe elé jutottak, hogy onnan kiszvartatva valamilyen értékes holmival térjenek vissza. Több se kellett a vén szolgálónak: csácsogása betöltötte a negyed utcáit, ahol már régen ismerték őt. Azon volt, hogy eloszlassa a boszorkányságról és varázslatról szóló mendemondákat, melyek Zakariás mestert övezték; mivel azonban a lelke mélyén maga is igaznak tartotta őket, egyre-másra imákat mormolt, hogy bocsánatot nyerjen kegyes hazugságaiért.

Városszerte szemet szúrt, hogy az órás immár régóta elhanyagolja vallási kötelmeit. Valaha mindig elkísérte Gérande-ot a misére, s szemlátomást olyasfajta gyönyörűséget lelt az imában, amilyen a szép lelkeket fohászkodás közben rendszerint eltölti, lévén az imádság a képzelet legfölségebb tornája. Az aggastyánnak a lelkigyakorlatoktól való szándékos távolmaradása, melyet rejtélyes életvitele még tetézett, bizonyos hitellel ruházta föl azt a vádat, hogy boszorkányos praktikákat űz. Gérande, attól a kettős szándéktól hajtva, hogy édesatyját mind az Úrhoz, mind a világhoz visszavezérelje, el is határozta, hogy a vallást hívja segítségül. Úgy gondolta, hogy a katolicizmus némi életet lehel majd e haladó lélekbe; a hit és alázatosság dogmáinak leküzdhetetlen göggel kellett Zakariás mester lelkében megbirkózniuk, s eladdig minduntalan beleütköztek abba a tudományos büszkeségbe, amely mindent önmagának tud be, szem elől tévesztve a végtelen forrást, ahonnét minden ismeret fakad.

Ilyen körülmények között vállalkozott a leány atyja megtérítésére, s olyan sikerrel, hogy az agg órás megígérte: vasárnap részt vesz a székesegyházbeli nagymisén. Gérande-ot mennyei boldogság töltötte el. A vén Scholastique nem bírta magába fojtani örömét, hiszen végre cáfolhatatlan érvekkel hallgattathatja el a rágalmozókat, akik istentelenséggel vádolják gazdáját. Ezt újságolta barátoknak-ellenségnek, boldog-boldogtalannak, szomszédoknak és vadidegeneknek egyaránt.

- Bizisten, Scholastique asszony - hangzott a válasz -, kötve hisszük, amit mond. Zakariás mester mindig az ördöggel cimborált!

- Hát a szép haranglábak - nyelvelt vissza a jóasszony -, melyekben gazdám órái jelzik az időt? Hányszor hívott imára és misére az ő keze munkája?

- Nem kétséges - helyeselték a társalkodófelek. - De vajon nem talált-e föl olyan masinákat, melyek maguktól járnak és hús-vér emberek munkáját végzik el?

- Dehát ördögfiak - fakadt ki dühösen Scholastique asszony - képesek lettek volna-e megalkotni az Andernatt-vár szép vasóráját, amelynek megvásárlásához Genf városának nem volt elegendő pénze? Minden órában megjelenik rajta egy-egy istenes jelmondat, s az a keresztény, aki megszívleli őket, egyenest a mennyországba kerül! Hát így festene az ördög műve?

Ez a húsz éve készített műretek csakugyan a fellegekbe emelte Zakariás mester dicsőségét; ám az emberek még ebből az alkalomból is széltében-hosszában boszorkányságról pusmogtak. Most aztán az aggastyánnak a Szent Péter-templomba történő visszatérése bizonyára elhallgattatja a rossz nyelveket.

Zakariás mester, aki valószínűleg tüstént megfélekedezett leányának tett ígéretéről, visszatért műhelyébe. Belátva, hogy nem képes föltámasztani óráit, úgy határozott, hogy megkísérel újakat készíteni. Félretolta hát a sok élettelen testet, s nekifogott, hogy befejezze az élete fő-

művének szánt kristályórát; de hiába iparkodott, hiába használt tökéletesnél tökéletesebb műszereket, hiába alkalmazott rubintot és gyémántot, amelyek köztudottan a leginkább állnak ellent a súrlódásnak: az óra mindjárt az első alkalommal, hogy föl akarta húzni, szétpattant a kezei közt!

Az aggastyán mindenki előtt, még leánya előtt is eltitkolta ezt az eseményt; élete azonban ettől kezdve gyors hanyatlásnak indult. Nem volt az már egyéb, mint egy inga utolsó lassúdo lengései, amikor már semmi sem adja vissza kezdő lendületüket. Úgy tetszett, mintha a nehézkedés törvényei közvetlenül hatnának az aggastyánra, s ellenállhatatlanul sodornák sírja felé.

Végre elérkezett a Gérande által várva várt vasárnap. Az idő szép volt, a hőmérséklet kellemes. Genf lakosai nyugodtan jártak-keltek a város utcáin, s vidáman emlegették a tavasz beköszöntét. Gérande féltő gonddal belekarolt atyjába, s a Szent Péter-templom felé indult vele, Scholastique pedig mögöttük lépkedett; ő hozta az imádságos könyveket. Az emberek kíváncsian figyelték őket. Az aggastyán hagyta, hogy úgy vezessék, mint egy gyermeket, vagy inkább, mint egy vakot. A Szent Péter-templom jámbor népe majdhogynem borzadállyal nézte, amint átlépi a templom küszöbét, sőt tüntetően félrehúzódtak a közeledtére.

A nagymise már megkezdődött. Gérande megkereste megszokott padját, s a legmélyebb áhítattal letérdelt. Zakariás mester állva maradt mellette.

A szertartás a korabeli hitnek megfelelő ünnepélyes méltósággal zajlott le, az aggastyán azonban nem volt hívő. Nem esengett a *Kyrie* fájdalomkiáltásaival az Ég irgalmáért; nem zengte a *Gloria in excelsis*szel a mennyei hatalmak nagyszerűségét; az Evangélium versezetei sem zökkentették ki anyagelvű álmodozásából; mi több: e dölyfös aggastyán a *Credo* keresztényi hódolatához sem csatlakozott. Mozdulatlan, érzéketlen és néma maradt, akár egy kőszobor; s még abban az ünnepi pillanatban sem hajolt meg, mikor a csöngettyű az átlényegülés csodáját hirdette: egyenest szembenézett az Úr testévé átlényegült ostyával, melyet a pap fölmutatott.

Gérande rápillantott atyjára, és sűrű könnyekkel áztatta misszálóját.

E pillanatban ütötte el a Szent Péter-székesegyház nagyórája a fél tizenegyet. Zakariás mester élénken fordult az ódon harangláb felé, mely íme, még nem némult el. Úgy tetszett neki, hogy a belső számlap őt nézi merően; hogy az órákat jelző számok tűzkigyókként ragyognak; s hogy a mutatók hegyes végéből villamos szikrák pattannak ki.

A mise véget ért. Úgy volt szokásban, hogy az angeluszt délben mondják; a miséző papok még nem hagyták el a templom előterét, megvárták, amíg a toronyóra elüti a tizenkettőt. Még néhány pillanat, s az ima fölszáll a Szűz lábaihoz.

Ám egyszer csak éles csikordulás hallatszott. Zakariás mester fölhördült...

A számlapon a nagymutató, ahogy a tizenkettesre ért, hirtelen megállt, s az óra nem ütött.

Gérande fölugrott, hogy segítségére legyen atyjának, ki moccanatlanul hevert hanyatt, mígnem kivitték a templomból.

- Ez már a vég! - motyogta zokogva Gérande.

Zakariás mestert hazaszállították és lefektették. A végét járta; csupán teste felületén mutatkozott az élet némi nyoma, mint ahogy egy frissiben eloltott lámpás körül gomolyognak az utolsó füstcsíkok.

Amikor magához tért, éppen Aubert és Gérande hajolt fölébe. E magasztos pillanatban jelenként rajzolódk ki előtte a jövő. Magányosnak, támasz nélkülinek látta leányát.

- Fiam - mondta Aubert-nek -, neked adom a leányomat. - Azzal kezét nyújtotta két gyermekének, akik ekképpen halálos ágyánál lettek egymás jegyesei.

De Zakariás mester azon nyomban föl is ült dühösen. A kis öregember szavai jutottak eszébe.

- Nem akarok meghalni! - kiáltotta. - Nem halhatok meg! Én, Zakariás mester, nem halhatok meg... A könyveim!... az elszámolásaim!...

E szavakkal kiugrott az ágyából, s fölkapta azt a könyvet, amely ügyfelei és a nekik eladott tárgyak jegyzékét tartalmazta. Mohón lapozgatott a könyvben, mígnem csontos ujja megállapodott az egyik lapon.

- Itt! - mondta. - Itt!... Ez a vasból készült öreg állóóra, melyet annak a Pittonacciónak adtam el! Ez az egyetlen, melyet nem hoztak vissza! Létezik! jár! most is él! Akarom! Meg fogom találni! Úgy viselem majd gondját, hogy nem lesz többé hatalma rajtam a halálnak.

Ezzel elájult.

Aubert és Gérande letérdelt az aggastyán ágya mellé és együtt imádkozott.

V. A halál órája

Teltek-múltak a napok, s Zakariás mester, a félhalott, talpra állt: természetfölötti izgalma jóvoltából visszatért belé az élet. A gőg tartotta talpon. De Gérande nem tévedett: édesatyjának teste-lelke mindörökre oda volt.

Az aggastyán összeszedte maradék erejét, övéivel nem törődve, hihetetlen energiával járt-kelt, matatott, rejtélyes szavakat dörmögött.

Egy reggel Gérande lement a műhelyébe. Zakariás mester nem volt ott.

A leány egész nap várta. Zakariás mester nem jött haza.

Gérande kisírta a két szemét, de atyja nem bukkant elő.

Aubert bejárta a várost, s szomorúan bizonyosodott meg afelől, hogy az aggastyán elutazott.

- Találjuk meg atyámat! - kiáltott föl Gérande, amikor a fiatal munkás e fájdalmas hírral beállított.

- Vajon hol lehet? - tűnődött Aubert.

Egyszer csak világosság gyúlt elméjében. Eszébe ötlöttek Zakariás mester utolsó szavai. Az agg órás már csak a vissza nem hozott vasórában élt! Alkalmasint ennek a keresésére indult Zakariás mester.

Aubert közölte gondolatát Gérande-dal.

- Üssük föl atyám könyvét - válaszolta a leány.

Mindketten lementek a műhelybe. A könyv nyitva hevert a munkapadon. Ahány zseb-, álló- vagy faliórát az agg órásmester valaha készített, az annak jeléül, hogy utóbb használhatatlanul visszakapta, mind ki volt pipálva, kivéve egyet!

„Eladva Pittonaccio úrnak egy harangjátékkal és mozgó alakokkal fölszerelt állóóra, mely nevezett úr otthonában, Andernatt várában található.”

Ez volt az az „erkölcsös” óra, melyet a vén Scholastique nem győzött dicsérni.

- Atyám ott van! - kiáltott Gérande.

- Siessünk - ajánlotta Aubert. - Még megmenthetjük!...

- Ennek az életnek már aligha - mormogta Gérande -, de legalább a másíknak!

- Az Isten szerelmére, Gérande! Andernatt vára a Dent-du-Midi hegylánc egyik szurdokában van, mintegy húsz óra járásra Genftől. Induljunk!

Aubert és Gérande, nyomukban a vén szolgálóval, aznap este már a Genfi-tó menti országúton bandukolt. Öt mérföldet tettek meg az éjszaka folyamán; nem álltak meg sem Bessingenben, sem Ermance-ban, ahol a Mayor család híres-nevezetes kastélya áll. Nem kevés ügyelbajjal átgázoltak a Dranse zubogóján. Mindenütt tudakozódtak Zakariás mester után, s csakhamar megbizonyosodtak arról, hogy helyes nyomon járnak.

Másnap alkonyatkor, miután elhagyták Thonont, Evianba érkeztek, ahonnét tizenkét mérföldre be lehet látni a svájci dombvidéket. De a két jegyes ügyet sem vetett a varázslatos tájra. Természetfölötti erő hajtotta őket. Aubert, aki egy furkósbotra támaszkodott, hol Gérandnak, hol a vén Scholastique-nak nyújtotta karját, s lelkéből merített újra s újra erőt útitársnői gyámolításához. Mindhárman fájdalmaikról és reményeikről beszéltek, s ekképpen haladtak a szép úton, mely a tópartot a magas Chalais-hegységgel összekötő keskeny földnyelven vezet végig, alig valamivel a víz színe fölött. Nemsokára elérték Bouveret-t, azon a ponton, ahol a Rhône a Genfi-tóba ömlik.

Útjuk e városkánál elkanyarodott a tótól, fáradságuk pedig a hegyes tájékon nőttön nőtt. Hamarosan maguk mögött hagyták Vionnast, Chesset-t, Collombay-t - megannyi isten háta mögötti falut. De térdük már rogyadozott, s a talajt gránitbozótként borító éles sziklák felhasogatták a talpukat. Zakariás mesternek se híre, se hamva!

Pedig meg kellett találniuk. Ezért aztán a jegyesek nem kéredeztek be pihenni sem a magányos kunyhóba, sem a monthey-i palotába, mely a melléképületekkel együtt Savoyai Margit tulajdona volt. Végül késő este holtfáradtan elérték a Dent-du-Midi lábánál, hatszáz lábnyira a Rhône színe fölött levő Notre-Dame du Sex remetelakot.

Már besötétedett, amikor a remete befogadta őket. Itt már meg kellett pihenniük, mert egyetlen lépés nem sok, annyit sem bírtak volna megtenni.

A remete nem szolgálhatott hírrrel Zakariás mester felől. Alig volt remélhető, hogy az aggot élve találják e kietlen, komor vidéken. Az éjszaka koromsötét volt, a hegyen szélvész süvített, s a megingó sziklák ormáról görgetegek zúdultak alá.

A jegyesek a tűz mellé kuporodtak, s elmesélték fájdalmas történetüket a remetének. Hótól csuromvíz kabátjuk valamelyik zugban száradt, künn meg a remetelak kutyájának baljós csaholása vegyült a szél vonításába.

- A gög - mondotta vendégeinek a remete - elveszejtett egy angyalt, amely pedig a jóra született. Ez az a zátony, melyen annyi emberi sors megfeneklik. A göggel, valamennyi gyarlóság kútfejével semmifajta érvet nem szögezhetünk szembe, hiszen a gögös ember a természeténél fogva nem hajt reájuk... Minek okából nem marad hátra egyéb, mint imádkozni édesatyjáért.

Mind a négyen letérdeltek; a kutyaugatás e pillanatban hangosabb lett, s valaki megdöngötte a remetelak kapuját.

- Az ördög nevében, nyissák ki!

A kapu engedett a szilaj nyomásnak, s keretében megjelent egy torzonborz, elcsigázott, hiányos öltözékű férfi.

- Atyám! - kiáltott föl Gérande.

Zakariás mester volt.

- Hol vagyok? - motyogta. - Az öröklétben!... Az idő véget ért... az órák nem ütnek... a mutatók megállnak!

- Atyám! - sikoltotta Gérande olyan szívettpőően, hogy az aggastyán visszatérni látszott az élők világába.

- Gérande-om, te itt! - kiáltott föl. - S te is, Aubert!... Ó, kedves jegyeseim, házasságot kötni jöttetek hát öreg templomunkba!

- Atyám - szólt rá Gérande, megragadva a karját -, térjen haza Genfbe, térjen haza velünk!

Az aggastyán kiragadta magát leánya szorításából, s a kapu felé lódult; ennek küszöbén vastag pelyhekben gyűlt föl a hó.

- Ne hagyja el gyermekeit! - kiáltotta Aubert.

- Minek - válaszolta szomorúan az agg órás -, minek térjek vissza oda, ahonnan életem immár elköltözött, s ahol önmagam egyik fele mindörökre eltemtetett!

- A lelke nem halott! - szólalt meg nyomatékka a remete.

- A lelkem! Ó, nem!... a szerkezete ép!... Érzem, ahogy szabályos időközökben ver...

- Lelke anyagtalan! Lelke halhatatlan! - folytatta keményen a remete.

- Igen... akárcsak a dicsőségem!... De be van zárva Andernatt várába, s viszont akarom látni!

A remete keresztet vetett. Scholastique félájult volt. Aubert védően ölelte magához Gérande-ot.

- Andernatt várában egy elkárhozott lélek lakik - mondta a remete. - Egy kárhozott, aki nem köszönti remetelakom keresztjét!

- Atyám, ne menj oda!

- A lelkemet akarom! a lelkem az enyém!...

- Tartsák vissza! tartsák vissza atyámat! - sikoltotta Gérande.

De az aggastyán már átlépte a küszöböt, s kirohant az éjszakába, egyre kiáltozva:

- Enyém! a lelkemet akarom!...

Gérande, Aubert és Scholastique utána vetette magát. Járatlan ösvényeken haladtak; Zakariás mester ellenállhatatlan erőtől hajtva, orkánként száguldott az úttalan utakon. Köröttük kavargott a hó, fehér pelyhei elvegyültek a megáradt zubogók tajtékával.

Elhaladva a thébai légió lemészárlásának emlékére emelt kápolna előtt, Gérande, Aubert és Scholastique sietve keresztet vetett. Zakariás mester nem vette le a fejfedőjét.

A sivár tájban végre föltűnt Évionnaz falucska. A legzordabb szív is elszorult volna e kietlen magányban senyvedő község láttán. Az aggastyán továbbhaladt. Balra kanyarodott, s bevette magát az eget mardosó hegyes Dent-du-Midi csúcsok szurdokainak legmélyebbikébe.

Kisvártatva egy rom meredt elébe; olyan ódon és setét, mint a szikla, melyen állott.

- Ott van! ott!... - kiáltotta az agg, s tovább fokozta féktelen iramát.

Andernatt vára ez idő tájt már csak rom volt. Egy vastag, ütött-kopott roncs-torony nyúlt ki belőle, szemlátomást leomlással fenyegetve a lábánál húzódó oromfalakat. E roppant kőhal-maz hátborzongató látványt nyújtott. Az ember szinte látta a kötenger alatt ásító, beomlott mennyezetű, sötét termeket, förtelmes viperafészkeikkel.

Andernatt várába egy törmelékkal teli árokra nyíló, keskeny és alacsony kapu vezetett. Kiféle-miféle várnép járhatott erre valamikor? Nem tudni. Hajdanán bizonyára egy örgróf, afféle rablólovag lakhatott itt. Őt állítólag banditák követték, jobban mondva hamispénzverők, akiket aztán a tett színhelyén föl is akasztottak. Sőt, a legenda úgy tudta, hogy téli éjszakákon kísérete élén maga a Sátán táncol a romok árnyát elnyelő mély szakadékok oldalában!

Zakariás mester nem rettent meg a baljós omladék láttán. Odaért a várkapuhoz. Senki sem állta útját. Tágas és homályos udvar tárult a szeme elé. Ezen is szabadon keresztülhaladhatott. Egy emelkedőn följutott ama hosszú folyosók egyikére, melyeknek súlyos boltozata mintegy betemeti a napvilágot. Itt sem találkozott akadállyal. Gérande, Aubert és Scholastique egyre a nyomában.

Zakariás mester, akárha valamely láthatatlan kéz vezetné, tétovázás nélkül, sebes léptekkel haladt előre. Egy öreg, korhatag ajtóhoz ért; ez nyomban engedett ökölcsapásainak, miközben a denevérek kóválygó táncba fogtak a látogató feje körül.

Hatalmas, a többinél jobb állapotban levő terem tárult az aggastyán elé. A falakat éji rémek, vámpírok és sárkányok kusza nyüzsgését ábrázoló domborművek borították. A kis számú, keskeny, hosszúkás, lőrésszerű ablakot meg-megrezgette a tomboló vihar.

A terem közepére érve Zakariás mester fölkiáltott örömeiben.

Falhoz erősített vas talapzaton állt az az óra, mely most egész életét magába zárta. E páratlan remekmű egy román stílusú ódon templomot ábrázolt, kovácsoltvas támfalakkal meg egy súlyos toronnyal, melybe be volt építve valamennyi, a nap eseményeire - az angeluszra, misére és vecsernyére - szólító harangjáték. Az ájtatosság óráiban megnyíló templomkapu fölött ablakrózsa kereklett; párkányán domborművek jelezték a számlap tizenkét óráját, közepéből pedig két mutató indult ki. A kapu és az ablakrózsa közti rézkeretben, amint azt a vén Scholastique-tól már hallottuk, mindig a nap adott pillanatára érvényes jelmondat volt látható. Zakariás mester hajdan igaz keresztényi odaadással szabta meg a jelmondatok váltakozását: az imádság, a munka, az étkezés, a szórakozás és a pihenés órái a vallás előírásai szerint követték egymást, s bizonyosan elkalauzolták az üdvösséghez az intelmeiket aggályosan megszívleelőket.

Zakariás mester örömittasan ugrott oda az órához, hogy megragadja, ám ekkor félelmetes hahota harsant a háta mögött.

Megfordult, s egy füstölő lámpás fényénél megpillantotta a genfi kisöregét.

- Ön itt! - kiáltott föl.

Gérande félni kezdett. Vőlegényéhez simult.

- Jó napot, Zakariás mester - szólta a szörny.

- Kicsoda ön?

- Pittonaccio őurasága, szolgálatára! Ön eljött, hogy nekem adja leánya kezét. Emlékezett szavaimra: Gérande nem lesz Aubert felesége.

A fiatal munkás rávetette magát Pittonaccióra, aki azonban úgy siklott ki kezei közül, akár az árnyék.

- Megállj, Aubert! - mondta Zakariás mester.

- Jó éjt - köszönt Pittonaccio, s eltűnt.

- Atyám - sikoltotta Gérande -, meneküljünk erről az elátkozott helyről!... Atyám!...

Zakariás mester már nem volt ott. A beomlott emeletek során át úzte Pittonaccio ködalkáját. Scholastique, Aubert és Gérande magába roskadva ott maradt a roppant teremben. A leány egy kő karosszékbe rogyott; a vén szolgáló melléje térdelt, s imádkozott. Aubert állva maradt, úgy ügyelt mátkájára. Az árnyékban halovány fények kígyóztak, a csöndet pedig nem törte meg egyéb, mint a reves fát rágcsáló parányi férgek percegése, a „halál órájának” a ketyegése.

Mihelyt pitymallott, kimerészkedtek a köhalmaz alatt kanyargó lépcsőseregre. Két óra hosszat bolyongtak anélkül, hogy eleven lélekkel találkoztak volna; kiáltásaikra mindössze távoli visszhang felelt. Hol száz lányira a föld alatt, hol a vad hegyek ormán találták magukat.

A véletlen végül visszavezérelte őket a roppant terembe, mely e szorongásos éjszakán hajlékuk volt. A terem immár nem volt üres. Zakariás mester és Pittonaccio beszélgetett benne; az előbbi állva, holtmereven, a másik egy márványasztal tetején gubbasztva.

Zakariás mester, észrevéve Gérande-ot, kézen fogta, s Pittonacciohoz vezette, mondván:

- Íme, urad, és parancsolód, leányom! Gérande, íme hitvesed!

Gérande tetőtől talpig megborzongott.

- Soha! - kiáltotta Aubert. - Az én jegyesem ő!

- Soha! - visszhangozta panaszosan Gérande.

Pittonaccio hahotában tört ki.

- Hát a halálotomat akarjátok? - fakadt ki az aggastyán. - Ebbe az órába, az utolsóba, mely a kezemből kikerültek közül még jár, ebbe van bezárva az életem, s ez az ember azt mondta: „Ha megkapom a leányodat, ez az óra a tiéd.” És ez az ember nem akarja fölhúzni! Képes rá, hogy összezúzza, s engem a nemlétbe taszítson! Ó, leányom, hát már nem szeretsz?

- Atyám! - suttogta föleszmélve Gérande.

- Ha tudnád, mennyit szenvedtem, távol létezésem kútfejétől! - folytatta az aggastyán. - Talán nem gondolják az órát! Talán hagyják, hogy rugói elkopjanak, fogaskerekei elakadjanak! Hanem most a tulajdon kezemmel ápolom majd drága egészségét, hiszen immár nem kell meghalnom, nekem, Genf nagy órásának! Nézd csak, leányom, milyen magabiztosan haladnak e mutatók! Nini, tüstént elüti az ötöt! Hallgasd csak, s figyeld, milyen szép jelmondat tárul eléd.

Az óra harangtornya ötször megcsendült, fájdalmas visszhangot verve Gérande lelkében. Közben az alábbi, vörösbetűs szavak tűntek elő:

Szakaszd le a tudás fájának gyümölcsét.

Aubert és Gérande döbbenten nézett össze. Ezek már nem a katolikus órasmester igazhitű jelmondatai voltak! A Sátán keze lehet a dologban. De Zakariás erre már ügyet sem vetett, s újra csak rázendített a régi nótára:

- Hallod-e, Gérande-om? Élek, még élek! Hallgasd a lélegzetemet!... Nézd, hogyan kering ereimben a vér!... Nem! nem akarhatod megölni atyádat, elfogadod ezt az embert hitvesedül, hogy halhatatlan lehessek és osztozzam Isten hatalmában!

E szentségtörő szavak hallatára a vén Scholastique keresztet vetett, Pittonaccio pedig elbődült örömeiben.

- Azonkívül, Gérande-om, boldog is leszel velem! Nézd meg ezt az embert: ő az Idő! Léted tökéletes pontossággal lesz beszabályozva! Gérande! minthogy én adtam neked életet, most te add vissza atyádat!

- Gérande - súgta Aubert -, a jegyessed vagyok!
- Ő az atyám! - felelte Gérande, és lehanyatlott.
- A tiéd! - mondta Zakariás mester. - Pittonaccio, váltsd be ígéreted!
- Íme, az óra kulcsa - válaszolta a rémalak.

Zakariás mester megragadta a kiegyenesedett kígyóra emlékeztető hosszú kulcsot, az óránál termett, s hihetetlen sebességgel elkezdte fölhúzni. A rugó idegtépően ropogott. Az agg óras csak tekerte, egyre tekerte a kulcsot, karja meg nem állt; szinte úgy tetszett, hogy a tekerő mozdulat független az akaratától. Az aggastyán mind gyorsabban, furcsa görcsös mozdulatokkal forgatta a kulcsot, amíg a kimerültségtől le nem rogyott.

- No, most egy évszázadra fölhúztam! - kiáltotta.

Aubert úgy támolygott ki a teremből, mint egy örült. Számos vargabetű után végre megtalálta az átkozott hajlék kijáratát, s a szabadba érve, nyaka közé szedte a lábát. Visszatért a Notre-Dame du Sex remetelakába, s olyan kétségbeesetten esdekelt a szent férfiúhoz, hogy az ráállt: elkíséri Andernatt várába.

Ha a rettegés óráiban Gérande nem sírt, az csupán azért volt, mert szeméből kifogyott a könny.

Zakariás mester nem hagyta el a roppant termet. Percenkint odalépett az öreg órához, hogy ketyegésére füleljen.

Ezenközben tíz óra lett, s az ezüst alapon Scholastique legnagyobb réműletére az alábbi szavak jelentek meg:

Az ember fölér Istennel.

Az aggastyán nem döbönt meg ezektől az istentelen jelmondatoktól, sőt önfeledten olvasgatta őket, s kedvét lelte e dölyfös gondolatokban, miközben Pittonaccio egyre körülötte sündörgött.

A házassági szertartásnak éjfélkor kellett a tervek szerint végbemennie. A félájult Gérande se nem látott, se nem hallott. A csöndet csupán az aggastyán beszéde és Pittonaccio vihogása törte meg.

Az óra tizenegyet ütött. Zakariás mester összerezett, s harsány hangon olvasta az alábbi istenkáromlást:

*Az ember legyen a tudomány szolgája,
áldozza föl érte szüleit és családját.*

- Igen! - kiáltotta. - A világon csakis a tudomány számít!

A mutatók vipera-sziszegéssel kígyóztak a vas számlapon, s az óraszerkezet sebesebben vert.

Zakariás mester már nem beszélt! Földre roskadt, hörgött, ziháló melléből szaggatottan tört föl egy-egy szó:

- Az élet! a tudomány!

Ennek a jelenetnek már két újabb tanúja volt: a remete és Aubert. Zakariás mester a földön hevert. Mellette Gérande imádkozott: inkább holtan, mint elevenen...

Hirtelen az a fajta kattanás hallatszott, amely az óraütéseket jelzi.

Zakariás mester fölült.

- Éjfél - hörögte.

A remete kinyújtotta kezét az öreg óra felé - és az nem ütötte el az éjfelet.

Erre Zakariás mester akkorát üvöltött, hogy alkalmasint a pokolba is elhallatszott, az órán pedig ezek a szavak jelentek meg:

Aki Istennel akar fölélni, örökre elkárhozik!

Az öreg óra mennydörgésszerű robajjal pattant széjjel, s a kirepülő rugó valószínűtlen röppályát írva le, tekeregve-kígyózva süvített a terem túlsó végébe. Az aggastyán föltápászkodott, utána loholt, s miután hasztalanul iparkodott elérni, így kiáltott föl:

- A lelkem! a lelkem!

A rugó előtte pattogott, hol erre, hol arra, s ő képtelen volt még csak meg is érinteni!

Végül is Pittonaccio kapta fel, s förtelmes istenkáromlás kíséretében lesüllyedt vele a föld alá.

Zakariás mester hanyatt vágódott. Halott volt.

*

Az órást az andernatti hegycsúcsok között temették el. Aubert és Gérande visszatért Genfbe, s ama hosszú esztendők folyamán, mellyel Isten megajándékozta őket, imáikkal igyekeztek megváltani a tudomány kárhozottjának lelkét.

OX DOKTOR HÓBORTOS ÖTLETE

Első fejezet,

*amelyből kitetszik, hogy Quiquendone városkát
fölsőleges akár a legjobb térképen is keresni*

Ha önök egy régi vagy újabb Flandria-térképen Quiquendone városkát keresik, félő, hogy nem fogják megtalálni. Eltűnt település-e hát Quiquendone? Nem. Valamely jövőbeli város? Éppoly kevésbé. A geográfusok állítása ellenére létezik, mégpedig nyolc-kilencszáz esztendeje. Mi több, kétezer-háromszázkilencvenhárom lelket számlál, már ha lakosonként egy egész lelket föltételezünk. Tizenhárom és fél kilométernyire terül el Audenarde-től északnyugati, s tizenöt és egynegyed kilométernyire Bruges-től délkeleti irányban, Flandria kellős közepén. Az Escaut-t tápláló kicsiny Vaar folydogál három hídja alatt; ezeket olyasfajta ódon, középkori tetőzet fűdi, amelyet Tournay-ben látni. A városka nevezetességei közé tartozik egy öreg kastély, amelynek alapkövét még 1197-ben rakta le Baudouin gróf, Konstantinápoly későbbi császára; valamint egy gótablakos városháza, melynek tetejét csipkés oromzat díszíti, s melyből egy tornyocskákkal övezett óratorony emelkedik háromszázötvenhét lábnyira a talajszint fölé. Óránként fölcsendül benne egy ötöktávos harangjáték, valóságos légi zongora, melynek híre még a nevezetes bruges-i harangjátékét is fölülmúlja. Az idegenek - feltéve, hogy ilyenek valaha is jártak Quiquendone-ban - nem hagyják el a különös várost anélkül, hogy meg ne látogatták volna a helytartók termét, amelyet Nassaui Vilmosnak Brandon festette egészalakos képmása ékesít; a Szent Maglória templom karzatát, a XVI. századi építészet remekét; a Szent Ernulf téren található kovácsoltvas kutat, amelynek csodálatos díszítményei Quentin Metsys kovács-festőt dicsérik; a jelenleg a bruges-i Notre-Dame templomban nyugvó Burgundi Máriának, Merész Károly leányának egykori sírját stb. Említsük meg végül, hogy Quiquendone fő ipara a tejszínhab meg az árpacukor nagybani előállítás. A városka élén a van Tricasse családot találjuk, a polgármesteri tisztség immár évszázadok óta száll apáról fiúra. És Quiquendone mégsem szerepel Flandria térképén! Vajon a geográfusok feledékenységé folytán-e, vagy tán szándékos mellőzésből? Meg nem mondhatom; de tény, hogy Quiquendone nagyon is létezik szűk utcáival, körbefutó bástyafalaival, spanyol házaival, vásárcsarnokával és polgármesterével -, úgyannyira, hogy nemrégiben meghökkentő, rendkívüli események színtere volt, legalább annyira valószínűtlen, mint amennyire igaz történéseké, melyekről a jelen elbeszélés híven beszámol majd.

Szó se róla, nincs Nyugat-Flandria flamandjain semmi kivetni-, vagy megszólaló. Derék, józan, takarékos, könnyen barátkozó, nyugodt kedélyű, vendégszerető emberek ezek, akiknek nyelve és esze - meglehet - tán kissé nehézkesen forog, ez azonban még korántsem indokolja aényt, hogy a modern kartográfia a mai napig adósunk az általuk lakott vidék egyik legérdekesebb városának föltüntetésével.

Bizony, sajnálatos mulasztás ez. S még ha a történetírás, vagy történetírás híján a krónika, vagy krónika híján legalább a szájhagyomány megemlítené Quiquendone-t! De nem: sem az atlaszok, sem a bédekkerek, sem az útmutató füzetecskék nem szólnak fölöle. Még Joanne térképész, a mezővárosok szemfüles kipécézője is mélyen hallgat róla. Elképzelhető, mekkora ártalmára lehetne ez a csönd a városka kereskedelmének, iparának. Csakhogy sietve hozzátesszük: Quiquendone-nak nincs sem ipara, sem kereskedelme, s pompásan meg is van nélkülük. Árpacukrát és tejszínhabját nem exportálja: maga fogyasztja el. Száz szónak is egy a vége, a quiquendone-iaknak nincs szükségük senki emberfiára. Vágyaik korlátozottak, életvitelük szerény; nyugodtak, mérsékeltek, hidegek, flegmatikusak, egyszóval igazi flamandok, aminőkkel olykor még találkozhatni az Escaut meg az Északi-tenger között.

Második fejezet,
*amelyben van Tricasse polgármester és Niklausse tanácsos
meghányja-veti a város ügyeit*

- Gondolja? - kérdezte a polgármester.

- Gondolom - válaszolta néhány percnyi hallgatás után a tanácsos.

- Csak azért mondom, mert nem kell hübelebalázs módjára cselekednünk - szolt megint a polgármester.

- Immár tíz esztendeje beszélgetünk erről a felette súlyos üggyről - jegyezte meg Niklausse tanácsos -, s megvallom önnek, tiszteletre méltó van Tricasse-om, hogy még most sem vagyok képes rászánni magam a döntésre.

- Megértem habozását - bólintott a polgármester egy jó negyedórányi tűnődés után -, megértem habozását, s osztozom benne. Bölcsen tesszük, ha semmit sem határozunk, amíg a kérdést behatóbb vizsgálatnak alá nem vetettük.

- Annyi kétségtelen - folytatta Niklausse -, hogy a polgári biztosi állás fölösleges az olyan békés városban, mint amilyen Quiquendone.

- Elődünk - felelte nagy nyomatékkal van Tricasse -, elődünk sohasem állította, sohasem merészelt volna állítani valamely dologról, miszerint az kétségtelen. Minden állítás a cáfolat kellemetlen következményével járhat.

A tanácsos helyeslőleg biccentett, majd mintegy fél óra hosszat hallgatott. Amikor letelt ez az idő, melynek során a tanácsos és a polgármester a kisujját sem mozdította, Niklausse megkérdezte van Tricasse-tól, vajon elődje - idestova húsz éve - nem jutott-e arra a gondolatra, melyre ő, tudniillik, hogy meg kellene szüntetni a Quiquendone városát évi ezerháromszázhetvenöt frankkal és néhány centime-mal megterhelő polgári biztosi állást.

- De igen - válaszolta a polgármester, kezét méltóságos lassúsággal emelve derült homlokához -, de igen; hanem e nemes férfiú meghalt, mielőtt határozatot hozott volna, akár e tekintetben, akár bárminő egyéb adminisztratív rendszabály vonatkozásában. Bölcs ember volt. Miért is ne tennék magam is úgy, mint ő?

Niklausse tanácsosnak egyetlen olyan érv sem jutott az eszébe, mely a polgármester véleménye ellen szólhatott volna.

- Az az ember - tette hozzá nyomatékosan van Tricasse -, aki úgy hal meg, hogy életében soha semmire nem határozta el magát, már-már sűrölja az evilági tökéletességet!

E szavakkal a polgármester a kisujja bögyével megnyomott egy tompított hangú csengőt, amely nem is annyira hangot, mint inkább sóhajtást hallatott. Szinte azon nyomban könnyed léptek csoszantak a folyosón. Egy süppedő plüssön surranó egér nagyobb zajt vert volna. Föltárult a szoba olajozott pántú ajtaja. Egy hosszú varkocsú szőke leány jelent meg: Suzel van Tricasse, a polgármester egyetlen gyermeke. Egy alaposan megtömött pipát meg egy parázstartó rézüstöt nyújtott át apjának, s anélkül, hogy megmukkant volna, már el is tűnt, éppoly nesztelenül, mint ahogy bejött.

A tiszteletre méltó polgármester rágyújtott irtatlan szerkentyűjére, s csakhamar kékes füstfelhőbe veszett, átengedve Niklausse tanácsost elmélyült töprengésének.

A szoba, melyben a quiquendone-i ügyek intézésével megbízott két kiváló személy ily módon csevegett, egy sötétlő fafaragásokkal gazdagon díszített szalon volt. Akkora tűztérrel, hogy egy tölgyfa eléghetett, egy ökör megsülhetett volna benne, magas kandalló töltötte ki szinte

teljesen a fogadószoba egyik falfelületét, szemben a rácsos ablakkal, amelynek pingált üvege lágyan megsűrte a napsugarakat. A kandalló fölött antik keretben függött valamiféle jóembernek állítólag Hemling festette képmása, mely alkalmasint a van Tricasse-ok egyik őst ábrázolhatta; emezek családfája a tizennegyedik századig vezethető hitelesen vissza, addig a korig, amikor a flamandoknak és Gui de Dampierre-nek Hapsburg Rudolf császárral gyűlt meg a bajuk.⁶

Ez a szalon a polgármester házának, Quiquendone egyik legkellemesebb épületének volt része. A házat a város legkülönösebb építményeként is emlegették, minthogy flamand ízlés szerint és mindazzal a váratlan, szeszélyes, pittoreszk, bolondos elemmel tarkítva készült, amelyet a csúcsíves építészet csak ismer. Egy karthauzi kolostor vagy egy süketnéma-intézet sem lehetett volna csendesebb ennél a lakóháznál. Itt a zaj ismeretlen fogalom volt; itt nem jártak, hanem siklottak, nem beszéltek, hanem suttogtak. Pedig asszonyok sem hiányoztak a házból, amely van Tricasse polgármesteren kívül Brigitta asszonynak, azaz van Tricasse-nének, továbbá leányuknak, Suzel van Tricasse-nak és Lotchè Janshéu szolgálónak adott hajlékot. Illő még megemlítenünk Hermance nénit, a polgármester vénkisasszony nővérét, aki a Tatanémance névre is hallgatott, attól az időtől fogva, hogy Suzel unokahúga kicsi korában így nevezte el. Nos, a ház - a vizály, a lárma, a szószátyárkodás eme hármas forrása ellenére - csendes volt, akár a sivatag.

A polgármester ötvenesztendő volt, sem nem kövér, sem nem sovány; sem nem alacsony, sem nem magas; nem volt se öreg, se fiatal; se pirospozsgás, se sápadt; se vidám, se szomorú; se elégedett, se morcos; se erélyes, se pipogya; se büszke, se alázatos; se jó, se rossz; se bőkezű, se fukar; se bátor, se gyáva; se túl sok, se túl kevés; *ne quid nimis* - egy szó, mint száz: mindenben mértékletes ember. Hanem mozdulatainak kikölkenthetetlen lassúságából, kissé lecsüngő alsó állkapcsából, örökösen fölfont felső szemhéjából, ránctalan, sárga, rézlemezszerűen sima homlokából, lappadt izmaiból egy fiziognómus játszi könnyedséggel kiolvasta volna, hogy van Tricasse polgármester maga a két lábon járó flegma. Soha semmiféle indulat - sem düh, sem szenvedély - nem készítette e férfiú szívét hevesebb dobogásra, sem pirulásra arcát; szembogarát sosem szűkítette össze indulat, még a legenyhébb bosszúság sem. Véletlenül sem viselt mást, mint sem nem túl bő, sem nem túl szűk, jó minőségű ruhadarabokat, amelyeket képtelen volt elkoptatni. Jókora, négyszögletes, tripla talpú, ezüstcsatos cipői élettartamukkal egészen kétségbeejtették a cipészt. Széles kalpagot viselt, abból az időből valót, amikor Flandria végleg különvált Hollandiától, ami annyit tesz, hogy e tiszteletébresztő fejfedő negyvenesztendő múlta tekinthetett vissza. Dehát édes istenkém, a testet csakúgy, mint a lelket, az öltözéket csakúgy, mint a testet a szenvedélyek koptatják, márpedig a mi nagyra becsült, apatikus, érzéketlen, közönyös polgármesterünk nem volt szenvedélyes semmiben. Nem koptatott el semmit, nem kopott ő maga sem, s épp ezért volt ő a megfelelő ember Quiquendone-nak és nyugodt lakosainak vezetésére.

Csakugyan: a város is éppoly csendes volt, mint van Tricasse háza. És a polgármester ebben a békés hajlékban óhajtotta elérni az emberi kor végső határát, de úgy, hogy előbb még kikísérje feleségét; a derék Brigitta asszonyt a temetőbe, hol van Tricasse-né aligha lel majd mélyebb nyugalomra annál, mint amelyet immár hatvan éve a föld színén élvez.

Ez magyarázatra szorul.

⁶ A „p” betű nem véletlen: Verne a játékos történelmi anakronizmust jelzi vele; aminthogy Memling nevét is szabadon változtatja Hemlingre. A van Tricasse-ok családfáját illetően azonban ellentmondásba kerül önmagával, a továbbiakban ugyanis meglátjuk, hogy a városka élén már a XII. században is egy van Tricasse állt.

A van Tricasse családot akár *Jeannot családnak* is lehetett volna hívni. Íme miért:

Mindenki tudja, hogy e nevezetes személyiség kése éppoly híres-nevezetes, mint gazdája, s nem kevésbé elnyúhatetlen, hála annak a szüntelenül megismételt műveletnek, amely abból áll, hogy a nyelet, amikor elkopott, kicserélik, s később ugyanezt teszik az elvásott pengével is. Pontosan ezt az eljárást alkalmazták időtlen idők óta a van Tricasse családban is, mégpedig a természet némileg sajtós hozzájárulásával. 1340 óta mindig az volt a helyzet, hogy aki van Tricasse özvegyen maradt, az elvett egy nála fiatalabb van Tricasse lányt, aki aztán, özvegyeségre jutván, ismét frigyre lépett, életét egy nála fiatalabb van Tricasse-éhoz kötve, aki később, megözvegyülvén... és így tovább, töretlen folyamatossággal. Mindenki gépies szabályossággal halálozott el. Márpedig a mélyen tisztelt Brigitta asszony már a második férjénél tartott, s hacsak el nem hanyagolja elemi kötelességeit, nála tíz évvel ifjabb hitestársa előtt kell átvonulnia a másvilágra, hogy helyet szorítson egy új van Tricasse-nénak. Amire a tiszteletre méltó polgármester erősen számított is, hogy meg ne törje valahogy a családi hagyományt.

Ilyen volt ez a békés és hallgatag ház, amelynek ajtai nem nyikorogtak, ablaküvegei nem rezegtek, parkettái nem ropogtak, kéményei nem fűjtettek, szélkakasai nem csikorogtak, bútorai nem percegtek, lakatai nem zörögtek, lakói pedig annyi zajt sem csaptak, mint tulajdon árnyékuk. Az isteni Harpokratész bizonyára ezt az otthont választotta volna a csönd templomául.

Harmadik fejezet,

amelyben nagy dérrrel-dúrral és váratlanul betoppan Passauf biztos

Midőn a fentebb említett érdekesítő beszélgetés a tanácsos és a polgármester között elkezdődött, délután háromnegyed három volt. Tricasse háromnegyed négykor gyújtott rá terebélyes pipájára, melybe negyed font dohány fért, s csupán öt óra harmincöt perckor hagyta abba a szívását.

Ez idő alatt a két fél egyetlen szót sem váltott.

Hat óra tájban a tanácsos, aki mindig az elhallgatás, vagyis a szónoki ki-nem-mondás eszközével élt, e szavakkal vette föl ismét a beszéd fonalát:

- Nos, hát elhatároztuk magunkat?...

- Arra, hogy nem határozunk el semmit - válaszolta a polgármester.

- Azt hiszem, van Tricasse, hogy végeredményben igaza van.

- Én is azt hiszem, Niklause. A polgári biztost illető döntésünket akkor hozzuk meg, ha tájékozottabbak leszünk... majd... Egy hónapon igazán nem múlik a dolog.

- Még egy éven sem - felelte Niklause, széjjelhajtogatva zsebkendőjét, amelyet aztán, meg kell adni, tökéletes tapintattal használt.

Újabb csönd következett, s tartott egy jó óra hosszat. A beszélgetésben beállott újabb szünetet semmi sem zavarta meg, még az sem, hogy megjelent a ház kutyája, a gazdájánál egy fikarcnyival sem kevésbé flegmatikus, derék Lento, s jólnevelten körbejárta a fogadószobát. Pazar eb! A fajtájabeliek példaképe lehetne. Ha papírmáséból lett volna, görgőkkel a tappancsain, akkor sem verhetett volna kevesebb zajt e látogatásával.

Nyolc óra felé, miután Lotchè behozta a csiszolt üvegű antik lámpást, a polgármester így szólt a tanácsoshoz:

- Egyéb sürgős elintézendők nincsenek, Niklausse?

- Nem, van Tricasse, tudtommal nincsenek.

- De hát mintha azt hallottam volna, hogy az audenarde-i kapu tornya leomlással fenyeget - így a polgármester.

- Csakugyan - felelte a tanácsos -, s igazán nem lennék meglepve, ha egy szép napon rászakadna egy járókelőre.

- Ó! - sóhajtott a polgármester -, remélem, mielőtt efféle szerencsétlenség történne, hozunk valamilyen határozatot e torony dolgában.

- Remélem, van Tricasse.

- Vannak ennél sürgősebb tennivalóink is.

- Kétségtelenül - helyeselt a tanácsos -, példának okáért a bőrárucsarnok ügyében.

- Még mindig ég? - kérdezte a polgármester.

- Még mindig, három hét óta.

- Nem úgy döntöttünk a tanácsban, hogy hagyjuk leégni?

- De igen, van Tricasse, mégpedig az ön indítványára.

- Nem ez-e a legbiztosabb és legegyszerűbb módja annak, hogy úrrá legyünk a tűzvészen?

- Vitathatatlanul.

- Nos hát akkor várjunk. Ez minden?

- Ez minden - bólintott a tanácsos, megvakarva a homlokát, mint aki meg akar bizonyosodni arról, hogy nem felejt el semmi fontosat.

- Ja! - jutott a polgármester eszébe. - Nem hallott arról a csőrepedésről, amely előtéssel fenyegeti az alacsonyan fekvő Szent Jakab negyedét?

- Tényleg - felelte a tanácsos. - Elégge bosszantó, hogy ez a csőrepedés nem a bőrárucsarnok fölött keletkezett! Akkor természetesen eloltotta volna a tüzet, nekünk pedig megtakarította volna a sok tanácskozást.

- Ugyan már, Niklausse - jelentette ki a tiszteletre méltó polgármester -, nincs ésszerűtlenebb dolog a balesetknél. Semmi kapcsolat nincs közöttük, s az ember hiába akarná az egyiket a másik ellen kijátszani.

Jó időbe telt, amíg a polgármester barátja és társalgó partnere megemésztette van Tricasse-nak e finom észrevételét.

- Ejnye már! - kiáltott föl Niklausse tanácsos néhány pillanat múltán. - Még szót sem ejtettünk a mi nagy ügyünkről!

- Miféle nagy ügyről? Van egyáltalán valamilyen nagy ügyünk? - érdeklődött a polgármester.

- De mennyire! A városi világítás.

- Ja, igen - mondta a polgármester -, ha emlékezetem nem csal, ön az Ox doktor-féle világításról beszél.

- Pontosan. Nos?

- A dolog halad, Niklausse - felelte a polgármester. - Már a csövek lefektetésénél tartanak, a gyár pedig teljesen fölépült.

- Talán egy kissé elsiettük ezt a dolgot - vélte a bólogató tanácsos.

- Talán - helyeselt a polgármester -, de mentségünkre szóljon, hogy Ox doktor maga fedezi kísérletét, mindenestől. Nekünk az egész egyetlen fabatkába sem kerül.

- Szó ami szó, ez igazán mentségünk lehet. No meg, az embernek lépést kell tartania századával. Ha a kísérlet sikerül, Quiquendone lesz az első flandriai város, amelynek világítását az oxy... Hogy is hívják azt a gázt?

- Oxy-hydrikus gáz.

- Szóval, amelynek világítását az oxy-hydrikus gáz adja.

E pillanatban nyílt az ajtó, s Lotchè jelentette, hogy a polgármester vacsorája tálalva van.

Niklausse tanácsos fölkel, hogy elbúcsúzzék van Tricasse-tól, aki ennyi határozathozatal, ilyen sok ügy megbeszélése után alaposan megéhezett. Majd megállapodtak, hogy egy nem túlon túl közeli napra összehívják a városatyák gyülekezetét, eldöntendő, vajon hoznak-e valamilyen átmeneti döntést az audenarde-i torony valóban sürgős kérdésében.

Ezután az egyik nagy tekintélyű tisztségviselő lekísérte a másikat a ház kapujához. A földszintre érve, a tanácsos meggyújtott egy kis lámpást, hogy lásson a sötét quiquendone-i utcákon, ahol még nem világolt az Ox doktor-féle fény. Az éjszaka sötét volt, s könnyű októberi köd telepedett a városra.

Niklausse tanácsos távozásának előkészületei egy jó negyedórát vettek igénybe, mert a derék embernek, miután lámpását meggyújtotta, még föl kellett húznia hajlékony tehénbőr kalucsniját és birkabőről készült vastag, egyujjas kesztyűjét; ezután fölhajtotta császárcabátjának bundagallérját, szemére húzta nemezkalapját, jól megmarkolta súlyos esernyőjének hollócsőrfogantyúját, s nekikészült, hogy kilép az utcára.

Abban a pillanatban, amikor a gazdájának világító Lotchè éppen el akarta húzni a kapu reteszt, odakünnről váratlan lárma harsant föl.

Igen! bármily valószínűtlenül hangozzék is, lárma, valódi lárma, minőt a város aligha hallott az örtonynak a spanyolok általi 1513-as megvétele óta, szörnyűséges lárma riasztotta föl a vénséges van Tricasse ház mélyen alvó visszhangjait. Odakünn megdöngették a kaput, amely e szent napig szűz maradt minden brutális érintéstől! Egy robusztus kéz újra meg újra megdöngette valamiféle ütőszerszámmal, alkalmasint furkósbottal! A csapások zajába hívó kiáltások vegyültek. Az alábbi szavakat lehetett tisztán kivenni:

- Van Tricasse úr! polgármester úr! nyissa ki, nyissa ki hamar!

A polgármester és a tanácsos teljesen elhűlve, némán meredt egymásra. Ami történt, meghaladta képzelőerejüket. Ha a fogadószobában elsütötték volna a vár 1385 óta parlagon heverő öreg csatakigyóját, a van Tricasse házbéliek akkor sem estek volna jobban a képükre. Kérem, nézzék el nekünk ezt a kifejezést, s pontossága kedvéért bocsássák meg alpári mivoltát.

Ezenközben a dörömbölés, kiáltás, szólóngatás megkettőződött. Lotchè, hidegvérét visszanyerve, nagy bátran megszólalt:

- Ki az? - kérdezte.

- Én vagyok! én! én!

- Ki az az én?

- Passauf biztos!

Passauf biztos! Éppen az az ember, akinek posztját immár tíz esztendeje meg akarják szüntetni. Mi történt hát? Lehet, hogy a burgundok megszállták Quiquendone-t, mint a XIV. században?! Csekélyebb jelentőségű esemény aligha hozhatta ki ennyire a sodrából Passauf biztost, aki a nyugalmat és a flegmát illetően még a polgármester mögött sem maradt el.

Van Tricasse egy intésére (szót a tiszteletre méltó férfiú egy felet se bírt volna kinyögni) a reteszt elhúzták, s a kapu kinyílt.

Passauf biztos berontott az előszobába. Az ember azt hitte volna, orkán zúdul be.

- Mi történt, biztos úr? - kérdezte Lotchè, a bátor leány, aki a legsúlyosabb körülmények közt sem vesztette el soha a fejét.

- Hogy mi történt! - kiáltott föl Passauf, akinek kerekre tágult szeme őszinte fölindulást tükrözött. - Az történt, hogy Ox doktor házából jövök, ahol fogadás volt, s ezen...

- Ezen? - nógatta a tanácsos.

- Ezen egy olyan civakodásnak voltam tanúja, hogy... Polgármester úr, politikáról volt szó!

- Politikáról! - visszhangozta van Tricasse, s parókájába túrt.

- Politikáról! - biccentett Passauf biztos. - Ilyesmire talán száz éve ha utoljára sor került Quiquendone-ban. Nos, a vita egyre hevesebbé vált. André Schut ügyvéd és Dominique Custos, az orvos olyan dühödten csapott össze, hogy a dolog könnyen lovagias üggyé fajulhat...

- Lovagias üggyé! - hápogott a tanácsos. - Párbaj! Párbaj Quiquendone-ban! De hát miket vágtak egymás fejéhez Schut ügyvéd meg Custos orvos?

- Az orvos szó szerint ezt mondta ellenfelének: „Ügyvéd úr, úgy vélem, ön egy kissé messzire megy, s nem ügyel eléggé a szavaira!”

Van Tricasse összecsapta a kezét. A tanácsos elsápadt, s kiejtette kezéből a lámpást. A biztos bólogatott. Valóban szembetűnően kihívó mondat, s hogy éppen a helység két ilyen tiszteletre méltó polgára között kellett elhangoznia!

- Ez az orvos, ez a Custos - suttogta van Tricasse - szemlátomást veszedelmes, forrófejű ember! Jöjjenek, uraim!

Minekutána Niklausse tanácsos és a biztos fölvonultak van Tricasse polgármesterrel a szalonba.

Negyedik fejezet,

amelyben Ox doktor elsőrangú fiziológusnak és merész kísérletezőnek bizonyul

Kicsoda hát ez a különös névre hallgató Ox doktor? Nyilvánvalóan eredeti egy fickó, ám egyszersmind merész tudós is, fiziológus, akinek munkáit Európa valamennyi tudósa ismeri és nagyra értékeli; szerencsés vetélytársa a Davyknak, Dartonoknak, Bostockoknak, Menzieseknek, Godwinoknak, Vierordtoknak, mindazoknak a nagy szellemeknek, akiknek jóvoltából a fiziológia a modern természettudományok élére lendült.

Ox doktor köpcös, közepes termetű férfi volt, ami pedig éveinek számát illeti... de a koráról éppúgy nem tudunk semmi bizonyosat, mint nemzetiségéről. Mellesleg ennek semmi jelentősége. Elegendő tudnunk, hogy különös, forróvérű és zabolátlan személyiség volt, különc, aki mintha egy Hoffmann-kötetből lépett volna ki; olyan ember, aki - ez nem tűr kétséget - saját-ságos ellentéte Quiquendone lakosságának. Rendíthetetlenül bízott önmagában, elméleteiben.

Jólesett ránézni, mert mindig mosolygott, továbbá emelt fővel, laza tartással, könnyedén, fesztelenül járt-kelt, magabiztos tekintettel, tágra nyílt, széles orrcimpákkal; húsos szája nagy lélegzetvételekkel szívta be a levegőt. Ő aztán eleven volt, nagyon is eleven, szervezete ugyancsak fölszerelve mindennel; állandó mozgathatnékja volt, ereiben higany folyt, talpában száz tú bizsergett. Nem is bírt soha megülni egy helyben, s minduntalan heves taglejtésekkel kísérte szavai áradatát.

Gazdag volt-e hát ez az Ox doktor, hogy a saját zsebére nekiállt egy egész város világítását megoldani?

Valószínűleg, ha ilyen kiadást vállalt; más választ nem adhatunk erre a tapintatlan kérdésre.

Ox doktor öt hónapja érkezett Quiquendone-ba laboránsával, Gédéon Ygène-nel,⁷ egy nyakigláb, szikár férfival, aki égimeszelő létére sem volt kevésbé eleven mesterénél.

Mármost mivégre is ajánlotta föl Ox doktor, hogy a saját költségén hozza létre a város világítását? Miért szemelte ki éppen a quiquendone-iakat, ezeket a flamandoknál is flamandabb polgárokat; miért épp az ő városukat kívánta egy példa nélkül álló világítás áldásaiban részesíteni? Nem szándékszik-e ezen a címen valamely nagyszabású fiziológiai kísérletbe fogni, *in anima vili*?⁸ Ugyan miben sántikálhat ez a hóbortos alak? Ez az, amit nem tudunk, Ox doktornak nem lévén más bizalmasa, mint laboránsa, Ygène, aki egyébként vakon engedelmeskedik neki.

Ox doktor - látszatra legalábbis - egyszerűen azért vállalkozott a város megvilágítására, mert erre szükség volt, „különösen éjszaka”, amint azt Passauf biztos éleselméjűen megjegyezte. Létesült is egy világítógázgyár. A gázorák használatra készen álltak, az úttestek alatt húzódó csővezetéknek pedig hamarosan széjjel kellett gázlámpák alakjában ágaznia középületekbe, sőt a haladás néhány hívének magánlakába is.

Polgármesteri minőségében van Tricasse, illetőleg tanácsosi minőségében Niklausse, valamint néhány további virilista úgy vélte, illő engedélyeznie, hogy e modern világítást hozzá is bevezessék.

Ha az olvasó elfelejtette volna: a tanácsos és a polgármester főntebbi hosszú beszélgetése során elhangzott, hogy a város világítását nem a kőszénből nyert közönséges szénhidrogénnel kívánják megoldani, hanem egy modernebb és hússzor fényesebb gáz, a hidrogén és az oxigén elegyítéséből származó oxy-hydrikus gáz alkalmazásával.

Márpedig a doktor, ügyes vegyész és talpraesett fizikus lévén, nagy tömegben és olcsón volt képes e gázt előállítani, s még csak nem is Tessié du Motay úr eljárását követve, vagyis nátrium-manganátból, hanem egészen egyszerűen az enyhén savassá tett víznek egy olyan villamosteleg segítségével történő szétbontása révén, amelyhez új, általa föltalált alkotóelemeket használt föl. Ily módon nem volt szükség költséges anyagokra, sem platinára, sem görebekre, sem tüzelőre, sem a két gázt külön előállító kényes készülékre. Vízrel telt hatalmas kádakon villanyáram haladt keresztül, a folyadék pedig alkotórészeire, oxigénre és hidrogénre bomlott. Az oxigén az egyik oldalon távozott el; a hidrogén meg - volt cimborájánál kétszeres mennyiségben - a másikon. Mindkettőt külön tartályban fogták föl, ami lényeges óvintézkedés volt, hiszen ha ismét összekeveredtek volna, az irtózatos robbanást váltott volna ki. Ezt követőleg külön csövekben kellett útjuknak a különféle, ám egyaránt robbanásmentes égőkbe vezetnie. Ez az a pillanat, amikor rendkívül fényes lángnak kell föllobbannia, olyan-

⁷ Amint látható, Verne jó kedéllyel játszik a nevekkal. Passauf biztos neve németül ezt jelenti: „Figyelj”, Ox angolul: „ökör”, Ygène-nel kiegészítve pedig az oxigén francia nevét adja.

⁸ Jelentéktelen alanyokon.

nak, amely ragyogásban vetekszik a villanyfényvel, márpedig ez utóbbi - mint köztudott - Casselmann kísérletei szerint ezerszázhetvenegy gyertyával ér föl, se többel, se kevesebbel.

Bizonyos volt, hogy Quiquendone városa e nagyvonalú kombináció révén pazar világításhoz jut. Hanem ez volt Ox doktornak és laboránsának a legkisebb gondja, amint azt a továbbiak során majd meglátjuk.

Pontosan egy napra rá, hogy Passauf biztos akkora dérrrel-dúrral berontott a polgármesterhez, Gédéon Ygène és Ox doktor élénk beszélgetésbe merült közös dolgozószobájukban, az üzem főépületének földszintjén.

- Lám, Ygène, lám! - kiáltott föl kezét dörzsölve Ox doktor. - Látta őket tegnap a fogadásunkon, ezeket a derék, hidegvérű quiquendone-iakat, akik szenvedélyeik hőfoka tekintetében félúton vannak a szivacsok meg a korallok között? Látta, hogyan veszekedtek, hogyan kötekedtek egymással? Máris átalakultak, erkölcsileg és fizikailag egyaránt! S ez még csak a kezdet! Várjon, mi lesz itt még, ha majd nagyadagos kezelésben részesítjük őket!

- Valóban, főnök - válaszolta Gédéon Ygène, mutatoujja bögyével megvakarva hegyes orrát -, a kísérlet jól indul, s ha óvatosságból el nem zárom a csapatot, bizisten nem tudom, mi történik.

- Hallotta ezt a Schut ügyvédet, meg azt a Custos nevű orvost? - szólalt meg ismét Ox doktor. - Magában a mondatban nem volt az égvilágon semmi rossz, de az ilyesmi egy quiquendone-i szájából fölér egy egész sor olyasfajta átkozódással, amelyet Homérosz hősei vágnak egymás fejéhez, mielőtt kardot rántanának. Hej, ezek a flamandok! majd meglátja, mit faragunk belőlük egy napon!

- Hálátlanokat - felelte Gédéon Ygène annak az embernek a hangján, aki pontosan tudja, mire becsülje az emberi nemet.

- Eh! - legyintett a doktor -, számít is, hálásak lesznek-e nekünk avagy sem, ha egyszer a kísérlet sikerül!

- Egyébként - tette hozzá kaján mosollyal a laboráns -, nem kell-e attól tartanunk, hogy ekkora izgalomra készítetve légzőszerveiket, e derék quiquendone-iak tüdejében is némi roncsolódást idézünk elő?

- Annyi baj legyen - válaszolta Ox doktor. - Ha egyszer a tudomány érdeke így kívánja! Mit szólna ön ahhoz, ha a kutyák vagy a békák megtagadnák az élveboncolási kísérletekben való részvételt?

Föltehető, hogy ha megkérdeznék a békákat meg a kutyákat, ezek tennének is egynémely megjegyzést az élveboncolók üzelmeire; de Ox doktor a jelek szerint úgy vélte, hogy megcáfolhatatlan érvet lelt, mert nagyot, elégedett sóhajtott.

- Végeredményben igaza van, főnök - bólintott meggyőződéssel Gédéon Ygène. - Sehogy sem találhattunk volna ezeknél a quiquendone-iaknál jobb kísérleti alanyokat.

- De nem ám - helyeselt a doktor, minden szótagot hangsúlyozva.

- Megtapintotta már ezeknek a lényeknek a pulzusát?

- Százszor is.

- És milyen pulzusátlagot figyelt meg?

- Ötven sincs percenkint. Gondolja csak meg: egy város, ahol egy évszázad óta hírért sem hallották vitának, ahol a fuvarosok nem szitkozódnak, a kocsisok nem szapulják egymást, a lovak nem vadulnak meg, a kutyák nem harapnak, a macskák nem karmolnak! egy város, amelynek kihágási bírósága évszámra nem talál magának munkát! egy város, ahol nem rajonganak semmiért, sem a művészetért, sem az üzletért! egy város, ahol a csendőr csupán mítikus

lény, s ahol száz év alatt egyetlen árva lelket sem fogtak perbe! végezetül, egy város, ahol háromszáz esztendeje egyetlen ökölcsapás sem esett, egyetlen pofon sem csattant! Megértheti, Ygène mester, hogy ez nem mehet így tovább, s mi teszünk is róla.

- Remek! remek! - lelkezett a laboráns. - És hogy állunk a város levegőjével? megvizsgálta már, főnök?

- Nem mulasztottam el. Hetvenkilenc százalék nitrogén és huszonkilenc százalék oxigén,⁹ változó mennyiségű szénsavval és vízgőzzel. A szokásos arányok.

- Helyes, doktor, jól van - felelte Ygène mester. - A kísérlet nagyszabású és perdöntő lesz.

- Ha pedig perdöntő lesz - fűzte hozzá diadalmasan Ox doktor -, akkor átgyúrjuk a világot!

Ötödik fejezet,

*amelyben a polgármester és a tanácsos meglátogatja Ox doktort,
meg ami ebből a tényből következik*

Niklausse tanácsos és van Tricasse polgármester végre megtudta, milyen is egy izgatott éjszaka. Az Ox doktor házában lezajlott súlyos esemény hatására nem jött szemükre álom. Milyen következményei lesznek az ügynek? el nem tudták képzelni. Szükség lesz-e határozathozatalra? Az általuk képviselt városi hatóságnak bele kell-e majd a dologba avatkoznia? Netán rendeleteket kibocsátania, hogy effajta botrány elő ne forduljon többé? E kétségek alaposan fölzaklatták a tétova uraságokat. El is „határozta” a két városatya, még az este, elválás előtt, hogy másnap újra találkoznak.

Másnap tehát vacsora előtt van Tricasse polgármester személyesen átfáradt Niklausse tanácsoshoz. Barátját máris nyugodtabbnak találta. Ő maga is visszazökkent a rendes kerékvágásba.

- Semmi újság? - kérdezte van Tricasse.

- Tegnap óta semmi - felelte Niklausse.

- És Dominique Custos, az orvos?

- Róla éppúgy nem hallottam, mint André Schut ügyvédről.

Egy órányi olyan beszélgetés után, amely három sorban elferne, s amelyről fölösleges beszámolnunk, a tanácsos és a polgármester úgy határozott: meglátogatják Ox doktort, mégpedig azzal a be nem vallott céllal, hogy valamit kiszedjenek belőle.

Szokásával ellentétben, a két tekintélyes polgár, mihelyt a döntést meghozta, haladéktalanul hozzá is fogott végrehajtásához. Elhagyták a házat, s elindultak Ox doktor üzeméhez, mely a városon kívül emelkedett, pontosan annak az audenarde-i kapunak a közelében, amelynek tornya leomlással fenyegetett.

A polgármester és a tanácsos nem fogta karon egymást, *de passibus aequis* mentek, lassú és ünnepélyes léptekkel, amelyek másodpercenként alig tizenhárom hüvelykkel¹⁰ vitték előre őket. Különböző közigazgatási alanyaiknak is ez volt a szokásos menetsebessége; emberemlékezet óta senkit sem láttak szaladni Quiquendone utcáin.

⁹ Verne elszámolta magát, vagy pedig sajtóhiba csúszott a francia kiadásba. Hetvenkilenc meg huszonkilenc már száznyolc százalék volna.

¹⁰ Egy hüvelyk kb. 3 cm.

Időről időre, egy-egy csöndes és nyugodt útkereszteződésnél, valamely békés utcácska sarkán megállt a két notabilitás, hogy üdvözölje a járókelőket.

- Jó napot, polgármester úr - köszönt ezek egyike.
- Jó napot, barátom - válaszolta van Tricasse.
- Mi újság, tanácsos úr? - kérdezte egy másik járókelő.
- Semmi az égvilágon - felelte Niklausse.

Hanem azért olyik hökkent ábrázatról, egyik-másik kérdő tekintetről lerítt, hogy a város tud az előző napi összecsapásról. Pusztán van Tricasse útiránya is elegendő lehetett, hogy Quiquendone még leglassúbb felfogású lakosa is kitalálja: a polgármester nagy horderejű intézkedésre készül. A Custos kontra Schut affér mindenkinek fölcsigázta a képzeletét, de még senki sem foglalt állást egyik vagy másik fél oldalán. Ebből is látszott, hogy az ügyvéd csakúgy, mint az orvos, megbecsült személyiség volt. Schut ügyvéd, mivel sosem volt alkalma védőbeszédet tartani egy olyan városban, ahol védők és bírósági végrehajtók csupán emlékképeként léteztek, persze sosem veszített el pört. Ami pedig Custost, az orvost illeti, ő igen jeles szakember hírében állt, mivel, miként kollégái, minden betegségből kigyógyította a betegeket, kivéve abból, amely elvitte őket. Rossz szokás, amely sajnos valamennyi ország valamennyi orvosi karának valamennyi tagja körében elharapózott.

Az audenarde-i kapuhoz érve, a tanácsos és a polgármester óvatosan egy kis kitérőt tett, hogy elkerülje a torony „zuhanósugarát”, majd érdeklődéssel vette szemügyre a fenyegető objektumot.

- Azt hiszem, le fog dőlni - vélte van Tricasse.
- Magam is azt hiszem - válaszolta Niklausse.
- Hacsak alá nem dúcoljuk - tette hozzá van Tricasse. - De szükséges-e, hogy aládúcoljuk? Ez itt a kérdés.
- Valóban ez a kérdés - kontrázott Niklausse.

Csakhamar jelentkeztek a gyári portán.

- Előtalálható-e Ox doktor? - kérdezték.

Ox doktor mindig előtalálható volt a város első tisztségviselői számára, kiket azon nyomban be is vezettek a hírneves fiziológus dolgozószobájába.

Meglehet, hogy a két notabilitás egy jó órát is várt a doktor megjelenésére. Legalábbis ennek feltételezésére kell hajlanunk, abból ítélve, hogy a polgármester - életében először - némi türelmetlenséget tanúsított, társával egyetemben.

Ox doktor végül is belépett, s mindenekelőtt elnézést kért a várakoztatásért, de hát, ugye, jóvá kellett hagyni egy gázóra-tervet, kiigazítani egy kapcsolást... Egyébként minden pompásan halad! Az oxigénvezetékek máris le vannak fektetve. A városnak néhány hónapon belül káprázatos világítása lesz. A két előkelőségnek máris módjában áll megtekinteni a doktor dolgozószobájába nyíló csőrózsákat.

Ezután a doktor az iránt érdeklődött, vajon minek köszönheti a kitüntetést, hogy a polgármestert és a tanácsost fogadhatja.

- Hogy minek? Dehát önt akartuk látni, egyszerűen önt látni - felelte van Tricasse. - Már régóta nem volt önhöz szerencsénk. Mi alig járunk el valahová ebben a mi jó Quiquendone-unkban. Fél kézen meg lehet számlálni lépteinket és intézkedéseinket. Boldogok vagyunk, ha semmi sem zavarja meg az egyhangúságot...

Niklausse ránézett barátjára. A polgármester még sosem beszélt egy szuszra ennyit, mármint időfecsérlés és jókora szünetek nélkül. A tanácsos úgy látta, hogy van Tricasse némi - tőle igencsak szokatlan - könnyedséggel ölti egyik szavát a másikba. Magát Niklausse-t is a beszélhetnék ellenállhatatlan viszketege fogta el.

Ami Ox doktort illeti, ő figyelmesen és kajánul meredt a polgármesterre.

Van Tricasse, aki soha másként nem cserélt eszmét, mint egy jó karosszékben kényelmesen hátradőlve, ezúttal fölkel. Tudjisten, miféle, a vérmérsékletével homlokegyenest ellentétes ideges fölindulás vett rajta ez alkalommal erőt. Még nem gesztikulált, de már közel állt hozzá. A tanácsos a maga részéről a lábikráját dörzsölgette, s lassúakat, mélyeket lélegzett. Tekintete kigyúlt. Niklausse szilárdan „elhatározta”, hogy ha törik, ha szakad, segítségére lesz urának és barátjának, a polgármesternek.

Van Tricasse tehát fölkel, tett néhány lépést, majd visszatelepedett korábbi helyére, szemközt a doktorral.

- S hány hónapon belülre - kérdezte kissé emeltebb hangon -, hány hónapon belülre ígéri ön munkálatainak befejezését?

- Három-négy hónapról van szó, polgármester úr - válaszolta Ox doktor.

- Három-négy hónap hosszú idő! - jegyezte meg van Tricasse.

- Nagyon is hosszú - tódította Niklausse, aki nem bírván magát türtőztetni, szintén föl pattant.

- Ennyi időre van szükségünk a művelet lebonyolításához - felelte a doktor. - A munkások, akiket kénytelenek voltunk Quiquendone lakosai közül toborozni, nem valami hű-de-fürgék.

- Hogyhogy nem fürgék! - csattant föl a polgármester, aki e szót, úgy látszik, személyes sértésnek tekintette.

- Nem bizony, polgármester úr - tartott ki állítása mellett Ox doktor. - Egy francia munkás tízszer annyit végezne egy nap alatt, mint az ön emberei, akik, hisz tudja, vérbeli flamandok!...

- Flamandok! - kiáltott föl Niklausse tanácsos, s a keze ökölbe szorult. - Miféle értelmet óhajt ön e szónak tulajdonítani?

- De hát a... azt a kedves értelmet, amelyet mindenki tulajdonít neki - válaszolta mosolyogva a doktor.

- Ejnye már, jóuram - fakadt ki a polgármester, föl-alá járkálva a dolgozószoba egyik sarkától a másikig -, nem szeretem az efféle célozgatásokat. Tudja meg, hogy a quiquendone-i munkások fölérnek a világ bármely városának munkásaival, és mi nem megyünk sem Párizsba, sem Londonba például. Ami pedig az ön munkálatait illeti, kérem, siettesse befejezésüket. Utcáink burkolata föl van szedve, hogy az ön csövezetékét le lehessen fektetni, ez pedig forgalmi akadályt képez. Az lesz a vége, hogy a kereskedelem panaszt tesz, én pedig, mint felelős hivatalnok, nem kívánom kitenni magamat jogos szemrehányásoknak!

Derék polgármester! Kereskedelemről beszélt, meg forgalomról; hogyhogy e szokatlan szavaktól ki nem pállott az ajka? Tulajdonképpen mi játszódhatott le benne?

- A város - tette hozzá Niklausse - különben sem lehet el tovább világítás nélkül.

- No hát, tudja - jegyezte meg a doktor -, egy város, amely nyolc-kilencszáz évet ráért várni...

- Egy okkal több - vágott vissza a polgármester, jól megnyomva a szót. - Más idők, más szokások! A világ halad; mi sem akarunk lemaradni! Ragaszkodunk hozzá, hogy utcáink egy hónapon belül ki legyenek világítva, ellenkező esetben ön minden napi késedelemért tekin-

télyes kártalanítási díjat tartozik majd fizetni! S mi volna, ha a sötétségben holmi verekedés találna kitörni?

- Úgy ám - harsogott Niklausse -, egy flamandnak elegendő egyetlen szikra, hogy föllobbanjon! Flamand, az flamma, vagyis láng!

- És ha már itt tartunk - vágott barátja szavába a polgármester -, a városi rendőrség főnöke, Passauf biztos jelentette nekünk, hogy tegnap este az ön termeiben, doktor úr, vitára került sor. Tévedésen alapul-e az az állítás, miszerint politikai vitáról volt szó?

- Nem, polgármester úr - felelte Ox doktor, alig bírva elfojtani elégedett sóhaját.

- S vajon nem került-e összezőrdülésre sor Dominique Custos orvos és André Schut ügyvéd között?

- De igen, tanácsos úr; hanem, az elhangzott kitételekben nem volt semmi különös.

- Semmi különös! - hördült fel a polgármester -, még hogy semmi különös nincs abban, ha egy ember azt mondja egy másiknak, hogy az nem ügyel eléggé a szavaira! De hát honnan szalajtották önt, uram? Hát nincs tisztában azzal, hogy Quiquendone-ban ez a legsajnálatosabb következményekkel járhat? Merészelne csak ön, uram, vagy akárki más velem beszélni így...

- Vagy velem!... - tette hozzá Niklausse tanácsos.

E fenyegető szavak elhangzása után a két notabilitás karbafont kézzel, égnek meredő hajjal nézett farkasszemet Ox doktossal, készen arra, hogy csúnyán elbánjanak vele, ha csupán egyetlen gesztusa vagy akár csak szemvillanása is az ellenkezés szándékáról tanúskodnék.

Ám a doktornak arcizma sem rándult.

- Mindenesetre, uram - folytatta a polgármester -, önt teszem felelőssé azért, ami az ön házában történik. Az én dolgom, hogy szavatoljam e város nyugalmát, s nem tűröm, hogy megzavarják. A tegnap lezajlott események többé meg nem ismétlődhetnek, különben tudni fogom a kötelességemet, uram. Megértette? De hát feleljen, uram!

E szavakat a polgármester, akin féktelen izgalom lett úrrá, a düh teljes hangerejével harsogta el. Pulykaméreg öntötte el a tiszteletre méltó van Tricasse-t, s ezt alighanem a szoba falain túl is hallották. Végül, egészen magánkívül, látva, hogy a doktor nem válaszol a kihívásra, a város feje így szólt:

- Jöjjön, Niklausse.

S úgy bevágva az ajtót, hogy az épület beleremegett, a polgármester távozott, maga után vonszolva a tanácsost.

Kint az utcán, mintegy húsz lépés után apránként lehiggadt a két nagy tekintélyű férfiú. Járásuk lelassult, tartásuk megváltozott. Arcukon kihunytt a pír. Ábrázatuk vörösből rózsaszínre váltott vissza.

S negyedórával az üzemből való távozásuk után van Tricasse szelíden mondta Niklausse tanácsosnak:

- Milyen szeretetre méltó ember ez az Ox doktor! Mindig a legnagyobb öröm lesz a számomra, ha láthatom.

Hatodik fejezet,
amelyben Frantz Niklausse és Suzel van Tricasse terveket sző

Olvasóink tudják, hogy a polgármesternek volt egy leánya. De bármily éleslátóak is, nem sejthetik, hogy Niklausse tanácsosnak meg egy fia volt, Frantz úr. S még ha kitalálták volna is, semmiből sem következethettek arra, hogy Frantz a vőlegénye volt Suzelnek. Hozzá kell tennünk, hogy a két ifjú embert az ég is egymásnak teremtette: ők ketten úgy szerették egymást, amint az már Quiquendone-ban szokás.

Ne tessék azt képzelni, hogy ebben a kivételes városban az ifjú szívek nem dobogtak. Dobogtak azok, csak hát tempósan. Az emberek itt is megházasodtak, mint a világ bármelyik városában, de ráérősen. A jegyesek tanulmányozni kívánták egymást, mielőtt a szörnyűséges köteléket nyakukba vették volna, a tanulmányok pedig legalább tíz esztendeig tartottak, akár a kollégiumban. Ennél korábban ritkán nyilvánítottatott bárki is „érettnek”.

Úgy bizony, tíz év! tíz évig tartott az udvarlás! És hát olyan sok-e ez valójában, ha arról van szó, hogy két ember egy életre fonja össze sorsát? Tíz esztendőbe telik, amíg az emberből mérnök vagy orvos, ügyvéd vagy megyei tanácsos lesz; hogy is sajátíthatnók el hamarabb épp a férjje váláshoz szükséges ismereteket? Ez képtelenség! S úgy hisszük, akár vérmérsékletük folytán, akár ésszerű belátásból, de a quiquendone-iak cselekszenek helyesen, amikor tanulmányi idejüket illetéknépp meghosszabbítják. Amikor azt kell látnunk, hogy más, szabados és meggondolatlan városokban alig néhány hónap leforgása alatt hoznak tető alá házasságokat, az ember a legszívesebben csak vállat vonna, s azon lenne, hogy mielőbb elküldje a szóban forgó legényeket és leányokat Quiquendone kollégiumába, illetve leányneveldejébe.

Fél évszázad során mindössze egyetlen olyan házasságot jegyezték itt föl, amelyhez két év kellett, s az is csaknem rossz véget ért!

Egyszóval, Frantz Niklausse szerette Suzel van Tricasse-t, de szelíden, ahogyan akkor szeret az ember, ha kerek tíz esztendő áll előtte, mígnem elnyerheti szerelme tárgyát. Frantz hetente egyszer, meghatározott órában elment Suzelért, s kísért vele a Vaar partjára. Nem mulasztotta el magával vinni horgászbotját, s Suzel sem feledkezett meg hímzövásznáról, amelyre csinos ujjai a legvalószínűtlenebb virágokat varázsolták.

Illő e helyütt azt is közölnünk, hogy Frantz huszonkét éves fiatalember volt, hogy orcáján amolyan őszibarack-hamv pelyhedzett, s végül, hogy a hangja még csak épp a minap mélyült egy oktávnyit.

Ami Suzelt illeti, ő szőke volt és rózsás. Tizenhét tavaszt látott, s nem vetette meg a horgászást. Pedig fura foglalatosság ez: arra szorítja az embert, hogy túljárjon a márna eszén. De Frantz szerette. Ez az időtöltés megfelelt vérmérsékletének. Annyira türelmes lévén, amennyire csak lehet az ember, kedvét lelte abban, hogy réveteg szemmel kövesse a víz színén rezgő parafadugót; képes volt akármeddig várni, s amikor hatórányi üldögélés után valamely aprócska márna, megszánya őt, hajlandónak mutatkozott kifogatni magát, a fiatalember boldog volt, bár óvakodott megindultságának bármiféle tanújelét adni.

E napon a két jövődöbeli (úgy is mondhatnók: a két jegyes) ott ült a zöldellő vízparton. Az áttetsző vizű Vaar ott locsogott néhány lábnyira alattuk. Suzel gondtalanul öltögetett. Frantz gépiesen vissza-visszaemelte botját balról jobbra, majd hagyta, hogy az árral ismét lesodródjék jobbról balra. A márnák szeszélyes körtáncot lejtettek a dugó körül, miközben a horog elárvultan bódorgott a mélyben.

Frantz időnkint megszólalt:

- Azt hiszem, harap, Suzel. - De rá nem emelte volna tekintetét a leányra.
- Gondolja, Frantz? - válaszolta ilyenkor Suzel, s munkáját egy időre félbehagyva, meghatott szemmel kísérte vőlegénye zsinégét.
- Nem, mégsem - szólt aztán a fiú. - Mintha egy kis rántást éreztem volna. Tévedtem.
- Majd csak harap, Frantz - hangzott Suzel tiszta és lágy hangja. - De ne felejtsem el időben „bevágni”. Mindig elkésik egy-két másodperccel, s ezalatt a márna elillan.
- Átvenné egy kicsit a botot, Suzel?
- Szíves-örömezt, Frantz.
- Akkor adja ide nekem a hímzését. Meglátjuk, vajon a tűhöz jobban konyítok-e, mint a horoghoz.

A leány ezzel reszkető kezébe fogta a horgászbót, a fiatalember pedig öltögetni kezdte a tút a hímzés szemei közt. S órák hosszat ekként váltottak édes szavakat, szívük meg szaporábban kezdett verdesni, mihelyt a parafa megrándult a vízen. Hej! vajha sosem felednék el ezeket az elragadó órákat, amikor egymás mellett üldögélve a folyóvíz locsogását hallgatták!

Történetünk pillanatában a nap már meglehetősen alant állott a szemhatáron, s a hal Suzel és Frantz egyesített igyekezte ellenére sem „harapott”. A márnák ezúttal nem voltak irgalmas kedvükben, s kinevették a két ifjú embert, akik voltak annyira igazságszeretők, hogy ezért meg ne orroljanak rájuk.

- Máskor majd több szerencsével járunk, Frantz - mondta Suzel, amikor az ifjú horgász visszatűzte szúzen maradt horgát a fenyődeszkára.
- Reméljük, Suzel - felelte Frantz.

Majd elindultak egymás mellett hazafelé, egyetlen szó nélkül, éppoly némán, akár előrevetülő árnyékuk. Suzel igen nagynak látta árnyképét a lebukó nap ferde sugaraiban, Frantzt pedig soványnak, olyan soványnak, amilyen a hosszú horgászbót, amelyet a kezében tartott.

Megérkeztek a polgármester háza elé. A fényes útestet zöld fücsomók szegélyezték; dehogyan gyomlálta volna ki őket bárki is, hiszen kipárnázták az utcát, s fölfogták a léptek zaját.

Épp mielőtt a kapu kinyílt volna, Frantz a kötelességének érezte, hogy így szóljon mátkájához:

- Tudja, Suzel, közeleg a nagy nap.
- Csakugyan közeleg, Frantz! - sütötte le hosszú szempilláját a leány.
- Úgy ám - mondta Frantz -, úgy öt-hat év múlva...
- Viszontlátásra, Frantz - mondta Suzel.
- Viszontlátásra, Suzel - válaszolta Frantz.

S miután a kapu becsukódott, a fiatalember egyenletes, nyugodt léptekkel elindult Niklausse tanácsos háza felé.

Hetedik fejezet,

amelyben az andantékból allegrók, az allegrókból pedig vivacék lesznek

A Schut ügyvéd és Custos orvos közti incidens okozta izgalom elült. Az afférnak nem lett folytatása. Remélhető volt hát, hogy Quiquendone visszasüllyed megszokott apátiájába, melyet a megmagyarázhatatlan esemény csupán átmenetileg zavart meg.

Ezenközben gyors ütemben épült ki a csőhálózat, amelyre az a szerep várt, hogy az oxy-hydrikus gázt a város legfontosabb épületeibe elvezesse. A vezeték az elágazásokkal együtt az úttest alá került. Hanem az égők még hiányoztak, mert lévén előállításuk rendkívül kényes művelet, külföldön kellett őket legyártatni. Ox doktor egyszerre mindenütt ott volt; laboránsával, Ygène-nel együtt egyetlen pillanatot sem vesztegetve nógatta a munkásokat, elvégezte az utolsó simításokat a gázórák finom alkatrészein, s éjjel-nappal táplálta az óriási villamos telepeket, amelyek a vizet szétbontó erősáramot termeltek. Igen! Ox doktor, jóllehet a csatornázás még be sem fejeződött, máris termelte az általa fölfedezett gázt, aminek voltaképpen - magunk közt szólva - szemet kellett volna szúrnia. De Ox doktor hamarosan fölavatja - legalábbis minden ok megvolt a reményre - új világításának tündöklő fényét, a városka színházában.

Mert Quiquendone-nak színháza is volt, szavamra gyönyörű építmény, amelynek belseje és külseje egyaránt valamennyi stílusra emlékeztetett. Egyidejűleg volt bizánci, román, gótikus és reneszánsz stílű, félköríves kapuboltozatokkal, csúcsíves ablakokkal, későgót rozettákkal, csapongó képzeletre valló tornyocskákkal, egyszóval olyan - félig a Parthenont, félig a párizsi Nagykováházat idéző - vegyes felvágott, amiben nincs semmi meglepő, hiszen Ludwig van Tricasse polgármestersége idején, 1175-ben kezdték el építeni, s csak 1837-ben, Natalis van Tricasse polgármestersége idején fejezték be. Hétszáz évig tartott, amíg fölhúzták; nem csoda, ha az épület közben fokozatosan magára öltötte valamennyi korszak építészeti jellegzetességét. Sebaj! szép épület volt; román pillérei és bizánci boltívei majd csak megférnek valahogy az oxy-hydrikus gázvilágítással.

A quiquendone-i színház minden drámai műfajt játszott, elsősorban operát, illetve vígoperát. De - mi tagadás - a zeneszerzők bajosan ismertek volna rá műveikre, annyira megváltozott ezek tempója.

Bizony: mivel Quiquendone-ban semmi sem történt gyorsan, a színpadi műveknek a quiquendone-iak vérmérsékletéhez kellett igazodniuk. Noha a színház szokás szerint négy órakor nyitotta meg és tízkor zárta kapuit, még nem volt rá példa, hogy e hat óra folyamán két felvonásnál több pergett volna le. A *Róbert, az ördög, a Hugenották* vagy a *Tell Vilmos* rendszerint három estét vett igénybe, annyira lassú volt e remekművek előadásmódja. A *vivacék* a quiquendone-i színházban úgy vánszorogtak, mint a tősgyökeres *adagiók*. Az *allegróknak* se végük, se hosszuk nem volt. A hatvanegyedek tovább tartottak, mint más országban az egész hangok. A legsebesebb futamok a quiquendone-i ízlést tükröző előadásban gregorián himnuszra lassultak. A könnyed trillák ellankadtak, kimértekké váltak, hogy ne sértsék a műélvezők fülét. Egyetlen példa mindent megvilágít: Figarónak *A sevillai borbély* első felvonásabeli gyors belépője harminchármas metronómszámmal ment, s ötvennyolc percig tartott - a leglendületesebb énekes előadásában.

Gondolhatni, hogy a vendégművészeknek is alkalmazkodniuk kellett ehhez a divathoz; de mivel jól megfizették őket, nem panaszkodtak, s híven engedelmeskedtek a karmesteri pálcának, amely az *allegrók* alatt sem vezényelt többet percenkint nyolc ütemnél.

No aztán micsoda taps jutalmazta a művészeket, akik elbűvölték, ám soha el nem fárasztották a quiquendone-i nézőket! A tenyerek csigalassúsággal verődtek össze (az újságok ezt nevezték úgy, hogy *tapsvihar*). Még szerencse, hogy a tizenkettedik századi alapozók sem a kövel,

sem a kötőanyaggal nem fukarkodtak, különben a terem még be talált volna omlani a falrengető éljenzéstől.

Egyébként a színház, hogy e hevülékeny flamandok túlságosan tűzbe ne jöjjenek, csupán heti egy alkalommal tartott előadást, ami lehetővé tette a színészeknek, hogy jobban elmélyüljenek szerepükben, a nézőknek pedig, hogy alaposabban megemésszék a drámai művészet remekeinek szépségeit.

Nos, így volt ez időtlen idők óta. A vendégművészek olyankor szoktak szerződést kötni a quiquendone-i igazgatóval, amikor ki akarták pihenni egyéb színpadok okozta fáradalmaikat. Már úgy látszott, hogy soha semmi nem módosíthat a dolgok megszokott rendjén, amikor két héttel a Schut-Custos affér után újabb váratlan esemény korbácsolta föl a kedélyeket.

Szombaton történt, tehát operai napon. Még nem az új világítás felavatásáról volt szó, miként azt hinni lehetne. Nem; a csöveket már bevezették ugyan a terembe, de az égőket - a már említett okból - még nem szerelték föl, s a színházat megtöltő népes közönséget továbbra is a csillár gyertyái vonták szelíd fényükbe. A kapukat ezúttal délután egykor nyitották meg; négy órakor már félig volt a terem. Volt olyan pillanat, amikor a sor a Szent Ernulf tér túlsó sarkáig, Josse Liefrinck gyógyszertáráig ért. Ez a nagy megrohanás szép előadást sejtetett.

- Elmegy este a színházba? - kérdezte még reggel a tanácsos a polgármestertől.

- Nem mulasztom el - felelte van Tricasse -, sőt magammal viszem hitvesemet, Suzel lányunkat, meg a kedves Tatanémance-ot, akik valamennyien bolondulnak a szép zenéért.

- Suzel kisasszony eljön? - érdeklődött a tanácsos.

- Nem kétséges.

- Akkor az én Frantz fiam az elsők közt áll majd sort - mondta Niklause.

- Szilaj, forrófejű legény az, Niklause! - jelentette ki okítólag a polgármester. - Tartsa rajta a szemét az ifiúron!

- Szerelmes, van Tricasse, az ön bájos Suzeljét szereti.

- Nos hát, Niklause, majd elveszi! Ha egyszer megegyeztünk, hogy létrehozzuk ezt a házasságot, mit akarhat még?

- Semmit sem akar, van Tricasse, nem akar a drága gyermek semmit! Dehát végtére is, és erről többet mondanom fölösleges, nem ő lesz az utolsó, aki megváltja jegyét a pénztárnál!

- Hej! az a csupa-tűz, lobogó ifjúság! - mosolyodott el a polgármester, tulajdon múltjára gondolva. - Mi is ilyenek voltunk, kitűnő tanácsosom! Mi is szerelmesek voltunk! Mi is sorba álltunk annak idején! Nos hát, az esti viszontlátásra! Apropó, tudja-e, nagy művész ám az a Fioravanti! De a fogadtatás sem volt akármiféle, melyben falaink közt részesült! Soká nem felejtí el a quiquendone-i tapsokat!

Fioravanti, a hírneves tenorista virtuóz képességével, tökéletes technikájával és behízelt hangjával elbűvölte a város műélvezőit.

Fioravantinak immár harmadik hete óriási sikere volt a *Hugenottákban*. Az első felvonást a quiquendone-iak szájaíze szerint egy teljes estén át játszották a hónap első hetében. A második heti előadáson, amelyet véget nem érő *andanték* nyújtottak el, fürgeteges ováció köszöntötte a híres énekest. Meyerbeer remekművének harmadik felvonásakor tovább fokozódott a siker. De a legnagyobb várakozás Fioravanti negyedik felvonásbéli szereplését előzte meg, e negyedik felvonás pedig épp ezen az estén kerül a türelmetlen közönség elé. Ah! Raul és Valentine kettőse, ez a két hangra írt, hosszan tartó sóhaj, ez a szerelmi himnusz,

ez a stretta, melyben egymást érik a *crescendók*, *stringendók*, a *sietősének*, a *più crescendók*, s mindez lassú, komótos, véget nem érő előadásban! Ah, de elbájoló!

Meg is telt a terem zsúfolásig. Az emberek egymás hegyén-hátán szorongtak a páholyokban, zenekari üléseken, zsöllyékben. A proscéniumban foglalt helyet van Tricasse polgármester, van Tricasse kisasszony, van Tricasse nagyasasszony, valamint a szeretetre méltó Tatanémance almazöld főköltőben; továbbá, tőlük nem messze, Niklausse tanácsos és családja, természetesen a szerelmes Frantzot sem kivéve. Ott volt családostól Custos orvos, Schut ügyvéd, Honoré Syntax főbíró, valamint Norbert Soutman, a biztosító társaság igazgatója, Collaert, a kövér bankár, a német zene rajongója, ki maga is muzsikálgatott, Rupp adószedő, Resh Jeromos, az Akadémia elnöke, azonkívül a polgári biztos és még annyi városi notabilitás, hogy ugyancsak próbára tenné az olvasó türelmét, ha itt mindahányat elsorolnók.

Úgy volt szokásban, hogy a quiquendone-iek a függöny fölhúzása előtt csendben maradnak, újságot olvasnak, vagy egészen halkán társalognak egymással, a zajt és sietséget kerülve vonulnak helyükre, vagy réveteg pillantásokat lövellnek az erkélyen pompázó, imádnivaló szépségek irányába.

Hanem ezen az estén egy külső megfigyelő megállapíthatta volna, hogy már a függöny felvonása előtt is szokatlan élénkség uralkodik a teremben. Olyan emberek izegtek-mozogtak, akik sosem tettek ilyesmit. A hölgyek legyezői rendhagyó sebességgel csapkodtak. Mintha ózondúsabb levegő járta volna át a tüdöket. Az emberek nagyobbakat lélegeztek. Néhány tekintet villogott, mégpedig - kell-e mondanunk? - csaknem olyan fényesen, mint a csillár lángocskái, melyek most mintha újfajta megvilágításba vonták volna a nézőteret. Csakugyan, ezúttal jobban lehetett látni, mint máskor, jóllehet a fény nem volt erősebb. Hej, ha Ox doktor új készülékei már működtek volna! De még nem működtek.

A zenekar végre elfoglalta a helyét, teljes létszámban. Az első hegedűs a pulpitusok közt halkán megadja kollégáinak az *á* hangot. A húros, fúvós és ütőhangszerek hangolása tökéletes. A karnagy már csak a csengőszót várja, hogy belevágjon az első taktusba.

A csengő fölberreg. Kezdődik a negyedik felvonás. A közjáték *allegro appassionátóját* azzal a hagyományoknak megfelelő, méltóságos lassúsággal adják elő, melytől a kiváló Meyerbeer kiugrott volna a bőréből, ám amelynek fennkölt mivoltát a quiquendone-i operabarátok az utolsó csöppig kiélvezik.

Kisvártatva azonban a karmester úgy érzi, nem ura többé zenészeinek. Alig bírja visszatartani ezeket az általában fölöttébb engedelmes és nyugodt embereket. A fúvós hangszerek egyre csak siettetnék a tempót, úgyhogy vaskézzel kell megfékezni őket, különben még elébe vágnának a húros hangszereknek, s oda lenne a harmónia. Még a fagottos, Josse Lieftrinck gyógyszerész fia, ez a szerfölött jólnevelt ifjú is neki-nekilődul.

Ezenközben Valentine belefogott recitativójába:

Most egymagam vagyok...

- de siet. A karmester és a zenészek követik (tán tudtukon kívül) *cantabiléjében*, amelyet szélesen kellene előadniuk, hiszen az ütem tizenkét-nyolcados. Attól a pillanattól fogva, hogy Valentine a háttérben megjelenő Raulhoz lép, egészen addig a pillanatig, amikor a férfit a szomszéd szobában elrejtí, negyedóra, ha eltelik, holott e harminchét ütemből álló *recitativo* máskor éppen harminchét percig tartott a quiquendone-i színház hagyományainak megfelelően.

Saint-Bris, Nevers, Cavannes és a katolikus főurak máris színre léptek, tán egy kissé sietve. A zeneszerző itt *allegro pomposót* írt elő a partitúrában. A zenekar és a főurak valóban *allegro* haladnak, ám a legkevésbé sem *pomposo*, s a többszólamú résznél, az összeesküvésnek és a

török megáldásának mesteri tablójában már egyáltalán nem mérséklük a szabályszerű *allegro*t. Az énekesek és a zenészek egyre jobban nekivadulnak. A karmester már meg sem próbálja visszafogni őket. Mellesleg a közönség korántsem háborog, ellenkezőleg: érezni, hogy ő is lendületbe jött, hogy benne van a tempóban, s hogy ez a tempó a lelkéből lelkedzik:

*Alja tusáktul és bajtól, mely untalan,
E hont megmenteni vágytok-e, mint magam?*

Szavukat adják, megesküsznek. Nevers alig jut hozzá, hogy tiltakozzék, s elénekelje, miszerint „ősei katonák, nem pedig gyilkosok” voltak. Letorkolják. A rendőrtisztek és városatyák összedugják fejüket, és szélesebben hitet tesznek, hogy „alá egyszerre sújtanak”. Saint-Bris mint afféle kültelki galoppot darálja el a katolikusokat bosszúra felhívó *recitativó*t. A három szerzetes, öltözékén akantuszlevelekkel és fehér szalagjelvényvel, beront Nevers lakásának hátsó ajtaján, fittyet hányva a rendezői utasításnak, melynek értelmében lassan kellene bevonulniuk. A szereplők máris mind előrántották kardjukat-tőrüket, amelyeket aztán a három szerzetes egyetlen szempillantás alatt meg is áld. A szopránok, tenorok és basszusok dühödt kiáltásokkal vágnak bele az *allegro furioso*ba, miáltal a drámai hatnyolcadból egy francia négyes hatnyolcada sikeredik. Majd elrohannak, kórusban üvöltve

*Éjfelen,
Nesztelen!
Isten óv!
Óh,
Éjfelen!*

E pillanatban az egész közönség talpon terem. Izgalom keríti hatalmába a páholyokat, a földszintet, az erkélyt. Úgy tetszik, a nézők nyomban egytől egyig fölrohannak a színpadra, élükön van Tricasse polgármesterrel, hogy csatlakozzanak az összeesküvőkhöz, s megsemmisítsék a hugenottákat, akiknek vallási meggyőződésében pedig osztoznak. Zeng-zúg a taps, a kiáltozás, az újrázás! Tatanémance lázasan rázza almazöld főkötőjét. A nézőtéri lámpák fénye fölizzik...

Ahelyett, hogy lassan emelné föl, Raul egy fölséges mozdulattal széthasítja a drapériát, s máris szemben áll Valentine-nal.

Végre! itt a nagy kettős, s a tempója: *allegro vivace*. Raul nem várja ki Valentine kérdéseit, Valentine nem várja ki Raul válaszait. A bűbajos részlet:

*Sürget a vész
S időnk repül...*

ama virgonc kétnegyedek egyike lesz, amelyeknek Offenbach köszönhette a hírnevét, általuk perdítve táncra ilyen-amolyan összeesküvőit.

Az andante amoroso:

*Hát szeretsz!
Hisz te mondtad!*

nem egyéb, mint *vivace furioso*, s a zenekar gondolkása már fittyet hány arra, hogy az énekes hanghordozását utánozza, amint azt pedig a mester partitúrája előírja. Hiába kiált föl Raul:

*Szólj még, nyújtsd el szívemnek
Csupa-méz, nevenincs gyönyörét!*

Valentine képtelen bármit is elnyújtani! Érezhető, hogy szokatlan tűz emészti. Magas *há-i* és *cé-i* ijesztően élesek. A férfi kapálódzik, gesztikulál, csupa láng.

Hallani, amint a harangláb tornya megkondul; de micsoda kapkodó harangszó ez! A harangozó, aki kongat, nyilvánvalóan magánkívül van. A hátborzongató vészharang szilajságban versenyre kel a zenekar őrvongásával.

Végezetül a csodálatos felvonást lezáró stretta:

*Csók és vágy messze szállt,
Csak önvád jár ma át!*

amelynek szerzői előírása *allegro con moto*, féktelen *prestissimó*ba torkollik. Mint egy elrobogó expressz. A harang újult erővel kezdi rá. Valentine aléltan omlik a földre. Raul kiugrik az ablakon!...

Ideje volt. A szó szoros értelmében részeg zenekar képtelen lett volna folytatni. A karmesteri pálca törötten hever a sűgő állványán! A hegedűk húrjai elpattanva, nyakuk kitekerve! A tomboló üstdobos szétverte üstdobjait! A nagybögös fölszállt zengő építménye hegyére! Az első klarinétos lenyelte hangszere fűvókáját, a második oboás a nádnyelveket rágja! A trombon tolócsöve ripityára ment, s ráadásul a szerencsétlen kürtösnek, aki túlon túl mélyen nyúlt kürtje tölcsérébe, odaszorult a keze!

És a közönség! a közönség liheg, lángol, hadonászik, üvölt! Minden arc úgy vöröslik, mintha gazdája testében tűzvész dühöngene! Az emberek egymást taszigálva tolonganak a kijárat felé, a férfiak kalap, az asszonyok kabát nélkül! Lökdösődés a folyosókon, öldöklés a kapuknál, általános veszekedés, verekedés! Még hogy hatóságok? polgármester? Mindnyájan egyenlők a pokoli izgalomban...

Azután, néhány pillanat elteltével, amikor már mindenki az utcán van, ki-ki visszanyeri szokott nyugalmát, s békésen tér otthonába, mint zavaros emlékképeket őrizve élményeit.

A *Hugenották* negyedik felvonása, mely máskor kerek hat óra hosszat tartott, ezen az estén fél ötkor kezdődött, és tizenkét perccel öt előtt már véget is ért.

Mindössze tizennyolc percig tartott!

Nyolcadik fejezet,

amelyben az ünnepélyes öreg német keringőből forgósél lesz

Ám jóllehet a nézők a színházat elhagyva visszanyerték szokásos nyugalmukat, s noha békésen tértek haza, csupán valamiféle múltó kábaságot őrizve meg az egészből, mégiscsak rendkívüli izgalmon estek át, s gyötörtten, elcsigázva rogytak ágyba, mintha torkig ették-itták volna magukat.

Másnap aztán mindenkiben földerengett az előző estén történtek emléke. Már csak azért is, mert az egyiknek kalapja veszett el a tülekedésben, a másiknak ruhaszárnnya szakadt le a forogtagban; emez finom gyapjúcipőjét, amaz csak nagy alkalmakkor viselt belépőjét siratta. A tisztes polgároknak, akiknek emlékezete működésbe lépett, az emlék szégyenpírt kergetett az arcába, amiért ilyen minősíthetetlenül elragadtatták magukat. Olyan érzésük volt, mintha akaraton és tudtukon kívül orgián vettek volna részt! Beszélni nem beszéltek róla, még gondolni sem akartak rá.

Am leginkább főbe kólintva a város polgármestere, van Tricasse volt. Reggel, ébredéskor, sehol sem találta a parókáját. Lotchè mindent fölforgatott, hiába. A paróka a csatatéren maradt. Hogy kidoboltassa Jean Mistrollal, a városka fölesketett kisbírájával? Azt már nem! Inkább fölládozza azt a vendéghaját, hogysen így közszápra adja magát - ő, a város első tisztviselője!

Ekként elmélkedett a nagy tekintélyű van Tricasse, miközben sajgó tagokkal, nehéz fejjel nyúlt el takarói alatt. Nyelve puffedt volt, belseje égett, sehogy sem akaródzott fölkelnie, sőt; agya pedig akkora munkában volt ezen a délelőttön, mint talán még soha az elmúlt negyven év során. A tiszteletre méltó magisztrátus földézte magában a megmagyarázhatatlan előadás valamennyi mozzanatát, s egybevetette őket az Ox doktor estélyén történetekkel. Töprengett, mi okozhatta azt a különös izgékonytságot, amely két ízben is elfogta a város legderekabb polgárait.

- Dehát mi folyik itt? - tűnődött. - Miféle szédület lett úrrá az én jámbor Quiquendone-omon? Végül még megkergülünk, s az egész városból egyetlen hatalmas kórházat kell csinálni! Hiszen tegnap végtére is mindnyájan ott voltunk, előkelőségek, tanácsosok, bírák, ügyvédek, orvosok, akadémikusok, s ha emlékezetem nem csal, valamennyiünkre rájött a dühöngő téboly rohama! Mi az ördög lehetett abban a pokoli zenében? Megfoghatatlan! Amellett nem ettem, nem ittam semmi olyat, ami ekkora idegizgalmat válthatott volna ki belőlem! Nem! Tegnap egy jól átsült borjúszelet volt a vacsorám, kevéske édes paraj, madártej, meg két-pohárnyi, vízzel hígított sör; ez csak nem száll az ember fejébe! Nem. Olyasmi van a dolog mögött, amit képtelen vagyok megmagyarázni; minthogy pedig végül is én vagyok felelős közigazgatási alanyaim cselekedeteiért, vizsgálatot indítok.

A városi tanács által elrendelt vizsgálat azonban nem hozott semmi eredményt. Hiába voltak nyilvánvalóak a tények, az okokig a magisztrátusok éles elméje nem hatolhatott el. Egyébként a lelkekbe visszaköltözött a nyugalom, s azzal máris feledés borult a kilengésekre, melyeknek még pusztá említésétől is tartózkodtak a helyi lapok. Az előadásról a *Quiquendone-i Napló* hasábjain közzétett beszámoló célzást sem tett arra, hogyan fogta el a láz az egész nézőteret.

S mégis, habár a város visszanyerte szokásos flegmáját, s noha - legalábbis látszatra - ismét olyan flamanddá vált, mint amilyen volt, érezni lehetett, hogy lakosainak jelleme és temperamentuma apránként módosuláson megy át. Az ember valóban elmondhatta Dominique Custos orvossal, hogy a helybélieknek „idegeik nőnek”.

Ezt azért nem árt jobban megmagyarázni. A szóban forgó, vitathatatlan és nem is vitatott változás csupán bizonyos körülmények közt volt észlelhető. Ha a quiquendone-iak a város utcáin, a szabad ég alatt, a tereken, a Vaar mentén jártak-keltek, továbbra is a régi, derék, hideg és módszeres emberek voltak. Ugyanígy állt a dolog, amikor hajlékukban tartózkodtak, s kezüket vagy fejüket foglalkoztatták, ami az előbbi esetben abból állt, hogy nem csináltak, az utóbbiban pedig, hogy nem gondoltak semmit. A városbéliek magánélete éppoly csendes, ernyedt, tengő-lengő volt, mint régen. Soha egy összeszólalkozás vagy szemrehányás családi körben, soha szaporább szívverés, soha izgalom az agyvelőben. Az átlagos pulzusszám megint annyi volt, mint a régi szép időkben: ötven-ötvenkettő percenkint.

Hanem ami teljességgel megmagyarázhatatlan volt, olyannyira, hogy a kor legleleményesebb fiziológusai is hiába törték volna rajta bölcs fejüket: ugyanazok a quiquendone-iak, akik magánéletükben a legcsekélyebb változást sem mutatták, szemlátomást átalakultak a közéletben, a közösségben.

Középületben gyűltek össze? máris „kitört a gyalázat”, hogy Passauf biztos kifejezésével éljünk. A tőzsdén csakúgy, mint a városházán vagy az Akadémia nagy előadótermében, a tanácsüléseken éppúgy, mint a tudósok értekezletein egyfajta gerjedéses folyamat ment

végbe, s csakhamar különös izgalom vett erőt a jelenlevőkön. Egy óra elteltével a beszámolók hangja már epés volt. Újabb óra, s az eszmecsere vitává fajult. Az emberek nekihevültek, személyeskedni kezdtek. Még a templomi hívők sem voltak képesek - a prédikáció alatt! megőrizni hidegvérüket, amikor van Stabel lelkész, kézzel-lábbal hadonászva a szószéken, a szokásosnál szigorúbban feddte meg őket. Sajnos, a dolgok ilyen állása végül még a Custos orvos és Schut ügyvéd közti afférnál is súlyosabb összezördülésekre vezetett, s csak azért nem volt szükség hatósági beavatkozásra, mert a civódó felek otthonukba térve megnyugodtak, menten elfelejtették az adott és kapott sértéseket.

E sajátosság nem tűnt, nem is tűnhetett föl a lelki folyamatok fölismerésében teljességgel járatlan quiquendone-iaknak. Egyetlen személy akadt a városban - mégpedig épp az a Passauf biztos, akinek állását a tanács immár harminc éve készült megszüntetni -, aki megfigyelte, hogy a magánházakban nem tapasztalt izgalmi állapot a középületekben tüstént jelentkezik. A biztos nem minden aggodalom nélkül fontolgatta, mi lesz, ha ez a fokozott ingerlékenység egy napon a polgári otthonokat is eléri, s ha a ragály (ezt a szót használta) a város utcáira is áterjed. Akkor aztán nem borul többé feledés a sértésekre, nem lesz többé nyugalom, nem lesz szünet az önkívületben, csak folytonos lobbanékonyosság, amely óhatatlanul egymás ellen ugrasztja majd a quiquendone-iakat.

- S akkor mi történik? - gondolta elborzadva Passauf biztos. - Hogyan lehet megfékezni e szilaj dührohamokat? Hogyan visszafogni a föltüzelt kedélyeket? Akkor aztán nem lesz szinekúra a posztom, s a tanácsnak meg kell majd kettőznie a fizetésemet... ha ugyan önmagamat is le nem kell tartóztatnom... betörésért és rendbontásért!

Márpedig a biztos szerfölött megalapozott félelmei kezdtek beigazolódni. A tőzsdéről, a templomból, a városházáról, az Akadémiáról, a vásárcsarnokból a magánházakra is áterjedt a baj, mégpedig alig két héttel a *Hugenották* főntebb említett, szörnyűséges előadása után.

A ragály első tünetei Collaert bankár házában jelentkeztek.

Ez a gazdag úr bált, vagy legalábbis táncos estélyt adott a városi notabilitások számára. Néhány hónapja harmincezer frankos kölcsönt bocsátott ki, s megünneplendő az üzleti sikert (tudniillik, hogy a kötvények háromnegyed része jegyzésre került), nyitotta meg termeit, s hívta meg mulatságra honfitársait.

Ismeretes, milyenek is az ártatlan és józan flamand fogadások, amelyeken a sör meg a szörpök jelentik az összes kiadást. Egy kis csevegés az időjárásról, a terméskilátásokról, a kertek állapotáról, a virágok, kiváltképp a tulipánok gondozásáról; nagy néha egy-egy lassú és kimért, menüettszerű tánc; hébe-korba egy-egy keringő, de az a német fajta, melynek ellejtése közben percenként másfél fordulatra ha sor kerül, s a párok olyan messzire távolodnak el egymástól, amennyire a karjuk hossza csak engedi: ilyen bálokhoz szokott a quiquendone-i társaság krémje. A polka, miután négyüteműre írták át, megkísérelt e viszonyok közt gyökeret verni, aztán mégis lekerült a táncrendekről, mert bármily lassú lett légyen is irama, a táncosok mindig elmaradtak a zenétől.

Ezeket az ártalmatlan összejöveteleket, amelyeken az ifjú urak és hölgyek illedelmesen és mértéktartóan szórakozgattak, soha kellemetlen felhang meg nem zavarta. Vajon ezen az estén, Collaert bankár házában miért tetszett úgy, mintha a szörpök mámorító borra, gyöngyöző pezsgóvé, tüzes punccsá változtak volna? Miért fogott el az estély közepe táján minden vendéget valamiféle megmagyarázhatatlan részegség? Miért vált a menüett szaltarellává? Miért fokozták a zenészek a tempót? Miért ragyogtak a gyertyák olyan szokatlanul éles fénnel, mint már a színházban is? Micsoda villamos áram járta át a bankár termeit? Mitől volt, hogy a párok összébb simultak, hogy a kezek görcsöbben szorongatták egymást, hogy

a „magányos lovagok”¹¹ ugyancsak merész figurákkal tűntek ki e máskor igen-igen súlyos, ünnepélyes, fönséges és ildomos francia négyes során?

Hej, haj! hol volt az az Oidipusz, aki megválaszolhatott volna mindeme megfejthetetlen kérdésekre? Passauf biztos, aki jelen volt az estélyen, tisztán látta a közelgő vihart, de úrrá lenni rajta éppúgy képtelen volt, mint elmenekülni előle, s érezte, hogy valami mámorféle száll a fejébe. Testi-lelki képességei fölfokozódtak. Többször is rávetette magát az édességekre, s úgy lekopasztotta a tálakat, akárha hosszabb koplalás után lett volna.

Ezalatt a báli hangulat egyre magasabbra hágott. Hosszú, tompa morajra emlékeztető morgás tört fel a torkokból. Ropták, most aztán istenigazából ropták. A lábak mind őrjöngőbb iramban járták. Az arcok pipacsvörösek lettek. A szemek úgy ragyogtak, akár a karbunkulus. Az általános izgalom elérte tetőpontját.

Hát még, amikor a zenekar belevágott *A bűvös vadász* keringőjébe, s a zenészek nekibokrosodva zendítettek rá erre az olyannyira német, olyannyira lassú valcerre! Ez többé már nem is volt keringő, hanem eszeveszett forgószél, szédítő pörgés, olyan körforgás, amelyet bizvást Mefisztó is vezényelhetett volna, izzó piszkavassal verve a taktust. Majd galopp, pokoli, eltéríthetetlen, föltarthatatlan galopp ragadta egy álló óra hosszat magával - termeken, szalonokon, előszobákon, lépcsőházon keresztül, a fényűző otthon pincéjétől padlásáig - az ifjú urakat és kisasszonyokat, az apákat, anyákat, a különféle korú, súlyú, nemű embereket, beleértve a kövér Collaert bankárt és feleségét, meg a tanácsosokat, elöljárókat, meg a főbíró és Niklausse-t, meg van Tricasse-né asszonyt, meg van Tricasse polgármestert, de még magát Passauf biztost is, aki később az istennek sem emlékezett rá, kivel is keringőzött e mámoros éjszakán!

De a hölgy nem felejtette őt el soha. S e nap óta egyre csak arról álmodik, hogy a fölhevült biztos szenvedélyes öleléssel szorítja őt magához. „Őt”, vagyis a kedves Tatanémance-ot!

Kilencedik fejezet,

amelyben Ox doktor és laboránsa, Ygène éppen csak egy-két szót vált

- Nos, Ygène?

- Nos, főnök, minden készen áll! A csövek lerakása befejeződött.

- Végre! Most aztán nagyban és a tömegeken folytatjuk!

Tizedik fejezet,

*amelyben meglátjuk, hogyan terjed át a ragály az egész városra,
s milyen következményekkel jár*

A baj a következő hónapok során nemhogy csökkent volna, inkább tovább terjedt. A ragály a magánházak falai közül kicsapott az utcára. Quiquendone városára rá sem lehetett ismerni.

Az addig észlelteknél is sajátságosabb jelenség volt, hogy a delejes hatástól nemcsak az állat-, hanem a növényvilág sem maradt mentes.

¹¹ A francia négyes egyik részének elnevezése; a férfiak ekkor magukban táncolnak.

A dolgok rendes menete szerint a ragályok hatóköre korlátozott. Azok, amelyek az emberek körében dühöngenek, megkímélik az állatokat, az állatok soraiban terjedők a növényeket. Himlős ló eleddig éppoly kevésbé akadt, mint marhavészben szenvedő ember, a birkák pedig nem kapják el a burgonyabetegséget. Ezúttal azonban úgy tetszett, hogy minden természeti törvény megdőlt. Nemcsak Quiquendone lakosainak jelleme, vérmérséklete, eszmevilága változott meg, férfiaké és nőké egyaránt: a háziállatok, a kutyák, macskák, ökrök, lovak, szamarak és kecskék szintén a ragály hatása alá kerültek, mintha kiragadták volna őket megszóktott környezetükből. Még a növények is „emancipálódtak”, ha elnézik nekünk e kifejezést.

Igen: a kertekben, veteményesekben, gyümölcsösökben rendkívüli tünetek jelentkeztek. A kúszónövények merészebben kúsztak. A nyalábosokat jóformán át sem lehetett nyalábolni. A cserjék akkorák lettek, mint egy-egy cser. Az alig elvetett magok máris kidugták pici zöld fejüket, s ugyanannyit nőttek hüvelyekben, mint hajdan ugyanennyi idő alatt és a legkedvezőbb körülmények közt párizsi vonalban¹². A spárka kétlábnyira nőtt, az árticsóka sárgadinnyényi lett, a sárgadinnye akkora, mint a tök; a tök sütőtök nagyságúra dagadt, a sütőtök meg akkorára, mint az őrtorony harangja, pedig annak átmérője, hitemre, kilenc láb is megvolt. A káposzta bokorra terült, a gomba esernyővé.

Hamarosan a gyümölcsök is követték a főzelékek példáját. Két embernek kellett összeállnia, hogy megbirkózzanak egy szem eperrel, s négynek, hogy megegyenek egy körtét. A szőlőfürtök akkorák voltak, mint az a csodálatosan megfestett, fenomenális fürt Poussin képén. *A küldöttek visszatérnek az Ígéret földjéről* címűn!

Ugyanez vonatkozik a virágokra: a hatalmas ibolyák áthatóbb illatot leheltek; a roppant rózsák élénkebb színekben pompáztak; az orgonabokrok néhány nap alatt áthatolhatatlan bozótot képeztek; muskátlik, százszorszépek, dáliák, kaméliák, rhododendronok lepték el a sétányokat olyan számban, hogy egyik a másikat szinte megfojtotta. A kacsozó kés nem ment itt semmire. Hát még a tulipánok, ezek a flamand szívnek oly kedves liliomfélék mennyi izgalmat okoztak a virágkedvelőknek! A tiszteletre méltó van Bistrom egy nap kis híján hanyatt esett, megpillantván kertjében egy közönséges, de oly hatalmasra, óriásira, monstruózusra nőtt *tulipa gesnerianát*, hogy kelyhében egy egész vörösbegy család fészkel!

A város apraja-nagyja összecsődült, hogy megtekintse ezt a bámulatos virágot, s el is keresztelte *tulipa quiquendoniának*.

Csakhogy sajnos, jóllehet ezek a növények - gyümölcsök és virágok - szemmel nyomon követhetően növekedtek, jóllehet kedvük lették abban, hogy kolosszális arányokat öltsenek, s jóllehet élénk színeikkel-illatukkal megrészegítettek orrot és tekintetet, hamar hervadásnak is indultak. A levegő, melyet beszívtak, gyorsan elemésztette őket, úgyhogy egykettőre kimerültek, elfonnyadtak, lekóadtak.

Ilyen sorsra jutott a nevezetes tulipán is, amely néhány napos tündöklés után elvirágzott!

S így jártak csakhamar a háziállatok, a házörzőtől az ólbeli sertésig, a kalitka kanárijától a baromfiudvar pulykájáig.

Tudni való, hogy az állatok a rendes időkben éppoly flegmatikusak voltak errefelé, mint gazdáik. A kutyák, macskák nem éltek, inkább csak vegetáltak. Soha egy kéjes borzongás, soha egy dühkitörés. A farkak nem csóváltattak többet, akárha bronzból lettek volna. Emberemlékezet óta nem akadt példa harapásra vagy karmolásra. Ami pedig a veszett ebeket illeti, őket az itteniek az Apokalipszis állatseregletébe, a griffmadár és egyéb szörnyek mellé illő mesebeli állatoknak tekintették.

¹² A párizsi vonal vagy párizsi hüvelyk a hüvelyknek kb. tizenketted része, 2,25 milliméter volt.

De micsoda változás következett be ama néhány hónap során, amelynek legapróbb eseményeiről is számot próbálunk ehelyütt adni! Kutyak-macskák kimeresztették fogukat-karmukat. Itt-ott - dührohamuk ismétlődése esetén - agyonlövésükre is sor került. Első ízben lehetett olyan lovat látni, mely megbokrosodva vágat végig Quiquendone utcáin, olyan ökröt, mely nekiront egy társának, hogy szarvával felöklelje; olyan szamarat, mely - ez a Szent Ernulf téren történt - hanyatt veti magát, s miközben lábaival az ég felé kalimpál, már nem is „állati” hangon iázik; sőt, olyan birkát is - egy birkát, igen! -, mely a mészáros késével szemben vitézül védelmezi önnön kotletteit!

Van Tricasse rákényszerült, hogy több rendeletet bocsásson ki a quiquendone-i utcák biztonságát veszélyeztető, őrző háziállatok dolgában.

De hajh! a bolond állatoknál az emberek sem voltak okosabbak. Az istencsapása egyetlen életkort sem kímélt.

A csecsemők igen korán elviselhetetlenek lettek, pedig ők aztán eleddig igazán könnyen nevelhetőek voltak; s Honoré Syntax főbírónak életében először kellett elpáholnia csemetéjét.

A kollégiumban elszabadult a pokol, s a szótárok sajnálatos röppályákat írtak le az osztálytermekben. Lehetetlen volt továbbra is négy fal között tartani a diákokat, különösen, hogy az izgalom a tanárookra is átragadt; egyikük-másikuk képtelen feladatokkal halmozta el tanítványait.

Más. Ezek az igencsak mértéktartó quiquendone-iek, akiknek eddig fő élelmük a tejszínhab volt, most agyonették-itták magukat. Rendes étrendjükkel már nem érték be. Ahány gyomor, annyi feneketlen bendő, s ezt a bendőt, kerül amibe kerül, meg kellett tölteni. A város élelmiszer- és italfogyasztása megháromszorozódott. Két főétkezés helyett hat járta. Számos gyomorrontásról érkezett hír. Niklausse tanácsos képtelen volt csillapítani az éhségét. Van Tricasse polgármester a szomszával nem bírt, s örökösen valamiféle ingerült fél-részegség állapotában leledzett.

Végül a legriasztóbb tünetek jelentkeztek s harapóztak el egyik napról a másikra. Részeg embereket lehetett látni, köztük gyakran még nagy tekintélyű polgárokat is.

A gyomorgörcsök irgalmatlanul sok munkát adtak Dominique Custos orvosnak; nemkülönben az idegzavarok és ideggyulladások, ami jól mutatta, hogy az idegi izgalom micsoda fokára jutott a lakosság.

A hajdan kihalt, most azonban nyüzsgő quiquendone-i utcákon (hiszen senki sem bírt otthon megülni) napirenden voltak a civakodások, összetűzések.

A rendőrséget újjá kellett szervezni, hogy megfékezhesse a rendbontókat.

A városházán létesült egy áristom, amely aztán éjjel nappal dugig volt garázdákkal. Passauf biztos alig állt a lábán a kimerültségtől. Volt olyan házasság, melyet két hónap alatt ütöttek nyélbe, ami példa nélkül állott. Úgy bizony: Rupp adószedő fia oltárhoz vezette a szép Augustine de Rovere leányát, mégpedig alig ötvenhét napra azután, hogy megkérte a kezét!

Más olyan házasságok megkötését is, amelyek régebben esztendőig maradtak volna a tervezés állapotában, egykettőre elhatározták most az érdekeltek. A polgármester nem győzött ezen álmélni s úgy érezte, hogy leánya, a bájos Suzel kicsúszik a kezei közül.

Ami az aranyos Tatanémance-ot illeti, ő odáig merészkedett, hogy célzásokat tett Passauf biztosnak egy bizonyos frigyre, mely az ő szemében a boldogságot, a jólétet, a tisztességet és ifjúságot jelentené!...

Legvégül - s ez volt a teteje mindennek! - párbajra is sor került! Igen, pisztolypárbajra, lóhátról, hetvenöt lépésről, többszöri golyóváltással! Még hozzá kik között? Olvasóink alig fogják elhinni.

Frantz Niklausse úr, a szelíd horgász, valamint az ifjú Simon Collaert, a dúsgazdag bankár fia között.

E párbaj oka pedig nem volt más, mint a polgármester lánya, kibe Simon fülig belehabarodott, s akit nem volt hajlandó átengedni vakmerő vetélytársának.

Tizenegyedik fejezet, *amelyben a quiquendone-iak hősiességére jutnak*

Látható, milyen szánalmas állapotban leledzett Quiquendone lakossága. A fejek forrongtak. Az emberek többé nem ismertek egymásra, sem önmagukra. A legbékésebbek is kötekedővé váltak. Elég volt görbén nézni rájuk, már küldték is a segédeiket. Némelyek bajuszt növesztettek; a kakaskodóbbja ki is pödrötte hegyesre.

Ilyen körülmények közt a város vezetése és az utcák, illetve középületek rendjének megőrzése fölöttébb megnehezült, hiszen a hivatalok nem készültek föl a dolgok ilyenén fordulatára. A polgármesterből, a mi szelíd, tétova és határozatlan van Tricasse-unkból feneketlen méregzsák lett. Háza csak úgy visszhangzott a kiáltásoktól. Van Tricasse húsz rendeletet is kibocsátott napjában, egyre-másra lehordta rendőreit, s kész volt saját kezüleg hajtani végre mindazt, amit hivatala elrendelt.

Hej, haj! micsoda változás! Kedves, csöndes polgármesteri ház, derék flamand hajlék, hová tűnt egykori békéd? Micsoda házi perpatvarok követték most egymást! Van Tricasse-né asszony házsártos lett, szeszélyes és goromba. Férjétől legföljebb annyi telt ki, hogy élete párjának hangját a tulajdon bömbölésével túlharsogja; de hogy el is hallgattassa, az már nem. A derék hölgy ingerlékeny kedélye mindenben talált kivetni valót. Semmi sem volt jó! A kiszolgálás a legkevésbé. Mindig minden késett! Van Tricasse-né rátámadt Lotchèra, de még sógornőjére, Tatanémance-ra is, amire emez nem kevésbé epésen vágott vissza. Van Tricasse úr persze Lotchè szolgálónak fogta pártját, amint az a jobb családokban már szokás. Ettől aztán a polgármesterné asszony folytonosan el volt keseredve, miáltal egymást érték a szemrehányások, viták, veszekedések, a véget nem érő jelenetek!

- Dehát mi ütött belénk? - fakadt ki a szerencsétlen polgármester. - Micsoda tűz emészt bennünket? Az ördög bújt mindnyájunkba? Hej, madame van Tricasse, madame van Tricasse! A végén még eléri, hogy fölragva minden családi hagyományt, ön előtt halok meg!

Mert, mint ahogy az olvasó még bizonyára emlékszik e furcsaságra, van Tricasse úrnak, ha nem akart véteni az illendőség ellen, özvegygé kellett válnia, majd újra megházasodnia.

Hanem a lelkek jelen állapota további, meglehetősen furcsa következményekkel járt; ezek említése sem mellőzhető. A szóban forgó heves izgalom, melynek okát e pillanatig még nem leltük meg, páratlan fiziológiai átalakulások egész sorára vezetett. Olyan tehetségek pattantak elő a tömegeből, amelyek különben homályban maradtak volna. Nem sejtett képességekre derült fény. Eladdig közepes művészek teljesen új arcukat mutatták. A politikában csakúgy, mint a szépirodalomban, új nevek tűntek föl. A perzselő vitákban szónokok edződtek meg, s bármiről beszéltek, szavukkal lángra gyújtották az amúgy is lobbanékony hallgatóságot. A mozgalom a tanácsulésekről áterjedt a nyilvános összejövetelekre; még egy klub is alakult Quiquendone-ban, miközben húsz lap, köztük a *Quiquendone-i Figyelő*, a *Quiquendone-i*

Pártatlan, a Quiquendone-i Radikális és a Quiquendone-i Szélsőséges a legsúlyosabb társadalmi kérdéseket feszegette dühös hangon.

Vajon mi szolgált ehhez alapul nekik? - kérdezik majd. Minden és semmi: a megdőlt Audenarde-torony, amelyet némelyek ledönteni, mások kiegyenesíteni kívántak; a tanács által kibocsátott nagy számú végzés, amelynek olyik okvetetlenkedő ellene próbált szegülni; az utcasöpítés, a csatornatisztítás és így tovább. És még ha csak a városi vezetőségnek rontottak volna neki e lobogó szónokok! De nem, az ár elsodorta őket, s ha a Gondviselés közbe nem szól, egyenest a háború viszontagságaiba vonszolják, lökik, taszítják bele felebarátaikat.

Tény, hogy Quiquendone-nak idestova nyolc-kilencszáz éve pompás kis *casus belli*je volt a tarsolyában, de ezt gondosan őrizgette, mint holmi ereklyét, melynek egyébként voltak esélyei arra, hogy a hosszas állásban megáporodik és elévül.

Íme, milyen alapon jött létre ez a *casus belli*.

Nemigen ismeretes, hogy Flandria e meghitt zugában Quiquendone-nak Virgamen a tőszomszédja. A két település földjei összeérnek.

Nos, 1135-ben, kevés idővel az előtt, hogy Baudouin gróf a keresztes hadjáratba vonult, egy virgameni tehén (nem ám valamelyik lakos tehene, jól tessék figyelni, hanem a közösbe való jószág) átballagott legelni a quiquendone-i határba. A szerencsétlen kérődző a rét fűvéből talán ha

háromannyit legelt, mint önnön nyelve szélte,

de a kihágás, a visszaélés, a bűn - nevezzék, ahogy tetszik - megtörtént, s elkövetését annak rendje és módja szerint fölvelt, korabeli jegyzőkönyv rögzítette, tekintve, hogy a magisztrátusok éppen akkortájt kezdtek az írással ismerkedni.

- Majd akkor bosszuljuk meg magukat, ha itt lesz az ideje - jelentette ki egyszerűen Natalis van Tricasse, a jelenlegi polgármester harminckettedik elődje -, ami késik, nem múlik!

A virgameniek tudták hát, mihez tartás magukat. Azzal a nem is alaptalan gondolattal várokoztak, hogy az idő majd csak elhalványítja a sérelem emlékét; s valóban, több évszázadon át jó barátságban éltek quiquendone-i felebarátaikkal.

Nem számoltak azonban az utóbbiak vendégeivel, jobban mondva azzal a különös ragállyal, amely szomszédjaik alkatát alapvetően megváltoztatva, szívükben a szunnyadó bosszúvágyat fölébresztette.

A Monstrelet utcai klubban történt, hogy a forrófejű Schut ügyvéd hirtelen a hallgatóság arcába vágta a kérdést, s magával ragadta a jelenlevőket az ilyen alkalmakkor szokásos szóvirágok és hasonlatok pufogatásával. Emlékeztetett a vétségre, fölidézte a Quiquendone-t ért sérelmet, melyet soha nem tekinthet elévültnek egy „jogait féltve őrző” náció; a sértést máig elevennek, a sebet váltig vérzőnek mondta; beszélt bizonyos, csak Virgamen lakosainál megfigyelhető bólogatásokról, amelyek híven jelzik, mennyire lenézik a virgameniek a quiquendone-iakat; könyörögve kérlelte honfitársait, akik talán „öntudatlanul”, de mindenestre hosszú évszázadokig lenyelték ezt a halálos sérelmet; Isten nevében fölszólította „az ősi város gyermekeit”, többé „ne ismerjenek egyéb célt”, mint kicsikarni a csattanós jóvátételt. Végül harcba hívta „a nemzet minden eleven erejét”.

Hogy ezeket a quiquendone-i füleknek olyannyira új szavakat mekkora lelkesedés fogadta, az sejthető, ám el nem mondható. A jelenlevők valamennyien fölpattantak, s kinyújtott karral, üvöltve követelték a háborút. Schut ügyvéd még sosem aratott ekkora sikert, s ez a mostani félelmetesen szép volt, meg kell adni.

A polgármester, a tanácsos, és ahány notabilitás csak részt vett ezen az emlékezetes gyűlésen, hasztalanul iparkodott volna a tömeg árja ellen úszni. Mellesleg ehhez nem éreztek egy csöpp hajlandóságot sem, s legalább olyan harsányan, ha ugyan nem harsányabban rikoltozták:

- A határra! A határra!

Márpedig, tekintve, hogy a határ mindössze három kilométernyire húzódott Quiquendone falaitól, a virgameniek - nem vitás - igazán nagy veszedelemben forogtak, hiszen megeshetett, hogy megszállás alá kerülnek, mielőtt magukhoz térnének.

Mindazonáltal a tiszteletre méltó Josse Lieftrinck gyógyszerész, aki egymaga őrizte meg józan eszét e válságos helyzetben, igyekezett megértetni a többiekkel, hogy híjával vannak puskáknak, ágyúknak és tábormokoknak.

Néhány ökölcsapással együtt azt a választ kapta, hogy a szóban forgó tábormokokat, ágyúkat és puskákat majd csak előteremtik menet közben; valamint, hogy igazának tudata és hazaszeretete legyőzhetetlenné teszi a népet.

Ennekutána maga a polgármester emelkedett szólásra, s fölséges rögtönzés keretében mondott ítéletet mindama kishitű emberek fölött, akik az óvatosság fátyla mögé rejtik félelmüket; azzal hazafiúi kézzel szét is tépte az említett fátylat. Félő volt, hogy a terem falai beomlanak, akkora tapsvihar tört ki.

A kérdést szavazásra tették föl.

A szavazás közfelkiáltással ment végbe, majd kétszeres erővel harsant föl újra az üvöltés:

- Virgamenbe! Virgamenbe!

A polgármester ekkor magára vállalta, hogy útnak indítja a seregeket, s amint az a rómaiak idején volt szokásban, a város nevében diadalmi pompát ígért leendő tábormokának, ha az győzelmesen tér haza.

Hanem Josse Lieftrinck gyógyszerész csökönyös ember volt, s mert még megveretvén sem ismerte el vereségét, most újabb észrevételt óhajtott tenni. Megjegyezte, hogy Rómában csak akkor járt diadalmenettel a győzelmes hadvezérnek, ha ez legalább ötezer ellenséget kaszabolt le.

- Na és! na és! - ordította a megkötyagosodott hallgatóság.

- ...Minthogy pedig Virgamen mindössze háromezer-ötszázhetvenöt lelket számlál, hacsak nem sikerül többször egymás után megölni ugyanazt az embert, nehéz lesz...

De nem hagyták a mondat végére jutni, s a szerencsétlen bölcselő egykettőre az ajtó túlsó oldalán találta magát ronggyá gyűrve, kékre-zöldre zúzva.

- Polgárok - szólott ekkor Sylvestre Pulmacher, aki rendes körülmények között fűszert árult kicsinyben -, polgárok, akármit papolt is ez a gyáva patikárius, a magam részéről vállalom, hogy amennyiben igényt tartanak szolgálataimra, megölök ötezer virgamenit.

- Ötezer-ötszáz! - rikkantott egy még elszántabb patrióta.

- Hátézer-hatszáz! - kontrázott a fűszeres.

- Hétezer! - kiáltotta a Hemling utcai cukrász, Jean Orbideck, aki a legjobb úton volt ahhoz, hogy tejszínhabból vagyont gyűjtsön.

- Senki többet harmadszor! - süvöltötte van Tricasse polgármester, látva, hogy senki sem licitál följebb.

Íme, így lett Jean Orbideck, a cukrász, a quiquendone-i seregek fővezére.

Tizenkettedik fejezet,
amelyben Ygène laboráns hangot ad egy okos nézetnek,
amelyet azonban Ox doktor élénken elutasít

- Nos, főnök! - mondta másnap Ygène laboráns, miközben több vödörnyi kénsavat öntött irdatlan áramfejlesztőinek vályújába.
- Nos! - mondta Ox doktor is. - Hát nem volt igazam? Most aztán láthatja, mitől függ egy egész nemzetnek nem csupán fizikai léte, hanem erkölcsisége, méltósága, tehetsége, politikai érzéke! Molekulák kérdése az egész...
- Kétségkívül, ámbár...
- Ámbár?...
- Nem gondolja, hogy máris épp eléggé messzire mentünk, s hogy nem kéne túlfeszíteni e szegény ördögök idegeit?
- Nem! nem! - kiáltott föl a doktor. - Nem! Végigcsinálom.
- Ahogy gondolja, főnök; mindazonáltal szememben a kísérlet meggyőzőnek tetszik, s úgy vélem, ideje lenne, hogy...
- Hogy?...
- Hogy elzárjuk a csapat.
- Nézze meg az ember! - kiáltott Ox doktor. - Csak azt próbálja meg, és én megfojtom!

Tizenharmadik fejezet,
amelyben bebizonyosodik, hogy magaslatról minden emberi gyarlóságot uralhatunk

- Mit mond? - kérdezte van Tricasse polgármester Niklausse tanácsostól.
- Azt mondom, hogy ez a háború szükséges - válaszolta szilárd hangon a tanácsos -, s hogy itt az idő megtorolnunk a rajtunk esett sérelmet.
- Nos - vetette oda éllel a polgármester -, én pedig megismétlem önnek: ha Quiquendone lakossága nem élne ezzel az alkalommal, hogy jogait megvédelmezze, méltatlan lenne a nevére.
- Én pedig fenntartom, hogy haladéktalanul föl kell sorakoztatnunk csapatainkat, s meg kell kezdenünk az előrenyomulást.
- Valóban, uram? valóban? - csattant föl van Tricasse. - És velem beszél így?
- Önnel polgármester úr, önnel bizony; hallja meg az igazat, bármily keserves is.
- Azt majd meghallja ön, tanácsos úr! - vágott vissza magánkívül van Tricasse. - Merthogy az inkább az én számból hallható, semmint az önéből! Igenis, uram, igenis: minden további késedelem foltot ejtene becsületünkön! Immár kilencszáz esztendeje várja Quiquendone városa a pillanatot, amikor elégtételt vehet, s mondjon ön akármit, tessék önnek avagy sem, megindulunk az ellenségre.
- Hát szóval ön így fogja föl a dolgot - zöldült el Niklausse tanácsos. - Nos hát, uram, ha ön nem óhajt velünk tartani, nekivágunk ön nélkül!

- A polgármesternek az élen a helye, uram.
- A tanácsosnak úgyszintén, uram.
- Ön sérteget engem, gáncsolván törekvéseimet - kiáltott föl a polgármester, akinek öklei mintha már-már robbanólövedékekké váltak volna.
- Ön szintén sérteget engem, kétségbe vonva hazafiúi érzelmeimet - kiáltotta Niklausse, s maga is ütegállásba helyezkedett.
- Kijelentem önnek, uram, hogy a quiquendone-i hadsereg két nap leforgása előtt elindul!
- Én pedig megismétlem önnek, uram, hogy még negyvennyolc óra sem telik bele, s már az ellenség felé menetelünk!

Könnyű e beszélgetés-töredékből leszűrni, hogy a két fél pontosan ugyanazt az elgondolást fejtette ki. Mindketten a hadakozás mellett voltak; de mivel roppant izgalmuk vitára ingerelte őket, Niklausse nem is hederített van Tricasse-ra, van Tricasse pedig Niklausse-ra. Ha véleményük e súlyos kérdésben eltérő lett volna, tessenek ha a polgármester a háború, a tanácsos pedig a béke mellett kardoskodik, szóváltásuk akkor sem lett volna hevesebb. A két régi barát ádáz pillantásokat lövellt egymásra. Fölgyorsult szívverésük, kivörösödött arcuk, összeszűkülő pupillájuk, izmaik remegése és bömbölő hangjuk elárulta, hogy készek egymásnak esni.

De a nagy falióra kondulása szerencsére épp abban a pillanatban állította meg az ellenfeleket, amikor már-már tettelegességre került közöttük sor.

- Végre; itt az ideje - kiáltott a polgármester.
- Minek az ideje? - kérdezte a tanácsos.
- A toronyba menése.
- Így is van, akár tetszik önnek, akár nem, én megyek, uram.
- Én is.
- Gyerünk!
- Gyerünk!

Az utóbbi szavak alapján arra lehetne következtetni, hogy az ellenfelek párbajozni indultak, ám erről szó sem volt. Már korábban megállapodás született arra vonatkozóan, hogy a polgármester meg a tanácsos, tehát a város két első tisztségviselője elmegy a városházára, fölhang a magas torony tetejére, s szemügyre veszi a környező vidéket, hogy a lehető legjobb stratégiai intézkedések foganatosításával segítse a bevetésre induló csapatokat.

Noha teendőjüket illetően egy véleményen voltak, az úton továbbra is a legelítélendőbb hévvel kötözködtek egymással. Csak úgy zengett hangjuktól az utca; de minthogy a járókelők is mind hasonló hangerővel társalogtak, kettejük nekiveselkedése egészen természetesnek tetszett, s nem keltett feltűnést. A jelen körülmények közt egy nyugodt ember hatott volna szörnyetegnek.

A polgármester és a tanácsos, mire a harangláb bejáratához ért, már szinte önkívületben tombolt. Nem is vörösek: sápadtak voltak. Ez a rémes egyetértő-vita görcsbe rántotta zsigereiket; s tudnivaló, hogy a sápadtság azt bizonyítja: a húr a végsőig feszült.

A keskeny toronylépcső alján kitört a gyalázat. Ki lépjen be elsőnek? Ki menjen elől a csigalépcsőn? Az igazság iránti hűség arra kötelez bennünket, hogy eláruljuk: nagy taszigalódás után Niklausse tanácsos, megfélekezve arról, mivel is tartozik előljárójának, a város első tisztségviselőjének, szilajul ellökte van Tricasse-t, s elsőnek szaladt föl a sötétbe vesző, tekervényes lépcsőn.

Előbb mindketten négyesével vették a fokokat, a legocsmányabb jelzőket vagdosva egymás fejéhez. Attól lehetett tartani, hogy vitájuk odafönn, az úttest fölé háromszázötven lábnyira emelkedő torony tetején irtózatos véget ér.

Ám a két ellenség hamarosan kifulladt, s egy perc múltán, a nyolcvannegyedik lépcsőfoktól kezdve már nehézkesen, nagyokat fújva-lihegve kaptattak fölfelé.

Haragjuk ekkor - vajon kifulladásuk következményeként-e? - ha nem hagyott is alább, többé nem nyilvánult meg szitkokban. Hallgattak, s nicsak, mintha egzaltáltságuk abban a mértékben csökkent volna, ahogyan mind magasabbra hágtak. Lelkük mintegy lecsillapult. Agyuk fortyogó buborékai úgy elsimultak, mint a tűzről lekapott kávé felszíne. Vajon miért?

Erre a miéltre nem szolgálhatunk semmiféle válasszal; annyi azonban szent, hogy a két ellenfél egy bizonyos emeletpihenőhöz érve, kétszáz lábbal a városszint fölött leült, s csakugyan nyugodtabban, szinte már harag nélkül pillantott össze.

- Hej, de magas ez! - mondta a polgármester, zsebkendőjét körbejáratva kipirult ábrázatán.

- Igencsak magas! - felelte a tanácsos. - Tudja-e, hogy tizennégy lábbal lepipáljuk a hamburgi Szent Mihály-templomot?

- Tudom - válaszolta a polgármester, némi hiúsággal a hangjában, amit igazán el lehet Quiquendone első emberének nézni.

Néhány pillanat elteltével a két notabilitás ismét nekirugaszkodott a kaptatónak, kíváncsian pillogatva kifelé a toronyfal lőréssein. Ezúttal a polgármester haladt a karaván élén, amit a tanácsos szó nélkül tudomásul vett. Még az is megesett, hogy amikor - úgy a háromszáz-negyedik lépcsőfok körül - van Tricasse teljesen elkészült az erejével, Niklausse a derekánál fogva előzékenyen tolni kezdte. A polgármester hagyta, majd amikor fölrkezett a toronytető erkélyes kilátójára, szívélyesen mondta:

- Köszönöm, Niklausse, ezt még meghálálom.

Az imént két acsarkodó vadállat jelent meg a torony lábánál, most pedig két jóbarát érkezett föl a tetejére.

Az idő gyönyörű volt. Májust írt a naptár. A nap minden párát fölívott. Micsoda kristálytisza levegő! A szem a legapróbb tárgyakat is képes volt megragadni, méghozzá igen tekintélyes körzetben. Néhány mérföldről odalátszottak Virgamen ragyogóan fehér falai, itt-ott fölmere-dező vörös tetői, fénypettyezte tornyai. És ez a város ítéltetett a fosztogatás és gyújtogatás borzalmaira!

A polgármester és a tanácsos egymás mellett üldögélt egy kőpadkán: két derék ember, akiket mély rokonszenv fűz össze. Még egyre lihegve körülnéztek, majd néhány másodpercnyi csönd után a polgármester fölkiáltott:

- Be szép ez!

- Igen, csodálatos! - felelte a tanácsos. - Nem gondolja-e, jeles barátom, van Tricasse, hogy az emberiségnek inkább ilyen magaslatokon kellene élnie, ahelyett, hogy bolygónk kérgén csúszna-mászna?

- Úgy gondolom, akárcsak ön, derék barátom, Niklausse - válaszolta a polgármester -, akárcsak ön. Itt jobban érzi az ember a természetet! Minden érzékünkkel őt fogadjuk magunkba! A filozófusoknak ilyen magaslatokon kellene tanulniuk, s itt, világunk nyomorúságai fölött kellene élniük a bölcseknek!

- Körbesétálunk a kilátón? - kérdezte a tanácsos.

- Sétáljunk körbe a kilátón - felelte a polgármester.

Azzal a két jóbarát kart karba öltve, s mint azelőtt, a kérdések és válaszok közt nagy szüneteket tartva, szemügre vette a láthatár minden pontját.

- Legalább tizenhét éve, hogy utoljára másztam föl az őrtoronyba - jegyezte meg van Tricasse.

- Én, azt hiszem, még soha - így Niklausse -, és sajnálom, mert ebből a magasságból pazar kép tárul az ember elé! Látja-e, barátom, a szépséges Vaar folyót, amint a fák között kanyarog?

- S amott túl, ni, Saint-Hermandad dombjai milyen bájosan zárják le a szemhatárt! Nézze csak azt a zöldellő erdőszélt, milyen festőien rendezte el a természet! Hej, a természet, a természet, Niklausse! Versenyre kelhet-e véle valaha is az emberkéz?

- Elbűvölő látvány, kitűnő barátom - toldotta meg a tanácsos. - Nézze a zöldellő réteken legelésző csordákat, az ökröket, teheneket, birkákat...

- Meg a mezőre igyekvő földműveseket! Az ember árkádiai pásztoroknak vélné őket. Éppen csak a duda hiányzik a hónuk alól! S nincs az egész termékeny mezőség fölött egyetlen felhőfoszlány sem a kék égbolton! Hej, Niklausse, itt az ember előbb-utóbb poétává válik! Látja, nem fér a fejembe, miként lehetséges, hogy Simon, az oszlopszent, nem lett a világ egyik legnagyobb költője.

- Talán, mert az oszlopa nem volt eléggé magas! - mosolygott szelíden a tanácsos.

E pillanatban megszólalt a quiquendone-i harangjáték. A tiszta szavú harangok legszebb dallamaik egyikét játszották. A két jóbarát lenyűgözve állt.

Majd a polgármester szólalt meg, nyugodt hangon:

- De hát mivégre is jöttünk fel ide a torony tetejére, Niklausse barátom?

- Csakugyan, a végén még egészen elábrándozunk...

- Minek jöttünk ide? - ismételte meg kérdését a polgármester.

- Azért - felelte Niklausse -, hogy belélegezzük ezt a tiszta levegőt, melyet nem szennyeztek be az emberi gyarlóságok.

- Nos, leereszkedünk, Niklausse barátom?

- Ereszkedjünk, kedves van Tricasse.

A két úr még egy utolsó pillantást vetett a szemük elé táruló káprázatos panorámára, majd a polgármester indult elsőnek lefelé, lassan és kimérten lépegetve. A tanácsos néhány lépcsőfokkal hátrébb követte. A két nagy tekintélyű férfiú érkezett ahhoz az emeletpihenőhöz, amelyen az imént, fölfelé menet megálltak. Orcájuk máris kivörösödött. Rövid pihenő után folytatták útjukat.

Egy perc elteltével van Tricasse megkérte Niklausse-t, lassítson, mert szinte a sarkára tapos, ami őt „idegesíti”.

A dolog, úgy látszik, nemcsak idegesítette, hanem ingerelte is, mert húsz lépcsőfokkal lejjebb megálljt parancsolt a tanácsosnak, hogy ő maga némi egérutat nyerhessen.

A tanácsos azt felelte, hogy semmi kedve féllábon ácsorogni és lesni a polgármester kedvét; azzal folytatta útját.

Van Tricasse meglehetősen vaskosan válaszolt.

Visszavágásként a tanácsos sértő célzást tett a polgármester korára, különös tekintettel a családi hagyományra, melynek értelmében ellenfelének újra meg kell házasodnia.

A polgármester újabb húsz lépcsőfok után kereken figyelmeztette Niklausse-t, hogy ez így nem megy tovább.

Niklausse közölte, hogy akár megy, akár nem megy, ő mindenesetre megy; minthogy pedig a lépcsőház fölöttébb szűk volt, a két notabilitás összeütközött a mélységes sötétben.

A „faragatlan”, illetve „neveletlen” kitételek voltak ekkor legenyhébb szavaik.

- Majd meglátjuk, ostoba fajankó - kiáltotta a polgármester -, majd meglátjuk, hogyan fest majd ebben a háborúban, s hányadik sorban menetel majd!

- A maga előttiben, vén hülye! - válaszolta Niklausse.

Kiáltás kiáltást követett, majd mintha összefonódott testek gurultak volna...

Vajon mi történt? Miért e gyors hangulatváltozás? Mitől lettek a kilátóbeli jó barátokból kétszáz lábbal lejjebb tigrisek?

Bármint álljon is, a toronyőr a nagy fölfordulás hallatán épp akkor nyitotta rájuk az alsó kaput, amikor a kék-zöld foltos, kigúvadt szemű ellenfelek egymás haját - azaz szerencsére: parókáját - tépték.

- Elégtételt fog nekem szolgáltatni! - ordította a polgármesteri öklét ellenfele orra alá tartva.

- Amikor csak tetszik! - bömbölte Niklausse tanácsos, fenyegetően lengetve meg jobb lábát.

Az ör, aki - ég tudja, miért - maga is ki volt vetkőzve önmagából, egészen természetesnek tartotta a kötekedést. Sőt, tudom is én miféle személyes izgalom hatására kis híján maga is beavatkozott a cécóba. Hanem aztán erőt vett magán, s beérte azzal, hogy az egész negyedbe szétvigye a hírt: a közeljövőben párbajra kerül sor van Tricasse polgármester és Niklausse tanácsos között.

Tizennegyedik fejezet,

*ahol a dolgok odáig fajulnak, hogy Quiquendone lakosai, az olvasók,
sőt a szerző is azonnali végkifejletet követelnek*

Ez az utóbbi esemény híven jelzi, milyen fokra hágott az ingerültség Quiquendone népessége körében. Hogy azok, akik a baj térhódítása előtt a legjobb és legszelídebb barátok voltak a városban, ilyen erőszakos cselekményekre vetemedjenek! Méghozzá alig néhány perccel azután, hogy hajdani rokonszenvük, nyájas természetük, szemlélődő alkatuk ismét jogaiba lépett e torony tetején!

Hallván, mi történt, Ox doktor nem fékezhetette örömeit. Most sem engedett az állapotok elfajulásától tartó laboránsa érveinek. Egyébiránt ők ketten sem voltak mentesek az általános túlfűtöttségtől. Épp annyira izgatottak voltak, mint a többiek, s hovatovább éppúgy veszekedtek egymással, mint a polgármester és a tanácsos.

Különben, meg kell mondani, minden eltörpült a fő kérdés mellett, olyannyira, hogy a tervbe vett lovagias ügyeket egytől-egyig a virgameni háború befejezése utánra halasztották. Senkinek sem állt jogában fölöslegesen ontani vérért, mely utolsó csöppjéig a veszélyben levő hazáé.

A helyzet csakugyan komolyra fordult: meghátrálni immár nem lehetett.

Van Tricasse polgármester fennen lobogó harci heve ellenére sem tartotta volna helyesnek, hogy hadüzenet nélkül üssön rajta az ellenségen. Tehát Hottering úrnak, a mezőőrnek közvetítésével fölszólította a virgamenieket: adjanak elégtételt a törvénynek 1195-ben quiquendone-i területen történt megsértéséért.

A virgameni hatóságok először nem tudták mire vélni a dolgot, s a mezőőrnek, hivatalos minősége ellenére, hetykén kiadták az útját.

Van Tricasse ekkor egy igen erélyes és eltökélt férfiút küldött Virgamenbe, a cukrász-hadvezér hadsegédjét, bizonyos Hildevert Shuman nevezetű polgártársat, civilben árpacukor-készítőt, aki aztán bemutatta a virgameni hatóságoknak a szóban forgó, tehát a Natalis van Tricasse polgármester utasítására 1195-ben fölvelt jegyzőkönyv hivatalos másolatát.

A virgameni törvényhatósági urak nevetésben törtek ki, s a szárnysegéd sem járt különbül, mint a mezőőr.

Ekkor a polgármester összehívta a város vezetőit. Éles és erélyes hangú ultimátumot fogalmaztak, félreérthetetlen hivatkozással a *casus bellire*; a vétkes város huszonnégy órányi haladékot kapott a Quiquendone-t ért sérelem helyrehozatalára.

A levél elment, majd néhány órán belül apró darabokban (megannyi újabb inzultus) érkezett vissza. A virgameniek időtlen idők óta ismerték a quiquendone-iak béketúrását, s most csak kacagtak rajtuk, követelésükön, *casus bellijükön* és ultimátumukon.

Nem maradt más hátra, mint a fegyverekre bízni a döntést, segítségül hívni a harcok istenét, s a poroszok eljárását követve lerohanni a virgamenieket, mielőtt fölkészültek volna.

Így döntött a tanács ünnepélyes ülése, melyet vérszomjas kiáltások, heves dühkitörések és fenyegető taglejtések fűszereztek. Bolondok gyülekezete, megszállottak összejövedele, ördögösök klubja sem lehetett volna viharosabb.

Amint a hadüzenet ismeretessé vált, Jean Orbideck tábornok egybegyűjtötte csapatait, szám szerint kétezer-háromszázkilencvenhárom harcost a kétezer-háromszázkilencvenhárom főnyi népességből. Az asszonyok, a gyermekek, az aggastyánok is a meglett férfiakkal tartottak. Minden vágó- és ütőszerszám fegyverre lett. A városbéli puskákat elrekvirálták. Őt került elő, köztük két kakas nélküli; ki is osztották mind az előőrs tagjai közt. A tüzérség a kastély rozszant csatakígyójából állt, amelyet 1339-ben Quesnoy ostrománál zsákmányoltak, amely a történetírók által említett legelső lövegek egyike, s amelyet öt évszázad óta nem sütöttek el. Mellesleg nem is akadt hozzá lövedék a kiszolgáló személyzet nagy szerencséjére; ám a szóban forgó alkalmatosság még így is nagy hatással lehetett az ellenségre. A szálfegyvereket, úgy mint kovakő-balta, buzogány, csatabárd, sisak, guise-i lándzsa, alabárd, kard stb., a régiségmúzeumból teremtették elő, meg bizonyos privát arzenálokból, amelyeket többnyire *kamra* és *konyha* néven ismerünk. No de a bátorság, az igazság tudata, az idegengyűlölet és a bosszúvágy fölér ezeknél tökéletesebb hadieszközökkel is, s pótolja - legalábbis, remélhetőleg - a modern géppuskákat meg a hátultöltős ágyúkat.

Szemlét tartottak. Egyetlen polgár sem hiányzott a névsorolvasásnál. Orbideck tábornok, aki fölöttébb bizonytalanul ült huncut lován, háromszor is lepuffant róla a sereg arcvonala előtt, de mindannyiszor sértetlenül kászálódott föl, ami kedvező előjel számba ment. Az élen a polgármester, a tanácsos, a polgári biztos, a főbíró, az adószedő, a bankár, a rektor, egyszóval a város megannyi notabilitása haladt. Könnyet sem az anyák, sem a nővérek, sem a lányok nem ejtettek. Valamennyien csatára buzdították férjüket, apjukat, fivérüket, sőt, a hátvédet alkotva, maguk is követték őket a vitéz van Tricasse-né asszony vezérletével.

Jean Mistrol kisbíró trombitája fölharsant; a sereg meglódult, elindult, s vad kiáltozással az audenarde-i kapu felé tartott.

Abban a pillanatban, amikor a menetoszlop eleje éppen kihaladt volna a város kapuján, egy férfi vetette magát elébe.

- Álljanak meg! álljanak meg, adta bolondjai! - kiáltotta. - Le a fegyverekkel! Hadd zárjam el a csapatot! Maguk nem vérszomjasak! Maguk derék, szelíd, békés polgárok! Ha ennyire tűzbe jöttök, arról csakis a gazdám, Ox doktor tehet. Ez egy kísérlet! Azzal az ürüggyel, hogy oxyhidrikus gázzal világít maguknak, telítette a...

A laboráns magánkívül volt; de nem mondhatta végig a mondókáját. Abban a minutumban, ahogy a doktor titka kiszaladt volna az ajkán, Ox doktor leírhatatlan haraggal rontott a szerencsétlen Ygène-re, s ökölcsapásokkal némította el.

Kitört a haddelhadd. A polgármester, a tanácsos, meg a többi előkelőség, aki Ygène láttára megállt, szintén magából kivetkőzve támadt a két idegenre, anélkül, hogy bármelyiket is meghallgatta volna. A lehurrogott, megvert Ox doktort és hasonlóan járt laboránsát van Tricasse parancsára már éppen elszállították volna az áristomba, amikor...

Tizenötödik fejezet, *amelyben a csattanó csattan*

...amikor irtózatos dörrenés hallatszott. Mintha Quiquendone egész légtere tüzet fogott volna. Egy hihetetlen fénysűrűségű és erejű lángnyelv csapott meteorsebességgel az égbolt magasába. Ha éjszaka lett volna, a robbanás fénye tíz mérföldnyire is ellátszik.

Az egész quiquendone-i sereg úgy vágódott hasra, mint az elfújtt kártyavár... Sebesülés szerencsére nem történt, legföljebb néhány karcolás és egy-két bibi keletkezett. A cukrásznak, ki e pillanatban véletlenül fönnmaradt a lován, lepörkölődött a tollbokkrétája, de egyéb baja nem esett.

Mi történt?

Egyszerűen az, hogy - amint hamarosan kiderült - fölrobbant a gázgyár. Úgy látszik, a doktor és segédje távollétében egy kis gondatlanság történhetett. Nem tudni hogyan és miért, de összeköttetés keletkezett az oxigént és a hidrogént tartalmazó két tartály között. A két gáz egyesüléséből durranógáz keletkezett, amely aztán föl is robbant.

Ez egyszeriben megváltoztatott mindent; hanem mire a sereg föltápászkodott, Ox doktornak és Ygène laboránsnak híre-hamva sem volt.

Tizenhatodik fejezet, *amelyben az értelmes olvasó meggyőződhet arról, hogy a szerző minden elővigyázatosságának ellenére is ráhibázott az igazságra*

A robbanás után Quiquendone nyomban visszavedlett azzá a békés, flegmatikus és flamand városkává, amely hajdanta volt.

A robbanás után, mely egyébként nem járt mélyebb lelki megrázkódtatással, ki-ki gépiesen, anélkül, hogy tisztában lett volna vele, mit tesz, elindult hazafelé: a polgármester, a tanácsos, Schut ügyvéd, Custos orvos, Frantz Niklausse pedig vetélytársa, Simon Collaert karján, mindnyájan nyugodtan, zaj és a történetek tudata nélkül, máris megfélekedve Virgamenről és a bosszúról. A tábornok visszatért lekváraihoz, szárnysegédje meg az árpacukorhoz.

Minden elcsitult, minden visszazökkent a rendes kerékvágásba: emberek és állatok, állatok és növények, de még az audenarde-i kapu tornya is, amelyet a robbanás (ezek a robbanások néha meglepőek) kiegyenesített!

Azóta soha egy hangosabb szó, soha egy nézeteltérés Quiquendone városában. Nincs többé politika, se klub, se pör, se rendőr! Passauf biztos posztja ismét szinekúra lett, s ha mégsem vonták meg komisszár uram illetményét, hát csupán azért nem, mert a polgármester és a tanácsos képtelen az ügyben dönteni. Egyébként a biztos továbbra is megjelent (persze anélkül, hogy sejtette volna) a vigasztalhatatlan Tatanémance álmaiban.

Ami pedig Frantz vetélytársát illeti, emez nagylelkűen lemondott a bájos Suzelről szerelmese javára, ki aztán sietve el is vette a lányt feleségül, úgy öt vagy hat évvel az itt leírt események után.

Van Tricasse-né asszony? Ő tíz esztendővel később halt meg, a megfelelő időben, a polgármester pedig Pélagie van Tricasse nevű unokahúgát vezette oltárhoz, a legkedvezőbb körülmények közt... mármint annak a szerencsés halandónak a szempontjából, aki egy napon majd betölti az ő helyét.

Tizenhetedik fejezet, *amelyben fény derül Ox doktor elméletére*

Mit is csinált hát e rejtélyes Ox doktor? Egy hóbotos kísérletet hajtott végre, ez minden.

Annak utána, hogy létrehozta gázvezetékeit, tiszta oxigénnel telítette a középületeket, majd a magánházakat, végül pedig a quiquendone-i utcákat, ügyelve, hogy soha még egy atomnyi hidrogén se jusson a csövekbe.

Ez az íztelen-szagtalan gáz, ha ilyen erős adagban kerül a levegőbe, belégzéskor a legsúlyosabb zavarokat okozhatja a szervezetben. Ha az ember oxigénnel telített légkörben él, izgatott, egyre izgatottabb lesz, szinte meggyullad!

Mármost elegendő a rendes levegőre visszatérni, s máris visszaalakulunk azzá, akik voltunk; lásd azt az esetet, amikor a tanácsos és a polgármester az őrtorony tetején ismét rendes, belélegezhető légközegbe került, tekintve, hogy nagyobb súlya miatt az oxigén az alacsonyabb levegőrétegekben maradt.

Hanem, aki ilyen körülmények között él, s e testet-lelket fiziológiailag eltorzító gázt szívja be, az hamar meghal, akárcsak azok az eszeveszettek, akik két végén égetik a gyertyát!

Jól jártak hát a quiquendone-iak, amikor a gondviselészerű robbanás elpusztította Ox doktor üzemét, s véget vetett e veszedelmes kísérletnek.

Végső összefoglalóul és következtetésül: eszerint vajon az erény, a bátorság, a tehetség, a szellem, a képzelet, mindezek a tulajdonságok vagy képességek csupán az oxigénellátástól függenek?

Ez Ox doktor elmélete, ám kinek-kinek jogában áll elvetni, amiként mi ezt a magunk részéről teljes mértékben meg is tesszük, ama habókos kísérlet ellenére, melynek színhelyéül a tiszteletre méltó Quiquendone városka szolgált.

A XXIX. SZÁZADBAN¹³

Egy amerikai újságíró napja 2889-ben

A XXIX. század emberei, anélkül, hogy sejténék, varázslatos mesevilágban élnek. Eltompulva, közömbösen fogadják a fejlődés kínálta újabb és újabb csodákat. Az ő szemükben minden természetes. Ha összehasonlítanák civilizációnkat a múlttal, jobban meg is becsülnék, s számot adhatnának maguknak a megtett útról. Mennyivel ámulatra méltóbbaknak tartanák modern városainkat, száz méter széles útjaikkal, háromszáz méter magas házaikkal, mindig egyforma hőmérsékletükkel, légitaxik és légitaxik ezrei szántotta egükkel! E néha tízmillió lakost is számláló városokhoz képest eltörpülnek az ezer év előtti - Párizs, London, Berlin, New York nevű - tanyácskák, a szennyezett levegőjű, sáros falvak, ahol lovak - igen! bármily hihetetlen: lovak! - vontatta alkalmatlanságok közlekedtek! Ha maguk elé képzelnék a gőzhajók és vontatók nyomorúságos működését, gyakori összeütközéseiket és lassúságukat, mit nem adnának a mai utasok légvonataikért, kiváltképpen azokért az óceánokat átszelő légpárnás csövekért, amelyekben óránként ezeröttszáz kilométeres sebességgel szállítják őket! Végül pedig nem méltányolnák-e jobban a telefont és a telefotót, ha belegondolnánk, hogy atyáink még az általuk távírónak nevezett, vízözön előtti készülékre voltak utalva?

Különös dolog! Az alapelveket, amelyek segítségével mindez a meghökkentő átalakulás végbement, eleink ismerték ugyan, ám jóformán semmiféle hasznukat nem látták. Bizony, a hő, a gőz, a villamosság egyidős az emberrel. Vajon nem mondogatták-e a tudósok már a XIX. század végén, hogy a fizikai és a kémiai erők közti egyetlen különbség az éteri részecskék sajátos rezgésmódjában áll?

A roppant lépés, vagyis annak fölismerése után, hogy mindezek közt az erők közt rokonság van, igazán fölfoghatatlan, miért kellett ilyen hosszú időnek elteltie az eltérő rezgésmódok meghatározásáig. A legfurcsább pedig az, hogy csupán a közelmúltban sikerült fölfedezni, miképpen lehet közvetlenül átállni egyik rezgésmódról a másikra, illetve miképpen állítható elő az egyik fajta a másik nélkül.

Márpedig így történt, s mindössze száz esztendeje, 2790-ben jutott el idáig a híres Oswald Nyer.

Ez a nagy ember az emberiség valóságos jótevője! Lángelméjű fölfedezése szülte aztán a többi. Neki köszönhető, hogy feltalálók raja pattant a világra, mígnem elérkeztünk a mi rendkívüli James Jacksonünkhöz. Ez utóbbinak köszönhetjük az új akkumulátorokat, amelyeknek egyike a napsugarakban rejlő erőt, a másik a földünk méhében fölhalmozódott villamosságot, a többi pedig az egyéb forrásokból (vízesés, szél, folyó, folyam stb.) eredő energiát kondenzálja. Tőle származik az a transzformátor is, amely egy fogantyú pusztá elfordítása útján erőt csapol az akkumulátorból, s a térbe sugározza mint hőt, mint fényt, mint villamosságot, mint mechanikai energiát, elvégeztetvén vele a kívánt munkát.

Igen! Valójában azóta beszélhetünk igazi fejlődésről, amióta e két szerkezet eszméje megfogant. Ez a kettő szinte végtelen hatalommal ruházta föl az embert. Felhasználási módjaiknak immár se szeri, se száma. A nyári fölösleg felhasználásával fogát vették a télnek, s ezzel forradalmasították a földművelést. Mozgató erőt szolgáltatva a légi járműveknek, ragyogó föllendülés lehetőségét nyitották meg a kereskedelem előtt. Nekik köszönhető a villamos-

¹³ Ez az írás először angolul jelent meg a *The Forum* c. amerikai folyóirat 1889. februári számában, majd némi változtatásokkal került a francia közönség elé. Fordításunk a párizsi Hachette Kiadónál 1967-ben megjelent válogatás alapján készült; emez néhány ponton az első - angol - változat szövegére támaszkodott.

ságnak elemek, sőt gépek nélküli szakadatlan termelése; az égés, illetve izzás nélküli fény; valamint az a kiapadhatatlan energiaforrás, amely megszázsorozta az ipari termelést.

Nos, mindezeket a csodákat együtt találjuk egy semmihez sem fogható palotában, a 16823. sugárúton a minap fölavatott *Earth Herald*-ben.

Ha Gordon Benett, a *New York Herald* alapítója ma újjászületnék, vajon mit szólna, megpillantva e csupa arany és márvány palotát, amelynek tulajdonosa nem más, mint illusztris ükunokája, Francis Benett? Harminc nemzedék követte egymást, s a *New York Herald* mindvégig a Benett-családé maradt. Kétszáz esztendeje, mikor az államszövetség kormánya Washingtonból Centropolisba települt át, a lap követte a kormányt (ha ugyan nem a kormány követte a lapot), s az *Earth Herald* nevet vette föl.

S ne higgyük, hogy Francis Benett igazgatása alatt hanyatlásnak indult. Ellenkezőleg: új igazgatója a telefonújság megteremtésével eladdig páratlan magaslatokra juttatta.

Ismerjük e rendszert, melyet a telefon hihetetlen elterjedése tett kivitelezhetővé. Reggelente az *Earth Herald*-et már nem kinyomják, mint régen, hanem „beszélik.” Az előfizetők egy-egy riporterrel, államférfival vagy tudóssal folytatott gyors beszélgetésből tudják meg mindazt, ami csak érdekelheti őket. Ami pedig a lap számonkinti vásárlóit illeti, nos, ezek, mint tudjuk, néhány cent ellenében megkapják az aznapi példány tartalmát a tömérdek fonográfikus fülke valamelyikében.

Francis Benettnek ez az újítása egy csapásra új életre galvanizálta az öreg újságot. Emennek előfizető-táborára alig néhány hónap leforgása alatt már nyolcvanötmillióra rúgott, az igazgató vagyona pedig fokozatosan harmincmilliárdra (mára már lényegesen többre) gyarapodott. E vagyon jóvoltából építhette föl Francis Benett az új székházat, ezt a háromszor három kilométer alapterületű épületkolosszust, amelynek ormán a Konföderációnak hetvenöt csillagot számláló, diadalmas lobogója leng.

Ha az amerikaiak valaha is eltűnének maguk fölött uralkodót, Francis Benett, az újságkirály, ez idő szerint mindkét Amerika királya lehetne. Kételkednek ebben? De hiszen valamennyi náció teljhatalmú urai, sőt még saját minisztereink is ott sűrögnek az ajtajánál, tanácsaiért esengve, hozzájárulásért folyamodva, mindenható orgánusának támogatásáért könyörögve. Számlálják csak meg, hány tudóst ösztönöz, hány művészt tart el, hány feltalálót pénzel! Fárasztó uralkodás az övé, pihenőt nem tűrő munka; hajdani ember aligha bírt volna el ennyi teendőt. Szerencsére a mai emberek szervezete sokkal ellenállóbb, hála a higiénia és a testedzés fejlődésének, melynek következtében az átlagos emberi életkor harminchét évről hatvannyolcra emelkedett - s hála a fertőzésmentes tápanyagok készítésének is, amelyet várakozásunk szerint a tápláló levegő közeli feltalálása követ majd, lehetővé téve a pusztai lélegzés általi táplálkozást.

Most pedig, ha érdeklő önöket, hogyan is zajlik le az *Earth Herald* fejének egy napja, ne sajnálják a fáradságot, s kövessék sokrétű foglalatosságai során - a 2889-es esztendő július havának e mai, 25. napján.

*

Francis Benett meglehetősen pocsék hangulatban ébredt. Felesége immár nyolcadik napja van Franciaországban, ezért aztán férjje egy kissé magányosnak érzi magát. Hinnék-e? Tíz esztendeje, mióta házasok, ez az első eset, hogy Mrs. Edith Benett, a *professional beauty*¹⁴

¹⁴ Hivatásos szépség (*angol*).

ilyen sokáig van távol otthonától. Rendszerint csak két-három napot tölt - igaz, eléggé gyakran - Európában, ott is a legtöbbször Párizsban, ahol a kalapjait csináltatja.

Francis Benett tehát, mihelyt fölébredt, bekapcsolta fonotelefotját, amely közvetlenül a Champs-Élysées-n levő palotájával köti össze.

A telefottal kiegészített telefon is korunk vívmánya! A szavaknak elektromos áram útján történő továbbítása szerfölött régi; de szinte csak tegnap óta lehetséges a képátvitel. Értékes találmány, amelynek megalkotóját Francis Benett is áldotta, mikor nejt az irdatlan távolság ellenére, mely kettejüket elválasztotta, a telefot tükrében megpillantotta.

Édes látvány! Mrs. Benett még ágyban van, az esti báltól vagy színháztól pilledten. Jóllehet arrafelé már csaknem dél van, alszik, bájos fejét a párna csipkéi közé fúrva.

De nicsak, hirtelen megrázkódik... szája megremeg... Álmodnék?... Igen! álmodik... Egy név hagyja el ajkát: „Francis... édes Francisem!...”

E lány hangon fölszendülő név jobb kedvre derítette Francis Benettet. Nem akarván fölébreszteni a szép alvót, gyorsan kiugrott az ágyból, s belépett öltöztetőgépébe.

Két perccel később, anélkül, hogy inas segítségét kellett volna igénybe vennie, megmosakodva, megfésülve, tetőtől talpig felöltözve és begombolkozva lépett ki a készülékből, amely közben irodai helyiségeinek küszöbéig vitte. Kezdődik a mindennapos munka.

Francis először is a folytatásos regények szerzőinek termébe lépett.

Roppant csarnok ez, amelyet terebélyes, átlátszó kupola borít. Az egyik sarokban telefonkészülékek, amelyekbe az *Earth Herald* száz irodalmárja száz különféle regény száz különféle fejezetét meséli a mohó közönségnek.

Megpillantva az egyik szerzőt, aki éppen ötperces pihenőt tartott, Francis Benett így fordult hozzá:

- Kitűnő, barátom, a legutóbbi fejezete, kitűnő! Az a jelenet, ahol a falusi fiatalasszony a transzcendens filozófia néhány problémájáról cserél eszmét hódolójával, igen finom megfigyelésen alapul. Sosem ábrázolták jobban a falusi erkölcsöket! Folytassa, kedves Archibald, csak így tovább! Tízezer új előfizető tegnap óta, ezt önnek köszönhetjük!

- Mr. John Lest! - fordult aztán egy másik munkatárshoz. - Önnel már kevésbé vagyok megelégedve! A regényében nincs elég átélés! Túlságosan siet a célja felé! Hol marad a bizonyító eljárás? Boncolni kell, John Lest, boncolni! Manapság nem tollal ír az ember, hanem szikével! A való életben minden cselekedet illó gondolatok hosszú láncolatának eredője; e gondolatokat lelkiismeretesen föl kell sorakoztatni ahhoz, hogy eleven lényt teremthessünk! Mi sem könnyebb ennél, ha olyan elektromos hipnózisnak vetjük alá magunkat, amely kettébontja az embert, különválasztva a benne lakozó két személyiséget! A saját életén kell kezdenie, kedves John Lest! Kövesse annak a kollégájának a példáját, akinek az imént gratuláltam! Hipnotizáltassa magát!... Hogyan?... Már csinálja?... Hát akkor nem elégszer, nem elégszer!

E kis fejmosás után Francis Benett folytatja ellenőrző körútját, s a tudósítók termébe lép. Ezeröttszáz riportere ugyanennyi telefon előtt ülve tájékoztatja az előfizetőket az éjszaka folyamán a világ minden tájáról érkezett hírekről. E páratlan intézmény működését már gyakran leírták. A telefonon kívül minden riportertől van egy sor kapcsológomb, amelynek révén a munkatársak tetszés szerint léphetnek összeköttetésbe bármely telefotvonallal. Így aztán az előfizetők nem csupán szóban értesülnek az eseményekről, hanem végig is nézhetik őket. Ha a napihír a közlés pillanatában már lezajlott, akkor csak fontosabb, kifényképezett mozzanatait közvetítik.

Francis Benett most kérdéssel fordul tíz csillagász riporterének egyikéhez; ez a rovat az égitestekre vonatkozó újabb felfedezések folytán éppen bővítésre vár.

- Nos, Cash, mit kapott?

- Fénytvíratokat a Merkúrról, a Vénuszról és a Marsról, uram.

- Történt valami érdekes a Marson?

- Igen! forradalom tört ki a Központi Birodalomban. A liberális reakciósok vívják a konzervatív köztársaságiak ellen.

- Akárcsak nálunk! És mi van a Jupiterrel?

- Még semmi! Sehogy sem sikerül megfejtenünk az ottaniak jelzéseit. Talán nem kapják meg a mieinket.

- Ez az ön dolga, s én önt teszem felelőssé érte, Mr. Cash! - válaszolt Francis Benett, majd fölöttébb elégedetlenül ment át a tudományos szerkesztőség termébe.

Harminc tudós hajolt itt számítógépe fölé, s mélyedt el kilencvenötödfokú egyenleteiben. Egyikük-másikuk éppen az algebrai végtelen és a huszonnégy kiterjedésű tér képleteivel szórakozott, akár kisiskolás a négy számtani alapláttal.

Francis Benett bombaként vágódott közjük.

- Ej, uraim, mit hallok? Nincs válasz a Jupiterről?... Mindig ugyanaz a nóta! Nézze csak, Corley, az az érzésem, hogy húsz év óta, mióta ezen a bolygón kérődzik...

- Hiába, uram - felelt a kérdező -, optikánk egyelőre sok kívánnivalót hagy, s még három kilométeres átmérőjű teleszkópjainkkal sem...

- Hallja ezt, Peer? - vágott a szavába Francis Benett, szavait Corley szomszédjához intézve. - Még hogy az optika sok kívánnivalót hagy!... De hisz ez épp az ön specialitása, kedvesem! Vegyen föl szemüveget, az ördögbe is, vegyen föl szemüveget!

Majd, visszafordulva Corley-hoz:

- De ha már a Jupiter hallgat, elértünk-e legalább a Holddal valamit?...

- Éppoly kevésbé, Benett úr.

- Hah! ezúttal nem vádolhatja az optikát! A hold hatszázszor közelebb van a Marsnál, amellyel pedig rendszeres érintkezésben állunk. Teleszkópban nincs hiány...

- Abban nem! de lakókban - válaszolta Corley, a matézison iskolázott tudósok finom mosolyával.

- Azt meri állítani, hogy a Hold lakatlan?

- Legalábbis a felénk forduló oldala, Benett úr. Ki tudja, vajon a másik oldalán...

- Nos, Corley, van egy igen egyszerű mód, hogy erről meggyőződjünk...

- Mégpedig?

- Megfordítani a Holdat!

S ezen a napon a Benett-gyár tudósai azon buzgólkodtak, hogy kikísérletezzék, milyen mechanikai módszerekkel fordíthatnák meg égi kísérőnket.

Egyebekben Francis Benett elégedett lehetett. Az *Earth Herald* egyik csillagászának sikerült a Gandini nevű bolygó nyomára akadnia. Ez a planéta tizenkétbillió-nyolcszáznegyvenegy-milliárd-háromszáznegyvennyolcmillió-kétszáznyolcvannégyezer hatszázhuszonhárom egész

hét tized méternyi távolságban kering a Nap körül, ötszázhetvenkét év, százkilencvennégy nap, tizenkét óra, negyvenhárom perc, kilenc egész nyolc tized másodperc alatt.

Francis Benettet elbűvölte ez a pontosság.

- Jól van! - kiáltott föl. - Tüstént adja le a tudósító részlegnek. Tudja, hogy a közönség milyen szenvedélyesen kap a csillagászati kérdéseken. Ragaszkodom ahhoz, hogy a hír még a mai számban megjelenjék!

Mielőtt elhagyta volna a riporterek termét, Francis Benett odalépett az interjúkészítők csoportjához, s az alábbi kérdéssel fordult a hírneves személyiségekkel megbízott munkatárshoz:

- Meginterjuvolta Wilcox elnököt?

- Igen, Benett úr, s a hírek között beszámolok arról, hogy minden bizonnyal gyomortágulásban szenved, s hogy a leglelkiismeretesebben veti alá magát a csöves gyomormosásnak.

- Kitűnő. És ennek a Chapmann nevű gyilkosnak az ügye?... Nyilatkozatra bírta az esküdteket?...

- Igen, s valamennyien bűnösnek tartják, úgyhogy az ügy már nem is kerül vissza hozzájuk. A vádlottat kivézik, mielőtt az ítélet elhangoznék.

- Pompás!... Pompás!...

A szomszédos terem - fél kilométer hosszú, hatalmas csarnok - a reklámhirdetések célját szolgálta. Könnyen elképzelhető, mit jelenthet a reklám egy *Earth Herald*-szerű lapnál. Naponta átlagosan hárommillió dollárt hoz a konyhára. A hírverés jó része különben egy elmés eljárás jóvoltából teljesen új formában történik; szabadalmát egy szegény ördög, aki később éhen halt, három dollárért adta el. A felhők által visszavert óriási hirdetményekről van szó, akkorákról, hogy hetedhét határból is látni őket. Ebben a csarnokban ezer projektor vetítette szüntelenül a fellegekre a roppant hirdetéseket, amelyek onnan színesen verődtek vissza.

Hanem e napon a reklámterembe lépve Francis Benett azt látja, hogy a gépkezelők karbatett kézzel állodognak tétlen projektoraik mellett. Kérdezősködik... Az emberek válasz helyett a makulátlanul kék égre mutatnak.

- Az ám!... szép idő... - morogja. - Oda a légi reklám! Mit tehetünk? Még ha csak esőről volna szó, azt könnyűszerrel csinálhatnánk! De nekünk nem eső kellene, hanem felhő!...

- Igen... szép fehér felhők! - bólintott a gépkezelők főnöke.

- Nos hát, Samuel Mark úr, forduljon a tudományos szerkesztőség meteorológiai szolgálatához. Mondja meg nekik a nevemben, hogy fogjanak hozzá a mesterséges felhők problémájának megoldásához. Utóvégre mégsem maradhatunk a szép idő kényének-kedvének kiszolgáltatva!

*

Befejezve a lap különféle osztályainak inspekcióját, Francis Benett a fogadószobába tartott, ahol már várták az amerikai kormányhoz akkreditált nagykövetek és meghatalmazott miniszterek. Ezek az urak tanácsért keresték föl a mindenható igazgatót. Abban a pillanatban, amikor Francis Benett a szalonba lépett, ott éppen meglehetősen heves eszmecsere folyt.

- Excellenciád szíves elnézését kérem - mondta a francia nagykövet az orosz nagykövetnek -, de Európa térképén semmi változtatnivalót nem látok. Az Észak a szlávoké, rendben van! De a Dél a latinoké! Lehetne-e jobb közös határunk, mint a Rajna? Egyébként vegye fontolóra:

kormányom minden olyan kísérletnek ellent fog állni, mely római, madridi és bécsi közigazgatási területeink ellen irányulna!

- Ez már beszéd! - szólt bele a vitába Francis Benett. - Hogyan, orosz nagykövet úr, ön elégedetlen hatalmas birodalmukkal, amely a Rajna partjaitól egészen Kína határáig terjed, s amelynek óriási partvonalát a Jeges-tenger, az Atlanti-óceán, a Fekete-tenger, a Boszporusz és az Indiai-óceán mossa? Meg aztán mire jó a fenyegetőzés? Lehetséges-e bármiféle háború a modern találmányok idején, a száz kilométerre hordó fojtógázgránátokkal; a húsz mérföld hosszú villamos szikrákkal, melyek egy csapásra egész hadtesteket képesek megsemmisíteni; a pestis-, kolera-, sárgaláz-baktérium lövedékekkel, amelyek néhány órán belül kiirthatnak egy egész népet?

- Tudjuk, Benett úr! - válaszolt az orosz nagykövet. - De hát azt tehetjük-e, amit akarunk?... Minthogy bennünket magunkat is szorongatnak keleti határunkon a kínaiak, rákényszerülünk, hogy kerül, amibe kerül, némi erőfeszítést tegyünk nyugat felé...

- Csupán ez a bökkenő? - mondta Francis Benett pártfogó hangon. - Nos hát, minthogy a kínai népszaporulat az egész világot fenyegető veszedelem, majd nyomást gyakorolunk az Ég Fiára! Előbb-utóbb olyan születési maximumot kell megszabni alattvalóinak, amelyet ezek csak halálbüntetés terhe alatt hághatnak át! Egy gyermekkel több?... Egy apával kevesebb! Így meglesz a kiegyenlítődés. - És ön, uram? - fordult az *Earth Herald* feje az angol konzulhoz. - Miben állhatok szolgálatára?

- Sokban, Benett úr - válaszolta a kérdezett. - Elegendő volna, ha az ön lapja lenne olyan szíves kampányba fogni mellettünk...

- S milyen vonatkozásban?...

- Pusztán tiltakozásul Nagy-Britanniának az Egyesült Államokhoz történt csatolása ellen...

- Pusztán! - kiáltott föl Francis Benett, megrándítva a vállát. - Egy immár százötven éves annexió ellen! Ej, hát az angol uraságok még most sem törődnek bele abba, hogy országuk amerikai gyarmattá lett, a földi igazságszolgáltatás rendjét követve? Ez tiszta örület! Hogyan képzelhette az ön kormánya, hogy én efféle hazafiatlan kampányba fogok?...

- Benett úr, a Monroe-elv szerint egész Amerika az amerikaiaké, hisz tudja, de csak Amerika, nem pedig...

- Csakhogy Anglia nem egyéb, mint gyarmataink egyike, uram, még hozzá a legszebbek közül való. Ne számítson rá, hogy valaha is lemondunk róla!

- Kosarat ad?

- Kosarat adok, s ha ön kitart szándéka mellett, mi *casus bellit* teremtünk, amihez riportereink valamelyikének egyetlen interjúja elegendő!

- Ez hát a vég! - motyogta leverten a konzul. - Az Egyesült Királyság, Kanada és Új-Anglia az amerikaiaké, India az oroszoké, Ausztrália és Új-Zéland önnön maguké! Mi maradt nekünk a régi Angliából? Semmi!

- Még hogy semmi, uram! - vágott vissza Francis Benett. - Hát Gibraltár?

*

Ebben a pillanatban delet harangoztak. Az *Earth Herald* feje, a kihallgatást egyetlen kézmozdulattal berekesztve, elhagyta a szalont, beült egy gördülőfotelba, s néhány perc alatt odaért a palota végén, a szalontól egy kilométerre eső ebédlőterembe.

Az asztal terítve. Francis Benett leül. Egész sor csap áll a keze ügyében, előtte pedig egy fonotelefont üvege domborul. Ezen megjelenik párizsi palotájának ebédlője. Mr. és Mrs. Benett megállapodott abban, hogy az időeltolódás ellenére is együtt költi el ebédjét. Mi sem vonzóbb, mint a távolság ellenére így édeskettesben eddegélni, látni egymást, s fonotelefontikus készülékek útján beszélgetni.

Hanem a párizsi terem ez idő szerint üres.

- Edith bizonyára késik! - gondolja Francis Benett. - Ó, az asszonyi pontatlanság! Minden fejlődik, csak ez marad a régi!...

S miután megformálta e nem kevéssé mélyenszántó véleményét, elfordítja az egyik csapot.

Mint korunk minden jómódú embere, Francis Benett is hátat fordított a házi kosznak, s egyik előfizetője a Házhoz Szállított Ételek Társasága nevű nagy cégnek. A Társaság csőpostán szállítja szerteszét ezerféle készítményét. Ez a módszer kétségtelenül költséges, de azon kívül, hogy az étel jobb, megvan az az előnye is, hogy kiküszöböli a mindkét nembéli szakácsnépség szörnyű fajtáját.

Francis Benett tehát, nem minden sajnálkozás nélkül, egyedül költötte el ebédjét. Éppen utolsó csöpp kávéját itta ki, midőn a hazatérő Mrs. Benett föltűnt a telefont üvegében.

- Honnan, honnan, Edithkém? - kérdezte Francis Benett.

- Nézd csak! Te már be is fejezted?... - válaszolta Mrs. Benett. - Hát elkéstem?... Hogy honnan jövök?... de hát a kalaposnőmtől!... Az idén elragadóak a kalapjai! Ezek már nem is kalapok... ezek székesegyházak, kupolák!... Alighanem egy kissé beléjük feledkeztem!...

- Egy kissé, kedvesem. Olyannyira, hogy íme, az ebédemet be is fejeztem...

- Nos jó, menj, drágám... menj a dolgod után - mondta az asszony. - Nekem még be kell nézнем a divattervezőmhöz.

Ez a divattervező maga a híres Wormspire volt, akitől a találó mondás származott: „Szabás teszi a nőt.”

Francis Benett a telefont üvegén arcon csókolta hitvesét, s az ablakhoz lépett, ahol már várta a légikocsi.

- Hová parancsolja, uram? - kérdezte a légisofőr.

- Lássuk csak... van időm... - felelte Francis Benett. - Vigyen a Niagaránál fekvő akkumulátorüzemeimhez.

A légikocsi - pompás jószág, amely a „levegőnél nehezebb test” elvére épült - óránként hat-száz kilométeres sebességgel száguldott a légben. Alatta sebesen suhantak el a városok, járókelőket szállító mozgójárdáikkal, meg a mezők, amelyeket roppant pókhálóként szel keresztül-kasul a villanyhuzalok hálózata.

Francis Benett fél órán belül érkezett meg a Niagaránál levő gyárához, amelyben a vízesések erejét alakíttatja át energiává, hogy emezt aztán eladja vagy bérbe adja a fogyasztóknak. Látogatása végeztével Philadelphián, Bostonon és New Yorkon át visszaröpült Centropolisba, hol a légikocsi öt óra tájban szállt le vele.

*

Az *Earth Herald* várótermében tömeg szorongott. Az emberek lesték, mikor tér vissza Francis Benett, hogy megkezdje mindennapos kihallgatását, amelyen mindazok megjelenhetnek, akik igénylik ezt, többnyire tőkekölcsönért folyamodó feltalálók és vállalkozók, akik - úgymond - egytől egyig pazar üzleti tranzakciókat indítványoznak. E sok előterjesztés közt válogatni kell: elvetni a rosszakat, közelebbről megvizsgálni a kétségeseket, elfogadni a jókat.

Francis Benett hamar kitette azok szűrét, akik fölösleges vagy megvalósíthatatlan ötletekkel állítottak be. Egyikük azzal hozakodott elő, hogy ő föléleszti a festészetet, azt a művészeti ágat, amely már annyira divatjamúlt, hogy Millet *Angelusa* legutóbb tizenöt frankért cserélt gazdát. Mindebben a színes fényképezés fejlődése játszotta a főszerepet, a színes fényképezése, melyet a XX. század végén talált föl a japán Aruziszva-Riosi-Nisome-Szanzsu-Kamboz-Kio-Baski-Kü, kinek nevét oly hamar ajkára vette a nép. Itt van aztán a másik, aki talált valamiféle biogén bacilust, amely az emberi szervezetbe átültetve állítólag örökéletűvé tenné az embert. A harmadik, egy vegyész, egy *Nihilium* nevű anyagra bukkant; emennek grammja alig kerülne többé hárommillió dollárnál. A negyedik, egy merész orvos pedig azzal a képtelenséggel állt elő, hogy van egy szere nátha ellen...

Mindezek az álmodozók egykettőre az ajtó túlsó oldalán találták magukat.

Mások szívesebb fogadtatásra találtak, elsősorban egy fiatalember, akinek boltozatos homloka nagyfokú intelligenciáról tanúskodott.

- Uram - szólt az ifjú -, régebben hetvenöt elem szerepelt az emberek nyilvántartásában, mára számuk háromra csappant; tud ön erről?

- Természetesen - felelte Francis Benett.

- Nos, uram, azon a ponton vagyok, hogy a hármát egyetlenegyre csökkentsem. Ha lesz pénzem, néhány héten belül célhoz érek.

- És akkor?...

- Akkor, uram, egész egyszerűen: meghatároztam az abszolútumot.

- S e fölfedezés haszna?...

- Mindennemű anyagot könnyűszerrel előállítunk: követ, fát, fémeket, növényi rostokat...

- Mi a véleménye, sikerülhet önnek ily módon emberi lényt is előállítani?

- Hogyne, hiánytalanul... Mindössze a lélek hiányoznék belőle!...

- Mindössze! - visszhangozta gúnyosan Francis Benett, de azért fölvette az ifjú vegyészt a lap tudományos szerkesztőségébe.

Egy másik feltaláló régi, a XIX. századból származó és azóta gyakran fölújított kísérletek alapján egy egész várost kívánt egy tömbben máshová költöztetni. Saaf volt a kérdéses város, amely tizenöt mérföldnyire terült el a tengertől, s amelyet, miután síneken a partig vontatták, üdülőhellyé alakítanának át. A beépített, illetve beépítendő telkek értéke ettől roppant módon megnövekednék.

Francis Benett, akit ez a terv levett a lábáról, beleegyezett, hogy felesben beszállt az üzletbe.

- Mint tudja, uram - szólt egy harmadik pályázó -, a Nap, illetve a Föld energiáit fölhalmozó és átalakító gépeink jóvoltából megszüntethettük az évszakok közti különbségeket. Én ennél is jobbat tudok. Alakítsuk át hővé a rendelkezésünkre álló energiát, s küldjük el e hőt a Sarkokra, ahol megoldvasztaná a jeget...

- Hagyja nálam a terveit - válaszolt Francis Benett -, s jöjjön vissza egy hét múlva.

Végezetül egy negyedik tudós arról hozott hírt, hogy az egész földkerekséget izgalomban tartó kérdések egyike még aznap este megoldódik.

Tudjuk, hogy évszázada egy vakmerő kísérlet Nathaniel Faithburnre terelte a közfigyelmet. Lévén az ember hibernálásának, vagyis mélyhűtésének meggyőződéses híve, ki szilárdan hitt az életfunkciók fölfüggesztésének, majd bizonyos idő múltán való folytatásának lehetőségében. Faithburn elhatározta, hogy önmagán próbálja ki módszere életképességét. Miután saját kezű végrendeletében meghagyta, mely műveletet segítségével hozhatják kerek száz esztendő leteltével az életbe vissza, 172 fokos hideget bocsátott magára. Faithburn doktort, mint afféle múmiát, a megállapított időszakra sírba zárták.

Nos, a határidő éppen ezen a napon, 2889. július 25-én járt le. Francis Benettnek felajánlották, hogy legyen jelen az *Earth Herald* egyik termében a várva várt feltámadásnál. Ily módon a közönség pillanatról pillanatra követheti a fejleményeket. A javaslatot Francis Benett elfogadta, s mivel a műveletre csak este tízkor kerül majd sor, ledőlt a fogadószalom egyik heverőjére. Majd elcsavarva egy gombot, összeköttetést teremtett a Központi Hangversenyteremmel.

Egy ilyen fárasztó nap után bizony jólesett hallgatnia legjava mestereink zeneműveit, amelyek, mint tudják, elbűvölő harmoniko-algebrai képletek sorából állnak.

Besötétedett, de ezt Francis Benett, félig önkívületbe zuhanva, még csak észre sem vette. Ám hirtelen ajtó nyílt.

- Ki van itt? - kérdezte az igazgató, megnyomva a keze ügyében levő kapcsolót.

Abban a pillanatban - az éterre gyakorolt elektromos impulzus következtében - a levegő világítani kezdett.

- Ah, ön az, doktor? - szólt Francis Benett.

- Én volnék - így Sam doktor, aki napi vizitjét jött megejteni (éves szerződés alapján). - Hogy vagyunk?

- Remekül.

- Akkor jó... Hadd lám csak a nyelvét!

Meg is nézte mikroszkóp alatt.

- Rendben. És a pulzus?

Pulzográfal mérte meg, egy, a földrengésjelzőhöz hasonló készülékkel.

- Kitűnő!... És az étvágy?...

- Izé...

- Igen... a gyomor!... Ezzel bizony baj van! Öregszik az a gyomor!... Alighanem újat kell majd csináltatnunk!...

- Majd meglátjuk! - válaszolt Francis Benett. - Addig is velem vacsorázik, doktor!

Az étkezés alatt ismét fonotelefotikus összeköttetést létesítettek Párizssal. Ezúttal Mrs. Benett ott ült asztalánál, s a vacsora, melyet Sam doktor tréfái fűszereztek, pompásan sikerült. Mihelyt befejezték, Francis Benett megkérdezte:

- Mikor szándékozol hazajönni Centropolisba, Edithkém?

- Tüstént indulok.

- Csővel vagy légivonattal?

- Csővel.

- Vagyis mikor érkezel?
- Tizenegy óra ötvenkilenckor este.
- Párizsi idő szerint?
- Dehogy, dehogy!... Centropolisi idő szerint!
- Hát akkor a mielőbbi vizsontlátásra! Le ne késd a csövet!

Ezek a tenger alatti csövek, amelyekben kétszázkilencvenöt percig tart az út Európából Amerikába, csakugyan összehasonlíthatatlanul előnyösebbek a légivonatoknál, amelyek csak ezer kilométert tesznek meg óránként.

*

Miután a doktor eltávozott, megígérve, hogy visszatér, s jelen lesz kollégájának, Nathaniel Faithburn-nek feltámadásánál, Francis Benett a dolgozószobájába vonult, hogy megcsinálja aznapi könyvelői számadását. Elképesztően nehéz művelet, ha olyan vállalatról van szó, melynek napi kiadásai nyolcszázézer dollárra rúgnak. Szerencsére, a modern mechanika fejlődése rendkívül megkönnyíti az effajta munkát. Hála a villamos számítógongorának, Francis Benett hamarosan végzett is a magáéval.

Ideje volt. Alig ütötte le ugyanis az utolsó billentyűt az összesítőgépen, amikor a kísérletek termében már hiányolták is a jelenlétét. Nyomban odasietett hát; a szalonban tudósok népes csoportja fogadta, köztük Sam doktor.

Nathaniel Faithburn teste ott van, a koporsóban, amely a terem közepére helyezett bakokon nyugszik. A telefot be van kapcsolva. Az egész világ tanúja lehet a művelet egymást követő fázisainak.

Fölnyitják a koporsót... Kiemelik belőle Nathaniel Faithburnt... A tudós most is olyan, mint egy múmia: sárga, kemény, száraz. Úgy koppan, mint a fa... Hőt bocsátanak rá... villanyáramot... Eredmény nincs... Hipnotizálják... Szuggerálják... Semmi sem változtat ezen a kórosnál is merevebb állapoton...

- Nos, Sam doktor?... - kérdezi Francis Benett.

Az orvos a test fölé hajlik, s a legélénkebb figyelemmel vizsgálgatja... A bőre alá fecskendez néhány csepp a még mindig divatban levő, hírneves Brown-Séquad-féle elixírből... A múmia múmiább, mint valaha.

- Nos - feleli Sam doktor -, attól tartok, hogy a hibernáció túlságosan elhúzódott...

- Á! á!...

- És hogy Nathaniel Faithburn meghalt.

- Meghalt?...

- Amennyire csak meghalhat az ember!

- S mióta halott ön szerint?...

- Hogy mióta?... - válaszol Sam doktor. - De hát... Száz év óta, tehát azóta, hogy az a szerencsétlen ötlete támadt, a tudomány iránti szerelmében mélyhűttetni magát!...

- No hiszen - mondja Francis Benett. - Erre a módszerre még ráfér némi tökéletesítés!
- Tökéletesítés, ez a megfelelő szó - bólogat Sam doktor, miközben a hibernációs tudományos bizottság elcipel a gyászos csomagot.

*

Francis Benett, sarkában Sam doktorral, szobájába tért, s tekintve, hogy fölöttébb fáradtnak látszott e meglehetősen zsúfolt nap után, az orvos azt tanácsolta, vegyen egy fürdőt, mielőtt nyugovóra térne.

- Igaza van, doktor... az pihentet...

- Úgy, úgy, Benett úr, s ha óhajtja, távoztomban megrendelem...

- Fölösleges, doktor. Mindig van itthon fürdő, s még azzal sem kell vesződnöm, hogy kilépjek a szobámból. Nézze csak, a kád e gomb pusztára megnyomására mozgásba jön, s mint látni fogja, mindjárt meg is jelenik harminchét fokos vízzel!

Francis Benett megnyomta a gombot. Tompa zaj keletkezett, nőtt, dagadt... Majd nyílt az ajtó, s begördült sínjein a kád...

Egek! Miközben a doktor a kezébe temeti az arcát, a kád felől rémült, szégyenlős sikkantások hallatszanak...

Az óceán alatti csövön félórája hazatért Mrs. Benett ült benne...

Másnap, 2889. július 26-án, az *Earth Herald* feje előlről kezdte húszkilométeres körsétáját hivatali helyiségeiben, s amikor esti összesítését megcsinálta, kétszázötvenezer dollárt jegyzett föl napi bevételként - ötvenezerrel többet, mint az előző napon.

Jó kis mesterség a hírlapíróé a XXIX. század végén!

AZ ÖRÖK ADÁM¹⁵

Szofr-Aj-Szr zartog, vagyis „az orvos, a Szofr család százegyedik nemzedékének harmadik férfitagja”, lassan bandukolt Basidrának, Harsz-Iten-Su, azaz a Négy Tenger Birodalma fővárosának főutcáján. Csakugyan, négy tenger: a Tubelona, vagyis északi; az Ehona, vagyis déli; a Szpona, vagyis keleti; s a Merona, vagyis nyugati tenger határolta ezt a hatalmas, fölöttébb szabálytalan alakú országot, melynek szélső kiszögellései elérték - hogy az olvasó által ismert mértékekben számoljunk - a keleti hosszúság negyedik és a nyugati hosszúság hatvankettedik, illetve az északi szélesség ötvennegyedik és a déli szélesség ötvenötödik fokát. Ami pedig tengereinek külön-külön terjedelmét illeti, hogyan is lehetne akár csak hozzávetőlegesen is fölbecsülni? Hiszen valamennyi tenger egyetlen tömböt alkotott, s ha egy hajós bármely partról elindulva egyenesen előre haladt, szükségképpen a szárazföld ellenkező oldalán levő parton kötött ki. Tudniillik a glóbusz egész felületén csupán ez az egyetlen szárazföld létezett: a Harsz-Iten-Sué.

Szofr lassú léptekkel haladt, már csak azért is, mert nagyon meleg volt: az idő éppen a forró évszakba fordult, s a már csaknem zeniten álló Nap irgalmatlan sugárzuhataggal árasztotta el az Egyenlítőről alig húszfoknyira északra, a Szpona-Su, azaz a keleti tenger partján elterülő Basidra városát.

De Szofrnak, a tudós zartognak lépteit a fáradtságnál és a hőségnél is inkább lelassította a gondolatok súlya. Szórakozottan törülgetve izzadt homlokát, az orvos az éppen véget ért ülésre emlékezett, ahol számos ékes nyelvű szónok - s önmagát is büszkén sorolhatta közéjük - ünnepelte a birodalom megalapításának százkilencvenötödik évfordulóját.

Némelyek végigtekintettek a történelmen, mármint az egész emberiségén. Lefestették a Mahart-Iten-Sut, a Négy Tenger Földjét, amelyen kezdetben roppant nagy számú, egymásról nem is tudó vad néptörzs lakott. A legősibb hagyományok ezekig a néptörzsekig nyúltak vissza. A még régebbi dolgokról senki sem tudott semmit, s még a természettudományok is éppen csak most kezdenek némi halvány fényt észlelni a múlt áthatolhatatlan homálya mélyén. Mindenesetre, e messze tűnt időig el nem ért semmiféle történettudomány; ez utóbbinak legelemibb alapjait a szétszórt hajdani néptörzsekre vonatkozó hézagos ismeretek képezték.

A Mahart-Iten-Sunak mind teljesebbé és pontosabbá váló történetírása több mint nyolcezer esztendő vonatkozásában csak harcokról és háborúkról adhat számot; előbb egyén csatázott egyénnel, majd család családdal, végül törzs törzsszel; lett légyen kicsiny van nagy, egyetlen élőlénynek, egyetlen közösségnek sem volt egyéb célja az eliramló korok folyamán, mint megszerezni a vetélytársai fölötti uralmat; minden törekvésük az volt, hogy riválisaikat - különféle viszontagságok árán és váltakozó szerencséivel - tulajdon törvényeik igájába hajtsák.

E nyolcezer év elteltével némileg megfoghatóbbá váltak az emlékek. Ama négy periódus közül, amelyre a Mahart-Iten-Su történetét általában osztani szokták, a másodiknak az elejére tehető az a pont, ahonnan a legenda voltaképp már rászolgál a történelem névre. Egyébiránt, nevezzük akár történelemnek, akár legendának, az események lényege nemigen változott: továbbra is csupa mézarlásról, öldöklésről szólt a mese (igaz, immár nem törzsek, hanem népek kaszabolták egymást), olyannyira, hogy mindent egybevetve, ez a második időszak nem ütött el jelentékeny mértékben az elsőtől.

¹⁵ Ez a mindmáig kiadatlan novella, melyet életének utolsó éveiben írt Verne Gyula, azzal a különlegességgel szolgál, hogy meglehetősen borúlátó következtetésekre hajlik, szemben a *Rendkívüli utazásokat* duzzasztó büszke derülátással. - *A párizsi kiadó jegyzete.*

S hasonlóképp állt a dolog a csaknem hat évszázadig tartó és alig kétszáz esztendeje lezárult harmadik korszakkal is. Sőt, ez a harmadik korszak talán még a korábbiaknál is kegyetlenebb volt; ebben az időben az emberek, hatalmas hadseregekké szerveződve, csillapíthatatlan harci dühükben nem győzték vérrel itatni a földet.

Bizony, alig nyolc évszázaddal ama nap előtt, amikor Szofr zartog végigballagott Basidra főutcáján, az emberiség már a legnagyobb megrázkódtatásokra is megérett. E pillanatban, amikor a fegyverek, a tűz és az erőszak már elvégezték volt munkájuk zömét, s a gyöngék már behódoltak az erőseknek, a Mahart-Iten-Su lakosai három olyan homogén nemzetet alkottak, amelyekben az idő már rég elmosta az egykori győzők és vesztesek közti különbségeket. E nemzetek egyike ekkor határozta el, hogy leigázza szomszédait. Az Andarti-Ha-Szammgorok, másképpen Bronzarcúak, akiknek földje a Mahart-Iten-Su közepe táján terült el, könyörtelen harcba fogtak, hogy kiterjesszék határaikat, amelyek közt heves és szapora fajtájuk már fuldokolt. Évszázados háborúban előbb a déli végek lakóit, az Andarti-Mahart-Horiszokat, vagyis Hóbirodalombélieket bírták le, majd az Andarti-Mitra-Pszulokat, azaz Állócsillagúakat, akiknek hazája az északi és nyugati tájakon volt.

Kevés híján kétszáz esztendő telt el azóta, hogy e két utóbbi nép utolsó lázadását is vérbe fojtották, s hogy a földön végre beköszöntött a béke korszaka. Ez volt a történelemben a negyedik periódus. Tekintve, hogy egyetlen birodalom lépett a hajdani három nemzet helyére, s hogy mindenkinek Basidra törvényének engedelmeskedtek, a politikai egység lassan a fajták összekeveredésére vezetett. Többé senki sem beszélt Bronzarcúakról, Hóbirodalombéliekről, Állócsillagúakról; a földön immár egyetlen nemzet élt: az Andart'-Iten-Su-k, a Négytengeriek népe, mely mindegyiket magában foglalta.

Hanem lám, kétszáz évnyi béke múltán az ötödik periódus látszott jelentkezni. Ég tudja, honnan eredt rossz hírek keringtek jó ideje. Gondolkodók akadtak, akik rég elfeledettnek vélt ősi emlékeket kezdtek a lelkekben élesztgetni. Az egykori faji öntudat új alakban, új néven támadt föl. Minduntalan „atavizmusról”, „affinitásokról”, „nemzetiségekről” stb. beszéltek - megannyi friss keletű meghatározás, amely, mivel szükségletet elégített ki, nyomban polgárjogot is nyert. A közös eredet, közös külső testi jegyek, erkölcsi hajlamok, érdekek, vagy pusztán területi és éghajlati összetartozás alapján csoportok szerveződtek, majd lassacskán növekedni és mozgolódni kezdtek. Mire vezet majd a fejlődésnek ez az újkeletű fordulata? Fölbomlik-e az alighogy létrejött birodalom? A Mahart-Iten-Su ismét sok nemzetre oszlik-e vajon, mint hajdanán; vagy megint olyan borzasztó hekatombákra lesz-e szükség az egység megerősítéséhez, mint amelyek a földet az évezredek során mészárszékké tették?...

Szofr egy fejmozdulattal elhessegette borús gondolatait. A jövőbe sem ő, sem más nem pillanthat. Mivégre akkor kétséges eseményeken előre keseregni? Különben sem illő ma sötét föltevéseken rágódní. A mai nap az öröme, s nem való egyébre gondolni, mint arra, hogy milyen fejedelmi dicsőség övezi Mogar-Szit, Harsz-Iten-Su tizenkettedik császárat, akinek jogára diadalmas sors felé vezérli a világmindenséget.

Egy zartognak különösképpen volt oka örvendeznie. A történészen kívül, aki összefoglalta a Mahart-Iten-Su krónikáját, egész sereg tudós vont a nagyszabású évforduló alkalmából - ki-ki a maga szakterületén - az emberi tudás mérlegét, megjelölve a pontot, hová az emberiség sok évszázados erőfeszítés árán felküzdötte magát. Mármost, ha az első beszámoló némi-leg borús meggondolásokra készítette is a hallgatóságot, kifejtve, milyen lassú és tekervényes úton lépett ki eredeti állati mivoltából az ember, a soron következők ugyane hallgatóság jogos büszkeségének adtak tápot.

Igen, valóban: az összehasonlítás, hogy milyen is volt a pucéran és védtelenül földre lépő ember, s milyen ma, méltán válthatott ki csodálatot. Ez az ember évszázadok során, minden

testvérgyilkos viszály és gyűlölség ellenére, egyetlen pillanatra sem szűnt meg a természettel harcolni, s folytonosan növelte győzelme mértékét. Diadalmas előrehaladása a kezdeti lassú ütem után kétszáz esztendeje bámulatosan fölgyorsult, minthogy a politikai intézmények szilárdsága és az ebből következő egyetemes béke a tudomány csodálatos föllendülésére vezetett. Az emberiség immár nem csupán a végtagjaival élt, hanem az elméjével is; gondolkodott, ahelyett, hogy értelmetlen háborúkra fecsérelte volna erejét - ezért is haladhatott az elmúlt két évszázad folyamán mind ölesebb léptekkel az anyag megismerése és kezessé tétele felé...

Miközben a tűző napsütésben Basidra főutcáján ballagott, Szofr nagy vonalakban fölvázolta magában az emberi vívmányok körképét.

Az ember először is - már valamikor az idők kezdetén - kiötlötte az írást, hogy gondolatait rögzítse; később - ez a találmány kerekén ötszáz éves - megtalálta a módját, hogy az írott szót egy öntőforma segítségével végtelen számú példányban terjessze. Voltaképpen ebből a találmányból eredt mind a többi. Neki köszönhető, hogy az elmék fölbozsdultak, hogy minden ember értelme megtetéződött a másik emberével, s hogy a fölfedezések - elméleti és gyakorlati téren egyaránt - csodálatosan megsokszorozódtak. Manapság már se szeri, se száma a különféle találmányoknak.

Az ember behatolt a föld méhébe, s előbányászta a kőszén, a nagylelkű hőadományozót; fölszabadította a víz lappangó erejét, s ettől kezdve a gőz súlyos konvojokat szállított vaspályákon, s tömérdek hatalmas, kényes és pontos gépet működtetett; e gépek segítségével az ember kelmévé szötte a növényi rostokat, s tetszése szerint munkálta meg a fémeket, a márványt és a követ. A kevésbé kézzelfogható, vagy legalábbis a nem közvetlen, nem azonnali felhasználást célzó tudományok területén fokozatosan behatolt a számok rejtelmeibe, s mind többet derített föl a matematikai igazságok végtelenjéből. Szelleme e földerített igazságok jóvoltából átfogta az eget. Már tudta, hogy a Nap csupán csillag, amely szigorú törvényeknek engedelmessé kering az űrben tüzes pályáivén, maga után vonva kíséretének hét bolygóját.¹⁶ Ismerte részint annak művészetét, hogyan lehet bizonyos szerves testeket oly módon összevegyíteni, hogy belőlük a régiekkel közös tulajdonságokat nem mutató újak jöjjenek létre, részint annak tudományát, hogy miként lehet bizonyos egyéb testeket eredeti alkotó elemekre bontani. Elemzésnek vetette alá a hangot, a hőt, a fényt, s hozzáfogott, hogy meghatározza természetüket és törvényeiket. Ötven éve megtanulta, miképpen hozható létre az az erő, melynek rémítő megnyilvánulása a mennydörgés és a villám, s azon nyomban rabszolgájává is tette ezt az erőt; e titokzatos tényező máris mérhetetlen távolságokra közvetítette a leírt gondolatot; holnap a hanggal teszi majd ugyanezt; holnapután, semmi kétség, a fénnel...¹⁷ Igen, az ember nagy, nagyobb, mint az irdatlan mindenség, amelynek egy közeli napon urává és parancsolójává válik.

Akkor, hogy a teljes igazság birtokába jussunk, már csak az alábbi végső problémának a nyitját kell meglelnünk: „Ki és mi az ember, a világ ura? Honnan jön? Miféle ismeretlen célok felé hajtja fáradhatatlan törekvése?”

Pontosan erről a roppant témáról értekezett az imént Szofr zartog azon az ünnepségen, amelyről most tér haza. Persze, éppen csak érintette, hiszen e probléma pillanatnyilag megoldhatatlan, s bizonyára még jó ideig az is lesz. Mégis, mintha itt-ott már pislá fényecskék villannának

¹⁶ Tehát az Andart'-Iten-Su-k még nem tudtak a Neptunról. - *Verne Gyula*. - A Plutóról viszont még Verne sem tudhatott. - *A ford.*

¹⁷ Látnivaló, hogy Szofr-Aj-Szr elmélkedésének pillanatában az Andart'-Iten-Su-k ismerték ugyan a távirót, de mit sem tudtak a telefonról és a villanyfényről. - *Verne jegyzete*.

föl a titok éjjelében. S vajon ez utóbbira nem éppen ő, Szofr zartog vetette-é a legerősebb fénypázmát, amidőn elődei megfigyeléseit és a tulajdon észleleteit módszeres munkával rendszerbe foglalva, megalkotta az eleven anyag fejlődésére vonatkozó törvényét, amelyet azóta az egész világ elfogadott, olyannyira, hogy manapság már nem akad ellenzője?

A szóban forgó elmélet hármas alapra épült.

Mindenekelőtt a geológiára, mely attól a naptól fogva, hogy az ember vallasni kezdte a föld méhét, szüntelenül tökéletesbedett, mégpedig a bányászat fejlődésének arányában. A földgömb kérgét már olyan behatóan ismerték, hogy kimondhatták: kora négyszázezer esztendő; a Mahar-Iten-Sué pedig - mai alakjában - húszezer év. Régebben a földrészt tenger borította, amint erről az alsó kőzetrétegeket hézagtalanul ellepő tengeri iszapréteg tanúskodik. Vajon milyen mechanikai erő következtében emelkedett e kontinens a habok fölé? Alkalmasint a hűlő glóbusz összehúzódása következtében. Akárhogyan volt is, a Mahart-Iten-Su ilyen keletkezését bizonyosnak lehet tekinteni.

Szofr rendszerének további alapjait a természettudományok szolgáltatták, kimutatva részint a növények, részint az állatok egymás közti szoros rokonságát. Szofr még messzebb ment: úgyszólván cáfolhatatlanul bebizonyította, hogy majdnem valamennyi létező növény valamely tengeri növényőstől, s majdnem valamennyi szárazföldi vagy légi állat egy-egy tengeri állattól származik. Ezek az őslények egy lassú, ám szüntelen fejlődési folyamat során fokozatosan hozzáidomultak az eredeti létfeltételeikhez kezdetben közel álló, majd tőlük mindinkább elütő körülményekhez, s fokról fokra hozták létre a szárazföldet és az eget benépesítő élő alakzatok zömét.

Sajnos, ez az ötletes elmélet nem volt támadhatatlan. Hogy az állati, illetve növényi élőlények tengeri ősoktól erednek, ez csaknem mindük esetében vitathatlannak tetszett, de nem valamennyiükében. Valójában akadt néhány olyan növény és állat, amelyet lehetetlennek látszott vízi alakzatokhoz kapcsolni. Ez volt a rendszer egyik gyengéje.

A másik - ezt Szofr is belátta - az ember. Az embert semmiféle összefüggésbe nem sikerült hozni az állatokkal. Persze, az elemi létfunkciók, amilyen a légzés, a táplálkozás, a helyváltoztatási képesség, azonosak az embernél és az állatnál, s legalábbis szemre hasonló módon mennek végbe náluk, de azért áthidalhatatlan szakadék tátong a külső formák, a szervek száma és elrendezése között. Ha - egy olyan lánc segítségével, amelynek alig egy-két szeme hiányzott - az állatok java részét le lehetett is származtatni tengeri eredetű ősoktól, hasonló családfa az ember vonatkozásában nem volt kimutatható. Hogy érintetlenül meg lehessen őrizni az evolúció-elméletet, a tudomány arra az önkényes föltevésre kényszerült, hogy a vizek lakói és az ember közös töről sarjadtak; holott ilyesfajta közös őslétét az égvilágon semmi sem tanúsította.

Szofr egy időben a talajtól várt kedvező érveket. Évek hosszú során át folytak ásatások az ő indítványára és az ő irányításával, eredményük azonban homlokegyenest ellenkezője volt annak, amit kezdeményezőjük várt.

Keresztülhatolva egy vékony talajburkon, amelyet a jól ismert növények és állatok bomlása alakított ki, a kutatók elérték a vastag iszapréteget, amelyben a múlt maradványai merőben más természetűek voltak. Ebben az iszapban nyoma sem akadt a létező flórának, illetve faunának, ellenben özönével kerültek elő olyan, kizárólagosan tengeri élőlény-kövéletek, melyeknek leszármazottai többnyire még éltek a Mahart-Iten-Su-t övező óceánokban.

Mi másra következtethettek ebből, mint hogy a geológusoknak igazuk volt, amikor azt állították: a kontinens hajdan ugyanezeknek az óceánoknak a feneké volt, s hogy Szofr sem tévedett a mai fauna és flóra tengeri eredetét bizonygatva? Mivel - némely ritka, akár torzszüleménynek is minősíthető kivételtől eltekintve - csakis vízi és szárazföldi alakzatokra bukkantak, az utóbbiaknak szükségképpen az előbbiektől kellett származniuk...

Egyéb, a rendszernek ellentmondó fölfedezéseket is tettek. A humusz teljes vastagságából, beleértve az iszaplerakódás felszínét is, számtalan elszórt emberi csontmaradvány került napvilágra. Nem volt e csontváz töredékek struktúrájában semmi különleges, s Szofr kénytelen volt lemondani arról, hogy azokat a közbülső organizmusokat keresse bennük, amelyek igazolták volna elméletét: e csontok mindegyike emberi maradvány volt, se több, se kevesebb.

Kisvártatva azonban egy meglehetősen figyelemre méltó sajátosságot állapítottak meg. Egy bizonyos régmúlt korig, hozzávetőlegesen két-három ezer év előttig, minél öregebb volt a csont, annál kisebb méretűek voltak a talált koponyák. Ezzel szemben e stádiumon túlhaladva, a fejlődés iránya a visszajára fordult, s minél messzebb nyúlt vissza a kutatás az időben, annál inkább növekedett a koponyák mérete, s következésképpen az agyaké is. A legnagyobb példányt éppen az iszapréteg felszínének egyébiránt fölöttébb ritka csonttörmelékei közt találták. E tisztaságú maradványok lelkiismeretes vizsgálata nem hagyott kétséget afelől, hogy az ebben a távoli korban élt emberek agya az idők folyamán sokkal magasabb fokra fejlődött utódaikénál - beleértve Szofr zartog kortársait is. Tehát mintegy százhatvan-százhatvan évszázados nyilvánvaló visszafejlődés volt kimutatható; ezt aztán újabb föl-emelkedés követte.

Szofr, akit e különös tények fölzaklattak, kiterjesztette kutatási területét. Az iszapréteget keresztül-kasul átvizsgálták, s ez olyan vastagnak bizonyult, hogy még a legszerényebb becslések szerint is legalább tizenöt-húsz évezred alatt kellett lerakódnia. E rétegen túl általános meglepetésre egy régebbi humuszréteg halvány nyomaira bukkantak, majd e humusz alatt a kutatások helye szerint változó jellegű kőzet következett. Hanem a legnagyobb meglepetést az váltotta ki, hogy e rejtelmes mélységekből vitathatatlanul emberi eredetű roncsok kerültek felszínre. Ezek részint emberi csonttöredékek voltak, részint fegyverek vagy gépek alkatrészei, edénydarabok, ismeretlen nyelvű írásfoszlányok, finoman faragott, olykor szoborformájú és csaknem teljesen ép, kemény kőtárgyak, aprólékos gonddal megmunkált oszlopfők stb. stb. Mindeme leletek alapján kézenfekvő volt a következtetés, hogy mintegy negyvenezer éve, vagyis húsz ezer esztendővel ezelőtt, hogy a mai emberfajta első képviselői, nem tudni, honnan és miként, föltűntek, ugyanitt már éltek emberek, méghozzá igen előrehaladott civilizációs fokon.

Ez is volt az általános vélemény. Akadt azonban olyan személy, legalábbis egy, aki nem osztozott benne.

A szóban forgó szakadár nem volt más, mint maga Szofr. Elfogadni, hogy másféle emberek, akiket utódaiktól húsz ezer évnyi szakadék választ el, népesítették be valaha a Földet, ezt ő merő agyrémnek ítélte. Ebben az esetben honnan jöttek volna az ősrégen eltűnt elődök utódai, kiket fölmenőikhez semmiféle szál nem fűz? Akkor már jobb várakozási álláspontra helyezkedni, semmint fölülni egy ilyen abszurd föltevésnek. E sajátságos tényekre egyelőre nincs magyarázat, de az még nem jelenti, hogy megmagyarázhatatlanok. Egy napon majd fény derül rájuk. Addig pedig jobb nem is törődni velük s ragaszkodni a józan ész tökéletesen kielégítő alábbi elvekhez:

Az élet a bolygón két szakaszra oszlik: ember előttire és ember utánira. Az elsőben a Föld, folytonos átalakulásban lévén, lakhatatlan és néptelen. A másodikban a földgömb kérge eljutott a kohézió arra a fokára, melyen már egyáltalán lehetséges szilárdság. Az élet, végre szilárd alaphoz jutva, tüstént meg is jelenik. A legegyszerűbb alakzatokkal kezdődik, s mind bonyolultabbá válik, hogy végül eljusson az emberig, végső és legtökéletesebb kifejezéséig. Az ember, alighogy megjelent a Földön, azonnal megkezdje és megállás nélkül folytatja fölemelkedését. Lassan, de biztosan halad célja felé, mely nem egyéb, mint a világmindenség tökéletes megismerése és maradéktalan meghódítása.

Meggyőződése hevében Szofr túballagott a házában. Bosszankodva perdült sarkon.

- Eh mit! - gondolta. - Elfogadni, hogy az ember (negyvenezer éve!) eljutott egy, a miénkhez hasonló, sőt nála magasabb rendű civilizációhoz, s hogy ismeretei és vívmányai mindenestől eltűntek, mégpedig olyannyira nyomtalanul, hogy az utódoknak mindent előlről kellett kezdeniük, mintha csak egy korábban ember nem lakta világ úttörői lettek volna?... De hisz ez a jövő tagadása lenne, annak hirdetése, hogy erőfeszítéseink hiábavalók, s hogy minden haladás olyan ingatag, és bizonytalan, mint hullámon a tajték buboréka!

Szofr megállt a háza küszöbén.

- Űpsza ni!... harcsok!... (Nem, nem!... igazán!...) Andart mir'ho szfa!... (Az ember a dolgok ura!...) - morogta, belökve a kaput.

Rövid pihenő után a zartog jó étvággal megebédelt, majd leheveredve, megkezdte mindennapi sziesztáját. De a kérdések, amelyek a hazaúton benne motoszkáltak, továbbra sem hagyták nyugton, s elűzték szeméről az álmat.

Bármilyen nagy volt is benne a vágy, hogy megtámadhatatlanul kimutassa a természet módszertani egységét, több kritikai szellem szorult belé, hogysen ne ismerte volna föl rendszere gyöngeségét, mihelyt az ember eredete és kialakulása került szóba. Belekényszeríteni a tényeket egy a priori föltevés kereteibe: ez jó módszer a mások, de nem az önmagunk meggyőzésére.

Ha Szofr nem tudós, nem ilyen kiváló zartog, hanem a tudatlanok rendjéből való személy, nem emésztette volna magát emiatt. Csakugyan, a nép nem vesztegette idejét mélyreható spekulációkra, s vakon beérte a vénséges legendával, amely emberemlékezet óta apáról fiúra szállt. A rejtélyt egy másik rejtéllyel magyarázva, az ember keletkezését egy felsőbb akarat megnyilvánulásának tulajdonította. Ez a földöntúli hatalom egy napon a semmiből megteremtette Hedomot és Hivát, az első férfit és az első nőt, akiknek ivadékai benépesítették a Földet. Ekképpen minden nagyon egyszerűen következett egymásból.

Túlságosan is egyszerűen! - gondolta Szofr. - Mi sem egyszerűbb, mint isteni beavatkozással magyarázni, ami meghaladja értelmünket; ily módon fölöslegessé válik keresni a világegyetem talányainak megfejtését, hiszen a problémák megfogalmazásuk pillanatában meg is oldódnak.

S még ha a népi legendának legalább látszatra lett volna némi komoly alapja!... Csakhogy nem épült az semmire. Nem volt egyéb a tudatlanság korszakaiban született és korról korra továbbörökített hagyománynál. Beleértve ezt a nevet is: „Hedom!”... Honnan jött ez a furcsa, idegen csengésű szó, mely szemlátomást nem az Andart'-Iten-Su-k nyelvéből sarjadt? Már e piciny filológiai probléma megoldásán is tudósok hosszú sora verejtékezett hasztalanul... Ugyan már! ostobaság ez az egész, méltatlan egy zartog figyelmére!...

Szofr ingerülten kisietett a kertbe. Máskor is ilyen idő tájt szokott ott sétálni. A bukó Nap már kevésbé perzselő meleget ontott a Földre, s langyos szellő támadt a Szpon-Su felől. A zartog a sétányokon bolyongott, a tengeri szélről borzongó-mormogó levelű fák árnyékában, s idegzete apránként visszanyerte szokott egyensúlyát. Végre megszabadult gyötrő gondjaitól, képes volt csöndesen élvezni a szabad levegő örömét, s gyönyörködni a kert kincseiben és ékeiben: a gyümölcsökben és virágokban.

Mivel sétája során véletlenül visszaérkezett a házhoz, megállt egy mély üreg előtt, amelyben szerszámok heverték. Itt vetik meg egy új épület alapjait; ebben laboratóriumának kétannyi helye lesz, mint most. Hanem a munkások, ünnepnap lévén, félbehagyták a munkát, hogy az élvezeteknek adják át magukat.

Szofr gépiesen fölbecsülte, mi készült már el, s mi van még hátra, s közben az üreg homályában egy fénylő pont vont a magára tekintetét. Kíváncsiságától sarkallva leereszkedett a gödörbe, s egy különös tárgyat emelt ki a földből, amely azt addig háromnegyed részben belepte.

Visszakapaszkodva a napvilágra, a zartog megvizsgálta leletét. Szürke, szemcsés anyagú, ismeretlen fémből készült tok volt, amelynek fényét a talajban töltött hosszú idő megfakította. Hossza egyharmadánál hasíték jelezte, hogy a tok két egymásba illeszkedő részből áll; Szofr megpróbálta kinyitni.

A fém, amelyet az idő vasfoga szétrágott, már az első kísérletre porrá mállt, fölfedve egy belül zárt második tárgyat.

E tárgy anyaga éppolyan új volt a zartog számára, mint a fémé, mely eddig földte. Egymásra rakott lapok, telis-teli különös jelekkel, amelyeknek rendszeressége arra vallott, hogy írásjelekről van szó, de olyan, ismeretlen írás jeleiről, amelyhez hasonlót, sőt amelyhez foghatót sem látott Szofr soha.

A zartog, a fölindultságtól minden ízében reszketve, sietősen bezárkózott laboratóriumába, óvatosan maga elé rakta a nagy értékű dokumentumot, s vizsgálgatni kezdte.

Igen, valóban írás, mi sem bizonyosabb ennél. Hanem az sem kevésbé bizonyos, hogy semmiben sem emlékeztet egyetlen írásra sem azok közül, amelyeket a Föld színén a történelmi idők kezdete óta használtak.

Honnan jött ez a dokumentum? Mit jelenthet? Ez a két kérdés adódott önként Szofr számára.

Az elsőnek a megválaszolásához szükségképpen tudnia kellett, mi a felelet a másodikra. Tehát először is el kellett olvasnia az írást, majd lefordítani - hiszen eleve meg lehetett jósolni, hogy az irat nyelve éppoly ismeretlen lesz, mint írásmódja.

Lehetetlen vállalkozás? Szofr zartog úgy gondolta, hogy nem az, s lázasan munkához látott.

A munka soká, igen soká, esztendőig tartott. Szofr nem tágított. Csüggedés nélkül folytatta a titokzatos dokumentum módszeres tanulmányozását, s lépésről lépésre haladt a világosság felé. Végre fölvirradt a nap, amelyen meglelte a fogas talány kulcsát, fölvirradt a nap, amelyen Szofr sok tétovázás és kínlódás árán, de lefordíthatta a szöveget a Négytengeriek nyelvére.

Nos, e napon Szofr-Aj-Szr zartog az alábbiakat olvasta:

*

Rosario, 2... május 24-én.

Ezzel a keltezéssel indítom feljegyzéseimet, jóllehet mindezt valójában sokkal később és egészen másutt vettem papírra. Csakhogy az effajta dolgokban szerintem elengedhetetlenül szükséges a sorrend betartása, ezért is választom az időrendben vezetett napló formáját.

Tehát május 24-én kezdődtek azok a borzalmas események, amelyekről e helyütt az utánam következők okulására kívánok beszámolni, ha ugyan számíthat még az emberiség bármiféle jövőjére.

Milyen nyelven írok? Angolul vagy spanyolul, vagyis az általam folyékonyan beszélt nyelveken? Nem! hazám nyelvén fogok írni: franciául.

Ezen a napon, május 24-én néhány barátomat láttam rosariói villámban vendégül.

Rosario mexikói város, jobban mondva az volt a Csendes-óceán partján, a Kaliforniai-öböltől egy kissé délre. Mintegy tíz esztendővel korábban telepedtem le ott, hogy személyesen irányítsam a tulajdonomat képező ezüstmunkáját. Üzleti ügyeim meglepően fölvirágoztak. Gazdag, sőt nagyon gazdag voltam (ma ugyancsak nevetnem kell e szón!), s úgy terveztem, hogy hamarosan hazatérek francia szülőházamba.

Villám, amely a legfényűzőbbek egyike volt, egy hatalmas kert legmagasabb pontján állt; maga a kert a tenger felé lejtett, és hirtelen ért véget egy száz méternél is magasabb, meredek sziklafalnál. Villám mögött a terep tovább emelkedett, szerpentin-utakon föl lehetett jutni az ezerötven méternél is magasabb hegyek gerincére. Gyakorta megtettem ezt az utat (kellems kiruccanás volt) autómon, egy kitűnő, francia márkájú, harmincöt lóerős, nagy, nyitott kocsin.

Kettesben elégedtem itt szép, húszesztendős Jean fiammal; majd vér szerint távoli, de szívemhez közeli rokonaink halálakor magamhoz vettem árván és vagyon nélkül maradt kislányukat, Helent. Azóta öt év telt el. Jean fiam immár huszonöt, fogadott lányom, Helen pedig húszesztendős lett. Titkon, a lelkem mélyén egymásnak szántam őket.

Szolgálatunkat Germain, az inas látta el, további Modeste Simonat, a legtalpraesettebb sofőrök egyike, valamint két nő, Edith és Mary, kertészemnek, George Raleigh-nek és Anna nevű hitvesének leányai.

E napon, május 24-én nyolcan ültük körül az asztalt a kertbeli áramfejlesztő táplálta lámpák fényénél. A házigazdán kívül jelen volt fia és gyámleánya, valamint öt vacsoravendég, akik közül három angolszász volt, kettő pedig a mexikói nemzet fia.

Bathurst doktor az előbbiekhöz, Moreno doktor az utóbbiakhoz tartozott. Mindketten tudósok voltak a szó legtágabb értelmében, ami nem akadályozta meg őket abban, hogy csupán ritkán legyenek egy véleményen. Mellesleg mindkettő derék ember volt, s a legjobb barátok.

A másik két angolszász: Williamson, Rosario egyik jelentékeny halásztelepének tulajdonosa volt, illetve Rowling, a város környéki primórtelepek merész alapítója és a révükön befolyó busás jövedelem hasznélvezője.

Ami utolsó asztaltársunkat illeti, benne szenyor Mendozát tisztelhattuk, a rosariói bíróság nagyra becsült, művelt, feddhetetlen elnökét.

A vacsora végéig nem történt semmi említésre méltó. Hogy eddig miről beszéltünk, már elfelejtettem. Másként áll azonban a dolog azokkal a szavakkal, amelyek a szivarra gyújtás idején hangzottak el.

Nem mintha ezeknek a kijelentéseknek önmagukban különleges jelentőségük lett volna; de a tények utólagos, nyers kommentárja olyan félelmes csattanójukul szolgált, hogy örökre emlékezetembe vésődtek.

Valamiképpen - hogy mi úton, mellékes - az ember bámulatra méltó fölemelkedésére fordult a szó. Egy adott pillanatban Bathurst doktor ezt mondta:

- Nem vitás, hogy ha Ádám (mint angolszász, természetesen *Edem*-nek ejtette) és Éva (*Ivának* mondta, persze) visszatérnének a Földre, nagyot néznének!

Ez volt a vita kiindulópontja. Mint buzgó darwinista, a természetes kiválasztódás meggyőződéssel híve, Moreno gúnyosan megkérdezte Bathursttól, vajon komolyan hisz-e a földi Paradicsom legendájában. Bathurst azt felelte, hogy Istenben mindenesetre hisz, s mivel Ádám és Éva létezését a Biblia állítja, erről nem hajlandó vitatkozni. Mire Moreno azzal vágott vissza, hogy ő legalább annyira istenhívő, mint vitapartnere, de attól még elképzelhetőnek tartja, hogy az első férfi és az első nő pusztán mítosz, jelkép, következésképpen nincs semminemű istentelenség abban, ha föltesszük, hogy a Biblia ily módon, mintegy képletesen óhajtott

megjeleníteni az életnek ama leheletét, amellyel a teremtő a legelső sejtet, valamennyi további sejt őstét életre keltette. Bathurst e magyarázatot körmönfontnak minősítette riposztjában, s hozzáfűzte, hogy ami őt illeti, hízalgöbbsnek tartja közvetlenül lehetni az istenség alkotása, mintsem tőle többé-kevésbé majomszerű főemlősök közvetítésével leszármazni.

Már-már attól tartottam, elfajul a vita, ám ez egy csapásra elült, mert a két ellenlábás véletlenül talált egy olyan pontot, amelyben egyetértett. Egyébiránt rendszerint így értek véget nézeteltéréseik.

Ez alkalommal a két ellenfél, visszatérve a kiinduló témához, teljesen megegyezett abban, hogy függetlenül attól, honnan ered az emberiség, ámulatra méltó az általa elért magas kultúrfok; büszkén sorolták elő vívmányait. Egyet sem hagytak ki. Bathurst a kémiát dicsérte, amiért olyan tökélyre fejlődött, hogy szinte már meg is szűnt, beleolvadva a fizikába, úgyhogy a két tudományág jóformán eggyé vált, s közös tárggyal foglalkozik; az immanens energiával. Moreno a belgyógyászat és a sebészet dicséretét zengte, mert jóvoltukból sikerült megismerni az élet jelenségének belső természetét, s mert káprázatos fölfedezéseik alapján remélhető, hogy az ember a közeljövőben megvalósíthatja az élő szervezetek halhatatlanságát. Ennekutána a két tudós együtt örvendezett a csillagászat eredményein. Nem folytat-e az ember máris párbeszédet, ha nem is a csillagokkal, de a naprendszer bolygói közül héttel?¹⁸

Belefáradva a nagy ujjongásba, a két lelkendező egy kissé megpihent. A többi asztaltárs ezt fölhasználta arra, hogy elejtsen egy-két szót, s a beszélgetés az emberiség életkörülményeit oly igen mélyen átalakító gyakorlati találmányok roppant birodalmára terelődött. A társaság dicsérte a súlyos, nagy térfogatú rakományok szállítására alkalmas vasutakat és gőzhajókat, a ráérő utasok által igénybe vett gazdaságos légi járatokat, meg a földrészeket és tengereket behálózó légpárnás vagy elektro-ionikus csöveket, amelyeken a sietős dolgúak utaznak. Ünnepezték a sok-sok, válogatott ötletes gépet, amelyek közül egyetlenegy száz ember munkáját végzi el bizonyos iparágakban. Ünnepezték a nyomdászatot, a színekről, a fényről, a hangról, a hőről és az éter valamennyi rezgéséről készített fotográfiákat. Különösen az elektromosságot ünnepezték, ezt az igen könnyen kezelhető, engedelmes, s tulajdonságait és lényegét illetően egyaránt tökéletesen ismert erőt, amely konnektor alkalmazása nélkül is képes mozgásba hozni bármely szerkezetet, irányítani tengeri, tenger alatti, illetve légi járműveket, s lehetővé teszi, hogy írjunk egymásnak, beszéljünk egymással, lássuk egymást, függetlenül a távolságtól.

Egy szó mint száz, valóságos dicshimnusz zengtünk; mi tagadás, én is kivettem belőle a részem. Abban maradtunk, hogy korunkban az emberiség sohasem ismert szellemi színvonalat ért el, olyat, amely a természetben vett végérvényes győzelemmel kecsegtet.

- Csakhogy - vetette közbe vékonyka fuvolahangján Mendoza elnök, kihasználva a pillanatnyi csöndet, amely a végső következtetést követte -, úgy hallottam: akadtak nyomtalanul kiveszett népek, amelyek egykor már a miénkkel egyenlő vagy legalábbis hasonló kultúrfokra jutottak.

- Melyek? - kérdezte kórusban az egész asztal.

- Nos hát!... a babiloniak, például.

Kirobbant a hahota. Még hogy a babiloniakat merje a modern emberekhez hasonlítani valaki!

- Az egyiptomiak - folytatta nyugodtan Mendoza.

¹⁸ E szavakból arra kell következtetnünk, hogy amikor e napló íródik, a naprendszer nyolcnál több bolygóból áll; tehát az ember addigra már a Neptun után is fölfedez egy vagy több bolygót. - *Verne jegyzete.*

Még hangosabb lett a nevetés.

- Itt vannak továbbá az atlantidák, akiket csak tudatlanságunk miatt tartunk legenda-alakoknak - folytatta az elnök. - Ehhez vegyük még hozzá, hogy az atlantidák előtt is számolatlan egyéb emberfajta születhetett, virágozhatott és hunyhatott ki anélkül, hogy bármiféle tudomásunk volna róluk!

Mivel Don Mendoza kitartott képtelen állítása mellett, mi, hogy meg ne bántsuk, igyekeztünk úgy tenni, mintha komolyan vennők szavait.

- No de hát, elnököm - kezdte Moreno olyan hangon, amelyet akkor erőltetünk magunkra, ha egy gyermeket próbálunk jobb belátásra bírni -, azt csak nem akarja, gondolom, állítani, hogy e hajdani népek bármelyike is hozzánk fogható?... Erkölcsi tekintetben, nem mondom, fölemelkedhettek a mi szintünkre; no de anyagi vonatkozásban!?

- Miért ne? - erősködött Don Mendoza.

- Azért - sietett a magyarázattal Bathurst -, mert a mi találmányaink lényeges vonása, hogy egy csapásra az egész földgolyón elterjednek; más szóval, egy vagy akár több nép eltűnése érintetlenül hagyná az elért fejlődés egészét. Ahhoz, hogy az emberi erőfeszítés teljesen veszendőbe menjen, az egész emberiségnek kellene egyszerre eltűnnie. Kérem önt: vajon elfogadható föltevés ez?...

Miközben így beszélgettünk, a világegyetem végtelenjében továbbra is kölcsönösen nemzetek egymást az okok és okozatok, végső eredőjük pedig - nem is egészen egy perccel Bathurst doktor kérdésének elhangzása után - nagyon is igazolta Mendoza szkepticizmusát. De erről mit sem sejtettünk, s békésen csevegtünk, némelyek székük hátának támaszkodva, mások az asztalra könyökölve, s mindnyájan szánakozó pillantást vetettünk Mendozára, akit - úgy gondoltuk - alaposan helyben hagyott Bathurst replikája.

- Mindenekelőtt - válaszolta az elnök anélkül, hogy kijött volna a sodrából - a Földnek hihetőleg kevesebb lakója volt egykor, mint manapság, minél fogva egyetlen nép is könnyen birtokosa lehetett az egyetemes tudásnak. Azután meg korántsem tartom eleve lehetetlennek, hogy a glóbusz egész felületét egyidejűleg is érhesse megrázkódtatás.

- Ugyan már! - kiáltottuk karban.

Pontosan ebben a pillanatban következett be a kataklizma.

Még egyre karban üvöltöttük az „ugyan már”-t, amikor rémítő moraj hallatszott. A talaj megremegett és kisiklott talpunk alól; a villa imbolyogni kezdett.

Egymásnak verődve, egymást taszigálva, kimondhatatlan rettegéssel törtettünk ki a szabadba.

Alig léptük át a küszöböt, amikor a ház egy csapásra összeroskadt, roncsai alá temetve Mendoza elnököt és inasomat, Germaint, akik leghátul jöttek. Néhány másodpercnyi igencsak természetes fejvesztettség után éppen elszántuk volna magunkat, hogy segítségükre siessünk, amikor észrevettük Raleigh-t, a kertészetet, aki nyomában feleségével, rohanva érkezett a kert alja felől, ahol lakott.

- A tenger!... A tenger!... - kiáltozta teli tüdőből.

Az óceán felé fordultam, s az iszonyattól sóbálvánnyá meredtem. Nem mintha képes lettem volna tisztán számot adni magamnak arról, amit látok, de annyit nyomban fölfogtam, hogy a látvány eltér a megszokottól. Márpedig kell-e több, hogy a szívet az iszonyat fagya járja át, mint hogy a természet arculata, a természeté, melyet lényege szerint mozdulatlanak tekintünk, alig néhány másodperc alatt ilyen különösen megváltozzék?

Ám kisvártatva visszanyertem lélekjelenlételemet. Az ember igazi fensőbbsege nem a természet leigázásában, nem a fölötte való uralomban van; a gondolkodó számára ezt a természet megértése, a végtelen mindenségnek az agy mikrokozmoszában való fölfogása jelenti; a cselekvő embernek pedig az, hogy képes megőrizni lelke derűjét a lázadó anyag láttán, s így szól emehhez: „Megsemmissíthetsz, de meg nem rendíthetsz!...”

Mihelyt visszatért nyugalmam, megértettem, miben különbözik a szemem elé táruló kép attól, amelynek látásához hozzászoktam. A sziklafal egészen egyszerűen eltűnt, kertem pedig lecsúszott a tengerszintig, amelynek hullámai, miután a kertész házat elsöpörték, dühödten csapkodták legalacsonyabban fekvő virágágyásaimat.

Mivel az sem volt valószínű, hogy a víz szintje emelkedett ilyen magasra, szükségképpen a földnek kellett lesüllyednie. A süllyedés meghaladta a száz métert, hiszen azelőtt ennyi volt a sziklafal magassága; de eléggé enyhén mehetett végbe (hiszen jóformán észre sem vettük), ami megmagyarázta az óceán viszonylagos nyugalmát.

Hevenyészett vizsgálat útján meggyőződtem föltevésem helyességéről, s azt is megállapítottam, hogy a süllyedés nem szűnt meg. Szó ami szó, a tenger másodpercenkénti két méter körüli, tehát óránkénti hét-nyolc kilométeres sebességgel közeledett. Tekintetbe véve a bennünket az első hullámoktól elválasztó távolságot, ki lehetett számítani, hogy a víz nem egészen három perc alatt elborít, ha a süllyedés mértéke változatlan marad.

Elhatározásom máris megszületett:

- Az autóhoz! - kiáltottam.

A többiek megértettek. Mindnyájan a garázshoz futottunk, s kivontattuk a kocsit. Egy szempillantás alatt feltöltöttük a benzintartályt, majd ahogy esik, puffan, fölkapaszkodtunk. Sofőröm, Simonat bekurblizta a motort, bepattant a kormány mögé, gyújtást adott, és negyedik sebességre kapcsolva lódult neki az útnak, Raleigh pedig, miután kitérte a rácsos kaput, menet közben kapaszkodott föl, a hátsó rugókba fogózva.

Ideje volt! Amint az autó kiért az útra, egy felszökő hullám kerékagyig elöntötte a kocsit. Eh! Most már üldözhet a tenger, füttyölünk rá. Derék masinám a túlterhelés ellenére is képes lesz kiragadni bennünket a karmai közül, s hacsak ez a mélybecsuszamlás örökké nem tart... Egyszóval, volt szabad tér előttünk: legalább kétórányi kaptató, mintegy ezeröttszáz méternyi magasság.

Mindazonáltal csakhamar beláttam, hogy még korai volna inni a medve bőrére. Azután, hogy a kocsi első szökkenése mintegy húsz méterre lódított a sáros tajtéktól, Simonat már hiába adott annyi gázt, amennyit csak bírt: a távolság nem növekedett. Nyilván a tizenkét személy súlya fogta vissza a kocsit. Akárhogy állt is a dolog, sebességünk éppen csak egyenlő volt az előrenyomuló vízzel, amely változatlanul ugyanannyira maradt tőlünk.

Ennek a nyugtalanító helyzetnek csakhamar mindenki a tudatára ébredt, s valamennyien, kivéve a kocsi vezetésével elfoglalt Simonat-t, hátrafordultunk a megtett útszakasz felé. Vízen kívül nem látszott semmi. Amennyit az útból meghódítottunk, az máris eltűnt az újabb hódító, a tenger alatt. Emez már elcsitult. Alig néhány fodra halt el szelíden a folyton változó partnak verődve. Most békés tó volt, amely áradt, változatlan mozgással egyre csak áradt, és mi sem volt végzetesebb, mint ennek a nyugodt víznek az előnyomulása. Hiába szöktünk előre, a víz rendíthetetlenül emelkedett velünk együtt...

Simonat, aki le nem vette szemét az útról, egy kanyarban így szólt:

- A hegy felénél vagyunk. Még egy órányi út áll előttünk.

Megborzongtunk; hogy is ne, hiszen egy óra múlva fölérünk a csúcsra, onnan megint lefelé kell menekülnünk, s akkor aztán bármekkora lesz is a sebességünk, utolér, lavinaként ömlik ránk a víztömeg!...

Eltelt az óra, anélkül, hogy helyzetünkben bármi változás állt volna be. Már kivehettük a hegy ormát, amikor a kocsi hevesen megrázkódott, és úgy oldalt farolt, hogy kis híján pozdorjává tört az árokszélen. Ugyanebben a pillanatban egy óriási hullám emelkedett fel mögöttünk, rohamra indult az út ellen, s végül az autóra zúdult, hogy nyomban körülfogott a tajték... Vajon elmerülünk-e?...

Nem! A víz pezsegve visszavonult, a motor pedig hirtelen felbőgve nekiiramodott.

Mitől ez a váratlan gyorsulás? Anna Raleigh sikolyából megértettük: a szegény asszony észrevette, hogy férje immár nem kapaszkodik a rugókba. Minden biztonnal az áradat sodorta le a szerencsétlent, s a fölösleges tehertől megszabadult kocsi ezért kaptatott föl fürgébben a meredeken.

Majd átmenet nélkül megállt.

- Mi történt? - kérdeztem Simonattól. - Defekt?

A szakmai gőg még e tragikus körülmények közt sem engedett jogaiból: Simonat dölyfösen vállat vont, amivel azt kívánta értésemre adni, hogy magafajtájú sofőr nem ismer defektet, azután némán odamutatott az útra. Már láttam, miért álltunk meg.

Nem egészen tíz méterre tőlünk az út el volt vágva. Mégpedig szó szerint „elvágvá”: mintha kézzel szelték volna el. Túl az éles sziklagerincen, amelyben végződött, az úr leleselkedett, homállyal teli szakadék, amelynek mélyére nem hatolt le a tekintet.

Tanácsstalanul fordultunk vissza, abban a biztos tudatban, hogy ütött az utolsó óránk. Az óceán, amely egészen eddig a magasságig üldözött, szükségképpen néhány másodpercen belül utolér bennünket...

Leszámítva a szerencsétlen Annát és leányait, akik szívettépően zokogtak, mindnyájan felkiáltottunk örömben. Nem, a víz nem emelkedett tovább, azaz inkább a szárazföld süllyedése szűnt meg. Bizonyára az előbbi lökés volt a jelenség utolsó megnyilvánulása. Az óceán megállt, s szintje csaknem száz méterrel maradt alatta annak a pontnak, ahol körülálltuk minden ízében reszkető autónkat, amely egy sebes futástól kimerült állathoz hasonlított.

Kievickéltünk a csávából? Ezt csak reggel tudjuk meg. Addig várnunk kell. Sorra lehevedtünk hát a földre, s Isten bocsássa meg nekem, azt hiszem, elnyomott az álom!...

Éjszaka.

Rettenetes zajra riadtam. Hány óra van? Fogalmam sincs. Mindenesetre annyi szent, hogy még mindig az éjszaka sötétje borul ránk.

A zaj abból a megközelíthetetlen szakadékból jön, amelybe az út belezuhant. Vajon mi történik?... Mintha hatalmas víztömegek robajlanának alá, mintha gigászi hullámok csapódnának össze szilajul... Igen, ez lesz az, hiszen a tajték idáig fröccsen, bennünket is ellep a permet.

Aztán apránként ismét helyreáll a nyugalom... Minden csöndes lesz. Az égbolt dereng... Pirkad.

Május 25.

Micsoda gyötrelmem ez, ahogy lassacskán rádöbbenünk valóságos helyzetünkre! Először csak közvetlen környezetünk tárul elénk, de a kör tágul, egyre növekszik, mintha folytonosan megcsalatozó reményünk mind újabb fátylakat lebbentene föl sorra; - végül aztán szemünkbe vág az igazság vakító fénye, mely végső ábrándjainkat is szertefosztatja.

Helyzetünk szerfölött egyszerű és néhány szóban elmondható: egy szigeten vagyunk. Minden oldalról tenger fog körül. Tegnap még tömérdek hegycsúcsot láttunk belőle kimeredezni, köztük számos olyat, amely magasabb volt a mienknél; ezeknek a csúcsoknak nyomuk veszett, a mienk pedig, habár szerényebb volt náluk, mindörökre kifürkészhetetlen okokból nem süllyedt tovább; az eltűnt ormok helyén most határtalan víztükör terül el. Mindenütt tenger, amerre csak ellát a szem. A láthatár roppant körében mi foglaljuk el az egyetlen szilárd pontot.

Elegendő egy szempillantás, hogy teljes terjedelmében fölmérjük a szigetecskét, amelyen rendkívüli szerencsével leltünk menedékre. Kicsinyke az, bizony: legföljebb, ha ezer méter hosszú, s ötszáz széles. Csúcsa, mely körülbelül száz méterrel emelkedik a habok fölé, északon, nyugaton és délen enyhe lejtéssel ereszkedik a tengerbe. Ezzel szemben keleten egy szinte függőleges sziklameredélyben végződik szigetecskénk.

Különösen ebbe az irányba tekingetünk. Errefelé lépcsőzetes hegyeket kellene látnunk, s mögöttük egész Mexikót. Micsoda változás ment végbe a térben egyetlen kurta tavaszi éjszakán! A hegyek eltűntek, Mexikó elsüllyedt! A helyén végtelen sivatag terül el, a tenger sivár pusztasága!

Elborzadva pillantunk egymásra. Élelmiszer és ivóvíz nélkül rekedve itt e szűk és kopár szirten, a legcsekélyebb reménységet sem táplálhatjuk. Mogorván lefekszünk a földre, s elkezdjük várni a halált.

*

A *Virginia* fedélzetén, jún. 4-én.

Mi is történt a következő napokon? Már nem emlékszem. Föltehetőleg elvesztettem az eszméletemet: csak onnan kezdve tudok magamról, hogy már a fedélzetén vagyok annak a hajónak, amely fölszedett bennünket. Ekkor tudom meg, hogy tíz teljes napot töltöttünk a szigetecskén, s hogy közülünk ketten - Williamson és Rowling - éhen, illetve szomjan haltak. A tizennégy eleven lényből, akik a kataklizma pillanatában villámban tartózkodtak, már csak kilenc él: Jean fiam, a gyámleányom, Helen; sofőröm, a masinája veszte miatt vigasztalhatatlan Simonat; Anna Raleigh és két leánya; a két doktor: Bathurst és Moreno; - s végül jómagam, aki ma sietősen rovom e sorokat a jövőendő nemzedék épülésére, föltéve, hogy ilyenek egyáltalán születnek.

A *Virginia*, melyen vagyunk, mintegy kétezer tonna súlyú, úgynevezett vegyes jármű: gőzös és vitorlás; teherszállításra alkalmazzák. Meglehetősen öreg hajó, irama közepes. Morris kapitánynak húsz ember van a keze alatt. A kapitány, csakúgy, mint legénysége, angol.

A *Virginia* rakomány nélkül indult el, valamivel régebben, mint egy hónapja, Melbourne-ből Rosarióba, útján semmiféle említésre méltó esemény nem történt, leszámítva a május 24-éről 25-ére virradólag észlelt erős hullámzást, amelynek során a hullámok toronymagasra csaptak, de mivel hosszuk arányos volt, bajt nem okoztak. Bármilyen szokatlanoknak tetszettek is, láttukra a kapitány sehogy sem sejtette meg az ugyanabban a pillanatban végbemenő

kataklizmat. Ugyancsak meglepődött hát, amikor csupán tengert látott ott, ahol Rosariót és a mexikói partsávot kellett volna találnia. Az egész partsávból csupán egy szigetcske maradt meg. Ezen kikötött a *Virginia* egyik csónakja, s a matrózok tizenegy alélt testre bukkantak. Illetőleg a tizenegyből kettő már holttem volt; a többi kilencet a hajóra szállították. Így menekültünk meg.

*

A szárazföldön. - Január vagy február.

Nyolc hónap választja el a fönti sorokat a most következőktől. A mostaniakat kénytelen vagyok így keltezni: január *vagy* február, tekintve, hogy pontosabb dátumot nem jelölhetek meg; az idő kicsúszott a kezemből.

Keservebb időszakot aligha éltünk át megpróbáltatásaink közepett e nyolc hónapnál, melyek során könyörtelen fokozatossággal tárult föl előttünk balsorsunk nagysága.

Miután bennünket fölvelt, a *Virginia* továbbra is teljes gözzel folytatta útját kelet felé. Amikor magamhoz tértem, a szigetcske, melyen kis híján halálunkat leltük, már régen eltűnt a láthatár mögött. A hajó helyzete szerint, melyet a kapitány felhőtlen égnél állapított meg, éppen azon a helyen jártunk, ahol Mexikónak kellett volna lennie. Mexikónak azonban nyoma sem volt - aminthogy eszméletlenségem idején nem lelték nyomát a középhegységnek -, most pedig egyáltalán semminemű szárazföld nem látszott; akármerre néztünk, minden irányban csak a tenger végtelenje hullámozott.

Volt valami hajmeresztő e megállapításban. Úgy éreztük, elhagy bennünket a józan ész. Hogyan! Még hogy egész Mexikó elsüllyedt!... Iszonyodó pillantásokat váltottunk, azon tűnődve, vajon meddig terjeszthette ki dűlásait a hátborzongató kataklizma...

A kapitány tisztán akart látni: módosította az útirányt, s északnak fordult: ha Mexikó megsemmisült is, lehetetlen, hogy az egész amerikai kontinens így járt.

Pedig így járt. Hiába hajóztunk tizenkét napig északnak, szárazföldre nem találtunk, s éppoly kevéssé, miután száznolcvan fokos fordulattal délnek haladtunk csaknem egy hónapig. Akármilyen fonáknak tetszett is, meg kellett hajolnunk a nyilvánvaló tény előtt: az egész amerikai kontinens eltűnt a habokban!

Hát csak azért menekültünk-e meg, hogy most majd másodízben is átéljük haláltusánk kínjait? Szó ami szó, minden okunk megvolt ezt hinni. Nem beszélve az élelemről, amely előbb-utóbb elfogy, egy másik szorongató veszedelem is lebegett a fejünk fölött: mivé leszünk, ha a szénkészlet kimerülte hajónkat mozdulatlanságra kárhóztatja? Így szűnik meg dobogni egy elvérző állat szíve. Ezért aztán Morris kapitány július 14-én (ekkor körülbelül Buenos Aires egykori helyén jártunk) leállította a hajógépeket s fölvonatta a vitorlákat. Ezután egybehívta a *Virginián* tartózkodó valamennyi személyt, legénységet és utasokat, dióhéjban vázolta helyzetünket, s megkért bennünket, gondolkodjunk el rajta higgadtan, s a másnapi tanácskozáson fejtjük ki, mi volna szerintünk a célravezető megoldás.

Nem tudom, bajtársaim valamelyikének jutott-e eszébe valamiféle, többé-kevésbé járható kiút. Ami engem illet, én, megvallom, kétségek közt hányódtam, elgondolni sem tudtam, mit is kéne tenni, amikor az éjszaka folyamán kerekedett vihar eldöntötte a kérdést: kénytelen-kelletlen nyugat felé iramlottunk az orkánszerű szél játékszereként, miközben a nekivadult tenger minden pillanatban elnyeléssel fenyegetett.

A fürgeteg harmincöt napig dühöngött, egyetlen percnyi szünet vagy akár csak enyhülés nélkül. Már-már kétségbeestünk, hogy sohasem ér véget, midőn a jó idő augusztus 19-én ugyanolyan hirtelenül tért vissza, mint ahogy megszűnt. A kapitány élt is vele, s megállapította hajónk helyzetét: számítása szerint az északi szélesség negyvenedik és a keleti hosszúság száztizennegyedik fokán voltunk. Ezek pedig Peking koordinátái!

Tehát anélkül, hogy észrevettük volna, elvitorláztunk Polinézia, sőt talán Ausztrália fölött is; ahol pedig most szeltük a habokat, ott terült el valaha egy négyszázmillió lelket számláló birodalom fővárosa!

Ázsia ugyanarra a sorsra jutott-e hát, mint Amerika?

Erről nemsokára meggyőződhattünk. A *Virginia* délnyugati irányban folytatva útját, Tibet, majd a Himalája magasságába érkezett. Valamikor itt emelkedtek égnek a földgolyó legmagasabb csúcsai. Nos, nézhettünk bármerre, semmi sem bukkant ki az óceán felszíne alól. Azt kellett hinnünk, hogy az egész földkerekségen nem maradt egyéb szilárd pont, mint a szigetcseke, mely megmentett bennünket -, hogy egyedüli túlélői vagyunk a kataklizmának, utolsó lakói egy hullámsírba süllyedt világnak!

Ha így van, előbb-utóbb mi is elpusztulunk. S csakugyan, élelmiszer-tartalékaink a szűkös fejadagok ellenére is fogytán voltak, s velük a remény, hogy valaha is följújíthatjuk őket...

Lerövidítem e háborzongató hajózásról szóló beszámolómat. Ha megkísérelném, hogy a részletek elbeszélése végett utunk minden napját újra átéljem, megtévelyednék az emlékektől. Bármennyire különösek és rettenetesek voltak is a korábbi és a későbbi események, bármily nyomorúságosnak látom is a jövőt - amelyet én már nem érek meg -, mégiscsak e pokoli hajózás idején éltük meg az iszonyat netovábbját. Ó! ez az örökös száguldás a végtelen tengeren! Napról napra lesni, kiköthetünk-e valahol, s minduntalan beletörödni, hogy az útnak mégsincs vége! Egyre csak olyan térképek fölé hajolni, melyekre az emberek berajzolták a partok kanyargó vonalát, s rádöbbenni, hogy az örökkévalónak hitt helyekből többé semmi, de semmi sem létezik! Elgondolni, hogy a Földön csak úgy nyüzsgött az eleven lények megszámlálhatatlan sokasága, hogy emberek milliárdjai, állatok miriádjai jártak-keltek rajta vagy hasították légterét, s hogy mindez egy csapásra elpusztult, hogy ennyi élet úgy hunyt ki együtt, akár pislá láng a szélfúvásban! Folyton csak keresni a magunkfajtát, s hiába! Apránként megbizonyosodni arról, hogy közel s távol nincs egyetlen eleven lény, s fokról fokra magányunk tudatára ébredni a könyörtelen mindenség közepén!...

Vajon alkalmas szavakat találtam-e, hogy rettegésünket megértessem? Nem tudom. Aligha akadnak egyetlen nyelvben is megfelelő kifejezések egy ilyen sosem-volt helyzet érzékeltetésére.

Miután ott is tengerrel találkoztunk, ahol valaha az indiai félsziget terült el, tíz napig észak felé haladtunk, majd nyugatnak fordítottuk hajónk orrát. Anélkül, hogy helyzetünkben akár csak a legparányibb változás is beállt volna, áthajóztunk a tenger alatti hegyvonulattá lett Uralon, és azon, ami egykor Európa volt. Ezt követőleg délnek fordultunk, és húsz fokkal túlhaladtunk az Egyenlítőn, majd elcsüggedve kutatásaink eredménytelenségén, ismét az északi irányt követtük, s egészen a Pireneusokon túlig átszeltük az Afrikát és Spanyolországot lepő víztömeget. Az igazat megvallva, lassan hozzászoktunk az iszonyathoz. Ahogyan haladtunk, mindig megjelöltük utunkat a térképen, s mondogattuk: „Itt volt Moszkva... Varsó... Berlin... Bécs... Róma... Tunisz... Timbuktu... Saint-Louis... Orán... Madrid...” - de egyre közönyösebben; a megszokás folytán végül már minden megrendülés nélkül ejtettük ki ezeket a valójában olyannyira tragikus szavakat.

Hanem - legalábbis, ami engem illet - én még nem vesztettem el a szenvedésre való képességemet. Ezt aznap vettem észre (körülbelül december 11-e lehetett), amikor Morris kapitány így szólt hozzám: „Itt volt Párizs...” Azt hittem, a lelkem szakad ki e szavakra. Hogy az egész világ elsüllyedt, legyen! De Franciaország - az én Franciaországom! - és jelképe, Párizs!

Mintha zokogást hallottam volna. Odafordultam: Simonat sírt mellettem.

Még négy napig hajóztunk észak felé; azután Edinburgh magasságában délnyugatra fordultunk, Írországot keresve; majd megint a keleti irányt követtük... Tulajdonképpen vaktában bolyongtunk, hiszen semmivel sem szólt több érv az egyik, mint a másik irány mellett...

Elhaladtunk London fölött; vízi sírjánál némán tisztelgett az egész legénység. Öt nappal később, amikor éppen Danzig magasságában jártunk, Morris kapitány teljes fordulatot vezetett, s délnyugati irányt parancsolt a kormányosnak. Emez lélektelenül engedelmeskedett. Ugyan, bánta is ő! Mintha bizony nem ugyanez a kép fogadna mindenütt!...

Kilenc napja hajóztunk az iránytű változatlan állása szerint, amikor utolsó kétszersült-darabkánkat is lenyeltük.

Rémült pillantásaink láttán Morris kapitány hirtelen parancsot adott a hajógépek újbóli bekapcsolására. Vajon mi járhatott a fejében? Még most is ezen tűnődöm. De a parancsot végrehajtották, s a hajó sebessége megnövekedett...

Két nap múltán már kegyetlenül kínozott bennünket az éhség. A harmadik napon szinte mindenki makacsul fekvé maradt, csupán a kapitány, továbbá Simonat, a legénység néhány tagja és jómagam győztük még erővel a hajó vezetése körüli teendőket.

A böjt ötödik napján tovább csappant a munkára kész kormányosok és gépészek száma. Még huszonnégy óra, s immár álltányi ereje sem lesz senkinek.

Ekkor már több mint hét hónapja hajóztunk. Több mint hét hónapja szántottuk keresztül-kasul a tengert. Január 8. lehetett. („Lehetett” - mondom, nagyobb pontosságra képtelenül, tekintve, hogy számunkra a naptár addigra sokat vesztett jelentőségéből.)

Nos, ezen a napon történt, hogy miközben a kormányrudat fogtam, s egész ernyedő figyelmet az irány tartására próbáltam összpontosítani, mintha valamit észrevettem volna nyugaton. Attól tartva, hogy káprázat játszik velem, kimeresztettem a szememet...

Nem, nem tévedtem!

Valósággal elbódültem, majd belekapaszkodva a kormányrúdba, harsány hangon kiáltottam:

- Föld jobbra előttünk!

Micsoda varázslatos hatása volt e szavaknak! Egy csapásra föltámadt minden haldokló; beesett arcok sora tűnt föl a jobb oldali hajóperem könyöklője fölött.

- Ez bizony föld - mondta Morris, szemügyre véve a láthatáron felködlő foltot.

Fél órával később kételynek már nem lehetett helye. Csakugyan földre bukkantunk az Atlanti-óceán kellős közepén, miután hasztalanul kerestünk ilyet az egykori kontinensek teljes felületén!

Délután három óra felé már kivehettük az utunkba került partvidék részleteit, s éreztük, amint a kétségbeesés ismét úrrá lesz rajtunk. Mert bizony ez a partszakasz nem hasonlított semmiféle másikra, s egyikünk sem emlékezett rá, hogy valaha is látott volna ilyen kietlen és vad tájékat.

Azon a földön, amelyen a kataklizma előtt éltünk, igen gyakori szín volt a zöld. Egyikünk sem ismert olyan mostoha partot, olyan sivár vidéket, ahol ne akadt volna néhány cserje, vagy akár csak egy-két fücsomó, de legalábbis néhány zuzmó- vagy mohafolt. Itt semmi ilyesmi nem volt. Nem láttunk egyebet, mint egy nagy, feketéllő szirtfalat, amelynek lábánál sziklák heverték kaotikus összevisszaságban; sehol egy növény, sehol egy fűszál. Ez a hely maga volt a maradéktalan, az abszolút kietlenség.

Két napig jártunk e meredek szirtfal mentén anélkül, hogy a legkisebb hasadékra leltünk volna. Csak a második nap estéjén fedeztünk föl egy tágas, a nyílt tenger szélétől minden irányban védett öblöt, amelyben aztán horgonyt vetettünk.

Miután partra eveztünk, első dolgunk az volt, hogy táplálékot keressünk. A partot ugyanis teknősbékák százai és kagylók milliói lepték el. A szirtek között mesés számú homárt, langusztát és rövidfarkú rákot láttunk, nem is szólva a tömérdek halról. Más táplálékforrás híján ez a gazdag élővilágú tenger minden bizonnyal korlátlan időig képes ellátni bennünket élelemmel.

Jóllaktunk, majd egy sziklahasadék mentén fölkapaszkodtunk a fennsíkra, ahonnét tág kilátás tárult elénk. A partsáv képe nem csal: körös-körül mindenütt csak pusztá kő volt, többnyire elszáradt algával és hínárral borítva, ám égen-földön sehol egy élőlény, sehol egy fűszál. Hellyel-közzel egy-egy kis tavacska (jobban mondva: pocsolya) ragyogott a napfényben. Szomjunkt akarván oltani, a vizet sósnak találtuk.

Az igazat megvallva, meg sem lepődtünk. Ez a tény csak azt igazolta, amit az első perctől fogva gondoltunk, tudniillik, hogy ez az ismeretlen földrész csupán a minap született, s hogy úgy, ahogyan van, a tengerből emelkedett ki. Ezért olyan sivár és kihalt. S ezért borítja az az egyenletes iszapréteg, amely a párolgás következtében máris repedezik és porlik...

Másnap délben meghatároztuk helyzetünket: az északi szélesség tizenhetedik foka és huszadik perce, illetve a nyugati hosszúság huszonharmadik foka és ötvenötödik perce voltak koordinátáink. A térkép alapján megállapíthattuk, hogy valóban a tenger kellős közepén vagyunk, hozzávetőleg a Zöld-fok magasságában. S most mégis: nyugatra föld, keletre tenger terült el, ameddig csak elláthattunk.

Bármilyen barátságtalan és visszataszító volt is a kontinens, amelyen a lábunk megvetettük, nem tehetünk egyebet, mint beérni vele. Ezért aztán késlekedés nélkül nekiláttunk, hogy kirakodjunk a *Virginiáról*. Válogatás nélkül mindent a fennsíkra hordtunk, ami csak a hajón volt. Emezt előzőleg szilárdan, négy horgonnyal, villa alakban tizenöt ölnyi mélyre lekötöttük. Ebben a nyugodt öbölben nem fenyegette veszély, így hát minden további nélkül magára hagyhattuk.

Mihelyt a kirakodás megtörtént, új élet kezdődött. Először is meg kellett...

*

Amikor a fordításban idáig jutott, Szofr zartognak félbe kellett szakítania munkáját. A kéziratban e helyütt - az oldalak számából ítélve - jókora hézag volt, s ezt újabb és - amennyire meg lehetett ítélni - még számottevőbb hézagok követték. Sok lapot, a tárca nyújtotta védelem ellenére, nyilvánvalóan átjárt a nedvesség; végeredményben nem maradt egyéb, mint néhány hosszabb-rövidebb töredék, a többi örökre megsemmisült. A töredékek az alábbi sorrendben következtek:

...kezdünk gyökeret verni.

Mennyi ideje is annak, hogy partra szálltunk ezen a földön? Fogalmam sincs. Megkérdeztem Moreno doktort, aki jegyzi a múltó napokat. Azt mondta: „Hat hónapja...”, s hozzáfűzte: „körülbelül”, mert attól tart, hogy elszámolta magát.

Hát már itt tartunk! Mindössze hat hónap kellett ahhoz, hogy bizonytalanságban legyünk, vajon pontosan mértük-e az időt. Mi vár még ránk!

Ráadásul hanyagságunkban nincs semmi meglepő. Minden figyelmünket, minden erőnket leköti a létfenntartás. Táplálkozni: ez olyan feladat, amelynek megoldása az egész napot igénybe veszi. Hogy mit eszünk? Halat, már ha találunk; a szüntelen hajtóvadászat elriasztja őket. Teknősbéka-tojásokat is fogyasztunk, meg bizonyos ehető algákat. Estére jóllakunk, de úgy kimerülünk, hogy egyetlen vágyunk: aludni.

A *Virginia* vitorláiból sátrakat eszkábáltunk össze. Úgy vélem, mielőbb szilárdabb hajlékról kell gondoskodnunk.

Néha elejtünk egy-egy madarat: a légkör nem annyira kihalt, mint ahogy eleinte hittük, mintegy tíz ismert madárfajta található az új földrészen. Kivétel nélkül valamennyi a költözőmadarak rendjéből való: fecskék, albatroszok, korduánok, meg néhány másik fajta. Úgy látszik, nemigen jutnak táplálékhoz ezen a kietlen földön, mert szünet nélkül táborhelyünk körül kóvályognak, nyomorúságos étkezéseink hulladékára lesve. Olykor fölszedünk közülük egy-egy éhenvesztettet, megkímélve ily módon lőporunkat és puskáinkat.

Szerencsére van némi kilátásunk arra, hogy helyzetünk valamicskét javulni fog. A *Virginia* rakterében egy zsák búzára akadtunk, s elvetettük a felét. Nagy jótétemény lesz, ha ez a búza kihajt. De vajon kicsírázik-e? A talajt vastag áradmányréteg borítja, rothadó algák trágyázta homokos iszap. Bármily közepes minőségű is, mégiscsak humusz ez. Amikor partra szálltunk, még csupa só volt, hanem azóta a felhőszakadások kiadósan átmosták a felszínét, olyannyira, hogy a mélyedésekben most már édesvíz van.

Mindazonáltal a hordalékföldnek csupán egy igen vékonyka rétege vált sómentessé: a patakok és a most kialakuló folyók is erősen sós ízűek, ami azt bizonyítja, hogy a talaj alsó rétegei még sóval telítettek.

Hogy elvethessük a búzát, s a másik felét tartalékolhassuk, csaknem verekednünk kellett: a *Virginia* legénységének egy része tüstént kenyeret akart belőle sütni. Kénytelenek voltunk...

*

...amelyek velünk voltak a *Virginia* fedélzetén. Ez a két nyúlpár elszökött a földrész belseje felé, s többé nem láttuk viszont őket. Föl kell tennünk, hogy találtak maguknak ételmet. Vajon a Föld a tudunkon kívül létrehoz-e hát...

*

...legalább két éve, hogy itt vagyunk!... A búza csodálatosan beütött. Jóformán dúskálunk a kenyérben, s gabonaföldjeink területe egyre növekszik. De micsoda harcban állunk a madarakkal! Emezek hihetetlenül elszaporodtak, s valamennyi a mi földjeink körül...

Kis csapatunk létszáma a fentebb említett halálesetek ellenére sem csökkent; ellenkezőleg. Fiamnak és gyámleányomnak három gyermekük van, s a három másik házaspárnak nemkülönben. A pulyasereg szinte kicsattan az egészségtől. Úgy tetszik, hogy az emberi nem erősebb, életképebb lett, amióta számbelileg megfogyatkozott. Hanem hány ok...

*

...itt immár tíz esztendeje, s nem tudunk semmit erről a kontinensről, csupán a partraszállásunk helye körüli néhány kilométeres körzetet ismertük. Bathurst doktor pirított ránk; az ő ösztönzésére aztán fölszereltük a *Virginiát* (ami csaknem hat hónapot igényelt), s földérítő útra indultunk.

Tegnapelőtt tértünk vissza. Az utazás tovább tartott, mint ahogy számítottuk, mert azt akartuk, hogy teljes legyen.

Körbehajóztuk a földrészt, amelyen vagyunk, s amely - minden jel arra mutat - szigetecskénken kívül az egyetlen szilárd terület a Föld kerekén. Partjai szemlátomást mindenütt ugyanolyanok, vagyis erősen tagoltak és sivárak.

Hajóutunkat több ízben megszakítottuk, hogy egy-egy kirándulást tegyünk a földrész belsejébe; hogy egészen pontos legyek, az Azori-szigetek és Madeira nyomát kutattuk - ezek a kataklizma előtt az Atlanti-óceánban terültek el, tehát most szükségképpen az új kontinens részeinek kellene lenniük. De a legcsekélyebb nyomra sem bukkantunk. Mindössze annyit állapíthattunk meg, hogy a szóban forgó szigetek helyén - amely szigetek nyilván heves vulkanikus jelenségek színterei voltak - a talaj igencsak dült, és hogy vastag lávaréteg borítja.

No de, ha azt nem találtuk is meg, amit kerestünk, cserébe megleltük, amit nem kerestünk. Az Azori-szigetek magasságában emberi munkának félig a lávába süppedt bizonyítékaival találkoztunk - de nem az Azori-szigetek lakóinak, tegnapi kortársainknak kezenyomával. Olyan oszlopoknak és edényeknek a maradványai voltak ezek, amelyeneket sosem láttunk. Miután megvizsgálta őket, Moreno doktor annak a gondolatának adott hangot, hogy e maradványok alkalmasint az antik Atlantiszból erednek, s hogy föltehetőleg a vulkanikus kitöréssel kerültek vissza a napvilágra.

Moreno doktornak talán igaza van. A legendás Atlantisz, ha egyáltalán létezett, kétségkívül az új kontinens helyén terült el. Ha pedig így van, igazán különös dolog volna három, nem egymástól származó emberi faj egymásra-következése egyazon helyen.

Akármit áll is, megvallom, hogy a probléma hidegen hagy; elég dolgunk-bajunk van a jelenben, hogysen a múlton merenghetnénk.

Táborhelyünkre visszatérve, meglepetten tapasztaltuk, hogy a mi környékünk a kontinens egészéhez képest barátságosabb övezetnek tetszik. Legalábbis a tekintetben, hogy a természetben hajdan oly általános zöld szín itt nem teljesen ismeretlen, szemben a kontinens egyéb részeivel, ahol írmagja sem maradt. Ezt korábban nem vettük észre, pedig tagadhatatlanul így van. Itt is, ott is kizsendült a fű, holott partraszállásunkkor még híre sem volt. Egyébiránt csak néhány fűféle terem, fölötte közönséges fajták, magvaikat nyilván a madarak hordták ide.

Az előbb elmondottakból azért nem kell arra következtetni, hogy földünkön a néhány fűfajtán kívül nincs vegetáció. Ellenkezőleg: egy igen furcsa alkalmazkodási folyamat eredményeként a kontinens egész területén létezik vegetáció, noha egyelőre még igen csenevész formában, mintegy az ígéret állapotában.

A tengeri növények, amelyek földrészünket a habokból való előbukkanásakor borították, jórészt elpusztultak a napfényen. Egyik-másik mégis megmaradt, mégpedig a tavakban, pocso-lyákban és tócsákban, amelyeket a meleg fokozatosan kiszárított. Csakhogy ebben az idő-
szakban meg folyók és patakok keletkeztek, ezek pedig még inkább megfeleltek a hínárok és
algák életfeltételeinek, hiszen sós volt a vizük. Amikor a talajnak előbb a felszíne, majd a
mélye is sótlanná és a víz édessé vált, e növények óriási többsége megsemmisült. Hanem
akadtak, habár kis számban, olyanok is, amelyek képesek lévén az új életkörülményekhez
idomulni, éppolyan jól tenyésztek az édesvízben, mint korábban a sósban. De a jelenség nem
állt meg itt: e növények egyike-másika, melynek alkalmazkodási képessége nagyobb volt,
éppúgy hozzáidomult a levegőhöz, mint azelőtt az édesvízhez, s előbb a parton vert gyökeret,
majd tovább terjeszkedett a földrész belseje irányában.

Szemmel kísérhettük ezt az átalakulást, s megfigyelhettük, hogyan változnak meg a formák a
fiziológiai funkciókkal. Néhány bátortalan száracska máris az ég felé ágaskodik. Előre
látható, hogy ekként egy napon vadonatúj flóra jön létre, s hogy elkeseredett harc kezdődik
majd a régi és új fajták között.

Ami a flórával zajlik, ugyanaz történik a faunával is. A vízfolyások szomszédságában most
kezdenek szárazföldi lényvé válni a hajdan jórészt tengeri állatok, puhatestűek és rákfélék. A
levegőben repülőhalak suhannak; sokkalta inkább madarak ezek, mint halak, tekintve, hogy
szárnyuk mértéktelenül nagyra nőtt, begörcsült farkuk pedig lehetővé teszi...

*

Az utolsó töredék hiánytalanul tartalmazta a kézirat végét:

*

...mindnyájan öregek. Morris kapitány meghalt. Bathurst doktor hetvenöt esztendő, Moreno
doktor hatvan; jómagam hatvannyolc vagyok. Valamennyien hamarosan bevégezzük életün-
ket. Addig azonban végrehajtjuk vállalt feladatunkat, s - amennyire ez módunkban áll - segít-
ségére leszünk az eljövendő nemzedékeknek a reájuk váró küzdelemben.

De vajon meglátják-e valaha a napvilágot ezek a nemzedékek?

Arra hajlok, hogy igen, amennyiben kizárólag felebarátaim szaporaságát tekintem: nyüzsög-
nek a gyermekek, ráadásul az ilyen egészséges éghajlat alatt, ezen a vadállatok nem hábor-
gatta tájon magas kort érhet meg az ember. Kolóniánk népessége megháromszorozódott.

Ezzel szemben tagadó válaszra hajlok, ha bajtársaim mélységes szellemi hanyatlását veszem
alapul.

Pedig hát kis hajótörött-csoportunk kedvező helyzetben volt, hogy hasznát vehesse az emberi
tudásnak: volt köztünk egy rendkívül erélyes ember (a néhai Morris kapitány), két kivételes
műveltségű férfi (a fiam meg én), és két valódi tudós (Bathurst doktor és Moreno doktor).
Ilyen társasággal lehetett volna valamit kezdeni. Nem tettünk semmit. Kezdetből fogva anyagi
létünk fenntartása volt és maradt egyedüli gondunk. Akárcsak eleinte, most is táplálékgyűjtés-
sel töltjük napjainkat, esténkint pedig kimerülten zuhanunk álomba.

Sajnos, túlon túl is valószínű, hogy az emberiség, amelynek egyedüli képviselői vagyunk,
gyors iramban visszafejlődik s mindinkább elvadul. A *Virginia* matrózain, akik eleve is műve-
letlenek voltak, egyre jobban kiütköznek az állati jegyek; fiam és én elfelejtettük, amit

tudtunk; még Bathurst doktor és Moreno doktor is paragon hevertette elméjét. Elmondhatjuk, hogy szellemi életünk odavan.

Milyen szerencse, hogy annak, idején - hány éve már ennek! - körülhajóztuk a kontinenst! Ma nem lenne többé merszünk hozzá... Arról nem is szólva, hogy Morris kapitány, az akkori expedíció vezetője halott, s végelgyöngülésben kimúlt a *Virginia* is, amely a hátán cipelt minket.

Ittlétünk kezdetén akadtak, akik nekiálltak házat építeni. Ezek a befejezetlen építmények ma romokban hevernek. Mindnyájan a pusztta földön hálunk, évszakra való tekintet nélkül.

A ruházat, amely valamikor testünket borította, már rég lefoszlott rólunk. Az első években még azon voltunk, hogy pótoljuk: algákból szőttünk - előbb gondos, majd hanyagabb munkával - amolyan ruházatféléit. Azután belefáradtunk, s mert az enyhe éghajlat amúgy is fölöslegessé teszi a ruhát, mezítlen élünk, mint azok, akiket vadembereknek nevezünk.

Enni, enni, ez a mi örökös célunk, kizárólagos elfoglaltságunk.

De azért egykori gondolatainknak és egykori érzéseinknek mégiscsak maradt némi nyoma. Jean fiamból, aki mára már érett férfi és nagyapa, nem vészett ki minden szeretet, hajdani sofőröm, Modeste Simonat pedig megőrzött valamiféle kusza emléket arról, hogy valaha én voltam a gazdája.

Csakhogy ezek a halvány nyomok, az emberé, aki voltunk (hiszen valójában már nem vagyunk azok), övelük, mivelünk örökre eltűnnek. Az utánunk jövők, akik már itt születtek, más életet el sem bírnak képzelni. Az emberiséget olyan felnőtt egyedek alkotják majd (itt járnak-kelnek máris előttem, miközben írok), akik nem tudnak olvasni, számolni, de még beszélni is alig; meg ezek a hegyes fogú gyermekek, akik mintha nem is lennének egyebek, mint megannyi telhetetlen bendő. Őutánuk majd más felnőttek és más gyerekek jönnek, aztán ismét más felnőttek és újabb gyerekek, és mind egyre közelebb kerül az állatokhoz, egyre távolabb gondolkodó őseitől.

Mintha máris látnám e komor pusztaságon bolyongani az eljövendő embereket, akik elfelejtették a tagolt beszédet, akiknek értelme kihunyt, s akiknek testét durva szőr lepi...

Nos hát, próbáljunk tenni valamit, hogy ne így legyen! Mindent el akarunk követni, ami hatalmunkban áll, hogy ne menjenek veszendőbe annak az emberiségnek a vívmányai, melyhez tartozunk. Moreno doktor, Bathurst doktor és én fölébresztjük zsibbadt agyunkat, rákényszerítjük, hogy emlékezzék arra, amit tudott. Megosztva a munkát, sorra leírjuk erre, a *Virginia*-ról magunkkal hozott papirosra, az ugyanonnan származó tintával mindazt, amit a tudomány különféle ágazataiból elsajátítottunk, s tesszük ezt avégett, hogy az emberek, amennyiben fennmaradnak, s a vadságnak egy többé-kevésbé hosszú időszaka után ismét szomjúhozni kezdik a fényt, megtalálják ezt a beszámolót arról, amit elődeik csináltak. S akkor tán áldani fogják ama férfiak emlékét, akik - forduljon bármint - azon törték magukat, hogy megrövidítsék a fájdalmas utat fivéreiknek, akiket nem láthatnak.

*

A halál küszöbén.

Idestova tizenöt esztendeje, hogy a fönti sorok íródtak. Bathurst doktor és Moreno doktor nincs többé. Mindazok közül, akik itt partra szálltunk, éppen én, a legöregebbek egyike vagyok egyedül életben. De a halál most engem is elragad. Érzem, amint jeges lábam felől kihagyó szívemhez közelít.

Munkánkat elvégeztük. A kéziratokat, melyek az emberi tudomány summázatát tartalmazzák, egy, a *Virginiától* partra hozott vasládikóba zártam, emezt pedig jó mélyen elástam. Mellé fogom helyezni e néhány összefűzött lapot, egy alumínium tokba rejtve.

Megtalálja-e egyszer valaki a földre bízott letétet? Egyáltalán, keresi-e valaha valaki?

Ez már a sors dolga. S most ég veled, világ!

*

Abban a mértékben, ahogy Szofr zartog előrehaladt a sajátságos okmány fordításában, valamiféle irtózat szorította össze mind jobban a szívét.

Hogyan? tehát az Andart'-Iten-Su-k fajtája ezektől az emberektől ered, akik miután hosszú hónapokig bolyongtak az óceánok sivatagában, a partnak arra a pontjára vetődtek, ahol most Basidra áll? Így hát ezek a nyomorúságos teremtmények egy olyan virágzó emberi társadalomhoz tartoztak hajdan, amelyhez képest a mai emberiség legföljebb csak dadog! S mégis, mi kellett ahhoz, hogy mindörökre eltöröltsék a hatalmas népek tudománya, de még emlékezete is? A semminél is kevesebb: csupán annyi, hogy röpke borzongás fusson végig a földgolyó kérgén.

Jóvétehetetlen csapás, hogy az okmány által jelzett kéziratok a vasládikóval együtt megsemmisültek. De bármekkora is a baj, orvoslására nincs remény, hiszen a munkások az alapásása közben töviről hegyire átforgatták a talajt. Nem kétséges, hogy a vasat szétrágta az idő foga, melynek az alumínium tok győzelmesen ellenállt.

Egyébként több sem kellett, hogy Szofr derűlátása visszavonhatatlanul megrendüljön. Jóllehet a kézirat nem szolgáltat technikai részletekkel, csak úgy ontotta az általános felvilágosításokat, s ellentmondást nem tűrően bizonyította, hogy az emberiség annak idején előrébb tartott a valóság megismerésének útján, mint ma. Ebben a beszámolóban mindaz benne volt, amit Szofr is tudott, továbbá számos egyéb dolog, amelyre a zartog még csak gondolni sem mert volna - beleértve annak a Hedom névnek a magyarázatát is, amelyről annyi hiábavaló vita folyt!... Hedom annak az Edem névnek az alakváltozata, amely maga is alakváltozata az Ádám névnek - amely talán maga is egy régebbi szó alakváltozata.

Hedom, Edem, Ádám: az első ember örök jelképe, s egyszersmind földre érkezésének magyarázata is. Szofr tehát tévedett, amikor tagadta ennek az ősnak a létét - ezt igazolta megfellebbezhetetlenül a kézirat; úgyhogy a népnek volt igaza, mikor magához hasonlatos ősökben hitt. De az Andart'-Iten-Su-k sem erre, sem másra vonatkozóan nem találtak ki semmi újat. Mindössze elismételték, amit mások már elmondtak előttük.

S végeredményben talán a napló szerzőjének kortársai sem találtak ki többet. Talán ők is csak újra bejárták az előttük élt emberi társadalmak útját. Nem tesz-e a dokumentum említést egy magát atlantidáknak nevezett népről? A puszta érintésre is elporló maradványok, amelyeket ásatásai során Szofr a tengeri iszap alól felszínre hozott, bizonyára ezektől az atlantidáktól származtak. Az igazság megismerésének milyen fokán állhatott vajon ez az ősrégi nép, amikor az óceán lemosta a Föld felszínéről?

De bármilyen volt is, művéből semmi sem maradt fenn a katasztrófa után, s az embernek megint előlről kellett elkezdenie a fölkapaszkodást a fény felé.

Talán így járnak majd az Andart'-Iten-Su-k is. Meg az utánuk jövők is, addig a napig, amikor...

Csakhogy eljön-e valaha is az a nap, amelyen az ember csillapíthatatlan vágya kielégül? Fölvirrad-e a nap, amikor az ember, megmászva a kaptatót, pihenőre térhet a végre meghódított ormon?...

Így merengett Szofr zartog a becses kézirat fölé hajolva.

E síron túli üzenet alapján elképzelte a világegyetemben örökkön örökké végbemenő szörnyűséges drámát, s szíve megtelt szánalommal. Maga is vérezve a megszámlálhatatlan csapástól, amelyet az elevenek őelőtte már végigszenvedtek, meggörnyedve ezeknek az idők végtelenjében fölhalmozott meddő erőfeszítéseknek a súlyától, Szofr-Aj-Szr zartog lassan eljutott a fájdalmas felismeréshez, hogy a dolgok örökké újakezdődnek.

-&-